

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BAHAEDDİN ÖGEL

TÜRK MİTOLOJİSİ

I

BİRİNCİ BASIŞ

DEVLET KİTAPLARI

MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ — İSTANBUL 1971

51

**Millî Eğitim Bakanlığının 18/XI/1970 tarih ve 452 sayılı mu-
cipleri, Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdür-
lüğünün 20/XI/1970 tarih ve 17799 sayılı emirleriyle birinci
defa olarak 20.000 adet basılmıştır.**

Kitaplar, insanlar arasında düşünce ve bilgileri, inanç ve duyguları yayan, zekâ ve kültürün, ilim ve sanatın, değer hükümlerinin dünya ölçüsünde paylaşılmasına ve zaman içinde devamına yardım eden vasıtalardır. Kitaplar, bir milletin kültür değerlerini dünden bugüne taşıyan varlıklar olarak millî kültürün temel taşları ve aynı zamanda insanlığın paylaştığı ilim ve fikir dünyasına açılan kapılardır.

Bu vasıflarıyle kitaplar, milletlerin ve insanlığın zekâsına ve kültürüne büyük tesirleri bakımından medeniyetleri yayan ve tarihi yapan kuvvetlerin başında gelir.

Eski çağlardan beri yazılan kitapların değerleri çok değişik olmuştur. Yazıldıkları yakın çevre ve zaman içinde bile, pek az okurun ilgisini çekebilen kitaplar yanında, uzun yıllar ve hatta asırlar boyunca zevk ve istifade ile okunan ve dünya ölçüsünde rağbet gören kitaplar vardır. Bir milletin veya insanlığın fikir ve kültür hazinesini teşkil edecek kitaplar temel kitap değerini kazanır.

Kitabın eğitim ve kültür bakımından değerini göz önünde tutan kalkınma plânımız, üstün

vasıfta eserlerin hazırlanıp yayılmasına da özel bir yer ayırmıştır.

Eski Türk yazarlarının eserleri, yeni nesillerin anlayacağı gibi sadeleştirilerek basılacak. Batı kültürünün temel eserleri dilimize çevrilererek yayınlanacaktır. Bu suretle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı Dönemi içinde bin ciltlik bir Temel Eserler Kitaplığı vücuda getirilmesine çalışılacaktır.

Böyle bir temel eserler serisinin kültür hayatımıza yapacağı hizmetin değeri büyüktür. Bir taraftan alfabe değişikliğinin ve dilde özleşme akımının zarurî olarak nesiller arasında meydana getirebileceği boşlukları doldurmak mümkün olacak ve böylece millî kültür mirasımızın yeni kuşaklara intikali sağlanacaktır. Diğer taraftan bütün insanlığın ve medeniyet dünyasının müşterek malı haline gelmiş olan ilim, kültür ve sanat hazinelerinden yabancı dilleri bilmeyenler de faydalanabileceklerdir.

Bilhassa bugünün dünyasında, çağımızın istediği insan şahsiyetinin teşekkülü bakımından, kitabın değeri daha çok önem kazanmıştır. İnsanın tabiat karşısındaki gücünün temelini teşkil eden ilim ve teknoloji gibi, insanın kendi kendisini tanıması ve geliştirmesi bakımından büyük bir kaynak olan felsefe, edebiyat ve sanat eğitimi de bir seçkinler zümresinin imtiyazı olmaktan çıkmıştır. Millî eğitim davasını sadece bir okullar meselesi sayan dar görüşün ötesinde, vatan-
daş eğitimini her bakımdan sağlayacak bir dev-

let anlayışını, bütün batılı ülkelerde olduğu gibi, biz de benimsemiş bulunuyoruz. Bu eğitim, özel yayınevlerinin kendi imkân ve ölçülerine bırakılamayacak bir şümul ve mâna taşır.

Millî Eğitim Bakanlığının ele aldığı temel kitaplar yayını, millî kültür ve sanatımızın değerlerini, ilim ve sanat dünyasının müşterek hazinelerini Türk okuruna ulaştırmakla, bugünkü ve yarınki nesillerin düşünce ve zevk olgunluğuna katkıda bulunmuş olacaktır. Her bakımdan güzel neticeler vadeden bu teşebbüse fikir, sanat ve ilim adamlarımızın yardımcı olacaklarını ümit ediyorum.

Memleket fikir hayatına kazandırmak istediğimiz değerler bakımından iyi seçilmesi gereken temel kitaplar, okul öğrenimini desteklemek ve tamamlamak, Türk gençliğinin kabiliyetlerinin geliştirilmesini ve bütün vatandaşlarımızın faydalanacağı bir temel kitaplığın teşkilini hedef almaktadır.

Süleyman Demirel
BAŞBAKAN

Bir milletin kültürü, geçmişinden süzülüp gelen maddî ve manevî değerlerin tümü ve zaman içinde kendisine has, duyuş, düşünüş, ifade ediş tarzı ile ortaya çıkmaktadır.

Dünya milletlerinin, çeşitli kültürleri vardır. Bunlar arasında Türk milletinin kendine özgü, köklü ve zengin millî kültürü büyük önem taşır. Bu kültür, Türklüğün doğuşu ile başlamış, zamanla gelişerek, binlerce yıl, Türk toplumlarını "millet" olarak ayakta tutmuş, onlara "Türklük" damgasını vurmuştur.

Türk kültürünü meydana getiren bütün değerleri araştırmak, tanıtmak, bunları daha verimli ve yaratıcı unsurlar olarak geliştirmek millî vazifelerimizdendir. Bin Temel Eser yayımı bu amaçla başlamış, sayıları arasına, millî kültür ve sanat eserlerimizle birlikte, tanınmış diğer ilim, fikir ve sanat eserlerinin tercümelerini de almıştır.

Bin Temel Eser serisinde yayımlanan kitapların, Türk gençliğinin ve vatandaşlarımızın geniş ve ileri bir dünya görüşüne sahip, geçmişine bağlı, tarihi ile gurur duyan ve geleceğe ümitle bakan vatansever, bilgili kişiler olarak yetişmelerinde faydalı olacağına inanıyorum.

Prof. Dr. Orhan OĞUZ

Millî Eğitim Bakanı

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
GİRİŞ	III
ESKİ TÜRK HAYAT DÜZENİ	VI

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DESTANLARI VE HUSUSİYETLERİ

I. METE EFSANESİ

1. Mete'nin Gençliği, Oğuz-Han'ın kene benzi-yordu 3
2. "Töre'yi baba bile bozsa ölmeliydi 7

II. TÜRKLERİN KURTTAN TÜREYİŞİ

1. Türkler, "Kıryeleli", tecrübeli kurtlara vur-gundu 12
2. İnsan baba, kurt anne 17
3. Kurt, Tanrı'nın görüntüsü 18
4. Kurt, astronomik bir sembol 20
5. Kurt, Tanrı'nın elçisi 20
6. Oğuz-Han'a yol gösteren "Gök kurt" . . . 21
7. Göktürklerde kurt, bir "delet sembolü" . . 24
8. Hun-Türk mitolojisinde kurt 26
9. Uygur atalarının kurttan türeyişi. 30
10. Göktürklerin kurttan türeyişi 33
11. Ergenekon Destanı 38

III. OĞUZ-KAĞAN DESTANI

1. Oğuz destanının Özellikleri 42
2. Türk mitolojisi ve kutsal çocuklar 46
3. Oğuz-Kağan'ın doğuşu 49
4. Oğuz-Kağan'ın çocukluğu 52
5. Oğuz-Kağan'ın gençliği 55
6. Oğuz'un bir gergedan öldürmesi 56
7. Oğuz-Kağan'ın evlenmesi 61
8. Yer ve gök varlıklarının, Oğuz'un oğulları olmaları 66

	Sayfa
9. Oğuz destanında "Aile düzeni".	68
10. Oğuz'un "Toplum düzeni" "Zaman birimle- rine" göre	69
11. Türk devleti, Dünya devleti idi.	71
12. Oğuz destanının en eski ölümleri.	74
13. Oğuz destanında, "Köpek başlı" insanlar.	80
14. "Altın yay" ve "Üç gümüş ok"	84
15. Oğuz destanında "Verâset" düzeni.	89
16. Oğuz destanının Ortaasya'daki kalıntıları.	89
 IV. UYGURLARIN TÜREYİŞ DES- TANI	
1. Çökten inen ışıkla kayın ağacının beş çocuk doğurması.	93
2. Kutsal ağaçlar ve "Ana - Tanrı".	95
 V. ALTAY YARATILIS DESTAN- LARI	
1. Dünyayı kaplayan ilk "Okyanus".	97
2. İnsan balçıktan yaratılmıştı.	99
 VI. TÜRKLERE GÖRE "İNSAN"	
1. "Kişioğlu", üç kutsal varlıktan birisi.	103
2. Altay destanlarında "İnsan".	103
3. "İnsan", Tanrı ile beraber.	105
 VII. BEKTAŞI ŞİİRLERİ VE TÜRK MİTOLOJİSİ	
1. Uygurlarda "Ruhların dönüşümü" nazariyesi ve Bektaşilik.	108
2. Hacı Bektaş Veli'nin "Güvercin donu"na gir- mesi.	110

G İ R İ Ş

“Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü”nün yayınlamakta olduğu “Destanlar ve Belgelerle Türk M.tolojisi” adlı geniş eserimizin basımı şu sıralarda bitmiş bulunuyor. Okuyucularımız, Türk efsanele-
rinin en orijinal kaynaklara göre yapılmış çeşitli tercüme ve açıklamalarını bu kitapta bulacaklardır. Şimdi sizlere sunulan şu küçük kitap ise, destan özelliklerini ancak çizgilerle belirten, çok kısa bir hülâsadır.

Yine “Türk Mitolojisi” adlı eserimizin ikinci cildi ise, Türklerin dünya ve feza hakkındaki anlayışları ile ilgilidir. Tabii olarak bu cilt de, efsanelere göre yazılmıştır. Fakat bu ciltteki efsaneler, mahiyet bakımından, birinci kitaptakilere nazaran daha değişik mahiyettedirler. Fakat okuyucularımız, her iki cildin de ana çizgilerini bu kitabımızda bulabileceklerdir. Üçüncü cildimiz ise, yıldırım, bulutlar v.s. gibi, tabiat olayları ile ilgili Türk efsanelerini toplayacaktır. Fakat bu konularla ilgili bilgi ve fikirlerimiz henüz daha tam bir olgunluğa erişemediğinden, kitabımıza bu bölümleri almadık. Bunları söylememizin sebebi, Türk Mitolojisinin gaye ve sınırları hakkında bir fikir vermek içindir.

Mitolojinin kısa bir tarifini yapmakta da bir fayda vardır. Aslında “Mitoloji” sözü, belirli bir

kavme ait efsaneleri inceleyen, bir ilim dalı anlamına gelir. Eski Yunanlılar masala, “mit” derlerdi. Mitoloji deyimi de bu sözden çıkmıştır. Fakat mitoloji, bir kavme ait tek bir efsane veya masal değil; bütün efsane ve inanışları ele alarak neticelere varmak isteyen bir ilimdir. Bu efsaneleri, diğer milletlerin inanışları ile karşılaştırmak da Mitolojinin metod ve gayeleri içindedir. Ama bu gibi karşılaştırmalar ikinci planda yer almalıdır.

Avrupa’da mitoloji tetkikleri çok ilerlemiş ve metodları da kesinleşmiştir. Biz ise bu konuda, henüz daha başlangıçta bulunuyoruz. Avrupa’daki kalıplaşmış tariflere göre, “Tarihte yaşamış kişiler ve hakanlar, mitolojinin dışında bırakılmalıdırlar”. Bu tarife göre, Oğuz Han, bir mitoloji kahramanıdır. Çünkü tarihte yaşamış ve Oğuz Han adını taşıyan bir hakan tanımıyoruz. Araştırmacılar, tarihte yaşamış kahramanlara ait hikâyelere ise, “destan” (Légende) demişlerdi. Bununla beraber çalışmalarımızda, Türk destanlarına da mitoloji ve eski efsanelerin girebileceğini, göz önünden uzak tutmadık.

Yine bazı araştırmacılara göre mitoloji, “Tabiat”taki varlık ve olayların, kişilik verilmesi yolu ile anlatılmasıdır”. Bu kalıplaşmış tarifleri ansiklopedi sayfelerinde bile bulmak mümkündür. Fakat konular derinleştikçe, durum çok daha değişiyordu. Türk efsanelerini, kesinleşmiş mitoloji metodlarına göre incelemek için, çok daha derin çalışmak ve gayret göstermek icap ediyordu.

Türk mitolojisinin kaynakları ise, çok geniş ve çeşitlidir. M. S XIII yüzyıla kadar ki Türk efsa-

neleri, Çin tarihlerinde toplanmıştır. Ondan sonra da İslâm kaynakları başlar. Türk efsanelerini inceleyen, en orijinal ve en eski yazma nüshalara dayanmağa gayret ettik. Yukarıda adı geçen geniş yayınlarımızda, Çince, Farsça, Uygurca, ve Moğolca gibi dillerle yazılmış kaynakların tercümeleri ile geniş tahlilleri ve hattâ metin düzeltmeleri bile tam olarak verilmiştir. Ayrıca, Türk efsanelerini açıklamak için, Ortaasya ve Anadolu Türkleri'nin inanışları ile ilgili eserlerin büyük bir çoğunluğu da gözden geçirilmeğe çalışılmıştır. Elbette ki bu bir başlangıçtır. Noksanlarımızın şimdilik mazur görüleceğini de ümit ederiz. Bununla beraber, eriştiğimiz neticeleri de şöyle hülâsa edebiliriz:

“Türk milletinin başarılarını, yalnızca kılıcın kuvvetine bağlamak doğru değildir. Her Türk ailesinde, gerçeğe dayanan geniş bir tabiat bilgisi vardı. Çünkü onlar, tabiat içinde doğmuş, tabiatta yaşamış ve tabiatı yenmeğe çalışmışlardı. Bunun için de, bilgileri gerçektir ve gerçeğe dayanıyordu. Tabiat düzenine göre bir mantık ve yine, aynı düzene göre kurulup işleyen bir cemiyet vardı. Hisleri, düşüncesi tabiata dayanıyordu ve bundan dolayı da gerçekçi idi. Yine gerçek yönleri ile tanıdığı tabiat olaylarına bir kişilik verip, onlarla beraber yaşamağı da ihmal etmiyordu. Hayaller ve hisler madde ile birleşiyor ve böylece de bir mitoloji doğuyordu. Eski Türklerde, tabiat düzenine göre kurulmuş ve zaman birimlerine göre işleyen bir mitoloji vardı. Bunun için de Türklerde mitoloji, daha çok bir ideal ve ülkü düzeni idi.”

Yukarıda söylediğimiz prensipleri, bu kitabın her sahifesinde görebileceksiniz. Önemli bir noktayı da belirtmeden geçemeyeceğiz: Bu kitabın yazarına doğru yolu gösteren, daha çok kendi annesinin masalları ile evindeki inançlar olmuştur. Bu sebeple şu küçük kitap, **“Anadolu’dan Sibirya’ya doğru yapılmış bir izlemedir.”**

Kökleri bir; fakat ayrı görünen bu iki âlemi iyi tanıyorduk. Bunun için, belgeleri zorlamadık. Dış benzerliklere aldanmak istemedik. Elbette ki insanoglu’nun benzer düşünceleri olacaktı. Ama dil de, düşüncenin bir aynası idi. **“Düşünceler de aynı Türkçede sözle söylenince”**, artık korku kalmıyordu. Sözler, düşüncelerin köklerini belirtiyorlardı. Şuna inandık ki, **“Türklüğün en öz ve köklü kültürü Anadolu’dadır. Anadolu, Türklüğün kaymak tabakasıdır. Yapıcı ve yıkıcı maya da, yine Anadolu’dadır!”**

Türk mitolojisi, **“Türk milliyet şuuru”** nun bir aynası gibidir. Aynı zamanda, **“Mitoloji, bir milletin fikir ve düşünce tarihidir.”** “Bir milletin meydana gelmesi için, binlerce yıl ister. Felâketlerin acılarını, hep beraber duymuş olanlar birleşebilirler.” “Birlik” ise, zaferlerin sarhoşluğu ile coşan gönüllerde olur. Mitoloji de, bu zafer ve acıların, bir **“Hatıra defteri”** gibidir. Kişiler yok olur. Var olan millettir. İşte gönüllere iyice sinmiş ve toplumları güden bu inanca, **“Milliyet şuuru”** denir. Çünkü, tek kişinin düşüncesi, **“mitoloji değil; bir felsefedir.”**

“Mitolojide, tarih yoktur.” Kahramanlar, mukaddesliğe ve yarı Tanrılığa bürünmüşlerdir. Onlar da yaşamışlardır. Ama ne zaman? **“Oğuz-Han**

gibi, beşbin sene önce mi?” Önemli olan budur: Bir milletin, beşbin senelik bir geçmişe sahip olduğuna inanmasıdır. Bunu, üç kıt’a üzerinde kurulmuş, Türk asıllı pek çok devlet, söylüyor ve yazıyordu.

Türk mitolojisi, artık klasik bir mitoloji olmaktan da çıkmıştı. Karşımızda, “Yüksek bir millet ideali ve tarih yapan bir fikir yükseliyordu.” Türkler mitolojiyi değil; “Mitoloji Türk milletini yaratıyor, geliştiriyor ve güdüyordu.”

Bu küçük kitapta da açık olarak göreceğiz: “Türk mitolojisi, Türk ailesi, Türk cemiyet düzeni ile Türk ahlâk ve âdetlerinin bir aynası gibidir. Türk mitolojisi, diğer dünya mitolojilerinde olduğu gibi, ölü fikir ve düşüncelerden meydana gelmemiştir. Türk mitolojisi, bir hayat yoludur. Cemiyeti düzenleyen ve güden, canlı düşüncelerin bir toplamıdır.”

NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE!

Prof. Dr. Bahaddin ÖGEL

ESKİ TÜRK HAYAT DÜZENİ

**Elbet sever arardı, Dünyada herkes atı,
Ama atla yaşardı, Türkün buydu san’atı.
Atla benzeşmiş, kurmuş, birçok kanatlı devlet
Hünerini duyurmuş, olmuş tek atlı millet.
Hep attan yer içerdi, herşeyi Türkün attı,
Din, inanç, ekonomi, attan doğmuş hayattı.
Göğü de, dünyası da, efsanevi bir attı,
Günlük yaşantısıysa, baş döndüren sür’attı.**

Kementle yakalardı, vahşi bıçkın atları,
 Güreştirir arardı, soylu seçkin atları.
 Türklerde her aile, çocuk bile athıydı,
 Düşman da, felâket de, ansızdı, sür'athıydı.
 Aile ile toplum, saat gibi işlerdi,
 Disiplinsizlik hele, hep ölümle biterdi.
 Sulhta da, savaşta da, yeri işi herkesin.
 Sinmişti ruha başa, belirliydi çok kesin.
 Karşılaşırdı atla, eğer Ortaasya'lı,
 Şüphe yok kaçamazdı, yaya er Isparta'lı!
 Yazın yaylakta idi, gönlünce eğlenirdi,
 Kışın kışlakta idi, milletçe dinlenirdi.
 Ne tam şehirli idi, ne de bir köylü idi,
 Masmavi ufuklara, atlara sözlü idi.
 Yazın serin yaylada, otağda otururdu,
 Kışın sıcak kışlada, sarayında uyurdu.
 Ne dağlarda dolayan, uçarı deli idi,
 Ne şehirde oturan, uyur bir veli idi.

BİRİNCİ BÖLÜM

**TÜRK DESTANLARI VE
HUSUSİYETLERİ**

I.

M E T E E F S A N E S İ

"Eşimi, atımı verdim, çünkü benimdirl
"Toprak verilemez, çünkü devletindir!"
Mete

1. METE'NİN GENÇLİĞİ OĞUZ - HAN'INKİNE BENZİYORDU

"Büyük Hun İmparatoru Mete'nin bir efsane halinde anlatılan gençliği, Oğuz-Han'ın hayatına benzetilmisti": Mitoloji, tarih değildir. Zaten tarihte olmuş olaylar mitolojinin konusu içine giremezler. Bunlar daha çok, destan sayılırlar. Bir hadisenin mitoloji olabilmesi için, herşeyden önce kahramanının, tarihteki yerinin silinmiş ve unutulmuş olması gerekir. Oğuz Kağan, müslüman olan Türk'lere göre, babası Kara Han'ı öldürmüş ve onun yerine geçmişti. Zamanımızdan 200 sene önce, büyük bir Türk Tarihi yazmış olan bir Fransız bilgini, Oğuz-Han'ın Mete olabileceğini söylemiş ve ikisi arasında da bir bağ görmüştü. Bu Fransız bilginin görüşü, büsbütün de yanlış değildi. **"Çünkü Mete de. Oğuz-Han gibi babasını öldürmüş ve onun yerine hükümdar olmuştu."** Çin Tarihleri, Mete ile babası arasındaki savaşlar, bir tarih olayı hadisesi gibi anlatıyorlardı. Ama önemli olan nokta, Mete'-

nin hayatının gençlik çağlarının da, bir efsane olup olmadığı idi. Mete'nin daha sonraki hayatı ve savaşları hakkında, epey şeyler biliyoruz. Tarih kaynaklarından kronolojik olarak kesin bir şekilde verilen bu bilgiler, tarihin ve gerçeğin ta kendileri idiler. Ama bütün tarih boyunca, büyük hükümdarlarda olduğu gibi, Mete'nin hayatının da gençlik çağları, karanlık kalmakta ve bir nevi mitolojiye bürünmüş olarak anlatılmaktadır. Büyük hükümdarların, hemen hemen hepsinin de gençlik çağları, bir mitoloji perdesi arkasında gizlenmiş ve bu devreler romantik bir şekilde anlatılmıştı. Çinliler, Mete'den sonra Hun'ları ve Ortaasya halklarını, birçok savaş ve temaslar sonunda, çok iyi bir şekilde tanıyabilmişlerdi. Fakat Mete'den önce, Çin kaynaklarında Ortaasya hakkında anlatılan bilgiler, çok karanlıktı. Çinliler bu çağda öyle ki, kendi sınırlarının dışındaki bölgelerden bile haberleri yoktu. Zaten Mete'nin hayatını anlatmağa başlayan Çin tarihleri, üslup bakımından da mitolojik ve hikâyemsi bir dille konuşuyorlardı. Çin tarihinin üslubu çok kuru, fakat kronolojik ve kesindi. Zaten bu bilgilerin çoğu, imparatora gelen raporlarla, Çin sarayından çıkan fermanların, kopyalarından başka birşey değil idiler. Haibuki Mete'nin hayatından Çin tarihleri, âdeta bir Çin romanı gibi söz açıyorlardı.

“Çin tarihlerinin verdikleri yarım mitolojik bilgilere göre Mete, Oğuz-Han gibi kendi babasını öldürmüştü”: Ortaasya'da Tuman adlı bir Hun reisi varmış. Bu reisin de Mete adlı büyük bir oğlu

bulunuyormuş. Gerek babasının ve gerekse oğlunun adları, Çin tarihlerinde, zaten, Çin işaretleri ile yazılıyordu. İkiyüz sene önce bu işaretler, Mete şeklinde okunmuş ve bizim tarihçilerimiz de bu adı; Mete olarak yazmışlar ve Türkiye'ye yaymışlardı. Bugün Türkiye'mizde, bu büyük Hun İmparatorunu, "Mete" adı ile tanıyoruz. Birçok kimseler de bu adı, maalesef 200 sene önce okunan, böyle yanlış bir okunuşla, kendi adları olarak taşımaktadırlar. Aslında ise bu Çince işaretleri, "Mao-dun" şeklinde okumak gerekiyordu. Kendi hususî metodlarımıza göre, Mete'nin Türkçe adının, herhalde "Bahadır" dan başka birşey olmaması gerekiyordu. Ama ne yapalım ki, bugün Türkiyemizde bu büyük Hun hükümdarı, Mete adı ile tanınmış ve öyle yayılmıştır. Mete hakkındaki Çin kaynaklarında okuduğumuz bu efsanemsi olaylar, özet olarak şöyledir:

METE'NİN GENÇLİK EFSANESİ

Üçüncü yüzyıldı tam, çok önceydi İsa'dan,
Bir fırtına kopmuştu, taşmıştı İç Asya'dan!
Sonsuz at sürüleri, yerleri inletmişti,
Kurdumsu türküleri, gökleri çınlatmıştı!
Athlar gelmişlerdi, ordular biçmişlerdi,
Volga, Sarı nehirden, kanıp, su içmişlerdi!
Tarihten uğultular, bir millet var, diyordu!
Yazılı doğrultular, bir devlet var, diyordu!
Hunların ilindeydi, İç Asya ilindeydi,
Hun reisi Tuman-Han, herkesin dilindeydi!
Bayrağı direktaydı, büyük oğlu Mete'ydı,

Diğer bütün komşular, herüz birer çeteydi.
 Tuman-Han da kanarmış, İnsanoğluymuş bu ya!
 Bir carıye hep dermiş: “- Bu Mete ölsün!” Diye.
 Tuman fakat korkarmış, kadına da taparmış,
 Bir bahane ararmış, çünkü bir “Töre” varmış!
 Soyuna bakarlarmış, tek kadın alırlarmış,
 Sonraki hatunlarsa, mirâssız kalırlarmış.
 Tuman oğlunu vermiş rehin Yüce’lere,
 Sonra da hücum etmiş, sormamış elçilere.
 Yüce’ler varmışlar, Mete’yi aramışlar,
 Mete çoktan kaçmışmış, yolları taramışlar.
 Tuman oğlunu görmüş, aklı başına dönmüş,
 Şenlik düğün yaptırmış, güya çok mes’ut gülmüş.
 Mete’ye tümen vermiş, eline ferman vermiş,
 Mete’nin disiplini, Dünyaya hep şan vermiş.
 Asker Tanrı sanırmış, hep Mete’ye taparmış.
 Ondan ne buyruk gelse, düşünmeden yaparmış.
 Orduyu toplamışmış, atını oklamışmış,
 Tümen disiplinini, böylece yoklamışmış.
 Askerler ok atmışmış, atlar yere yatmışmış,
 Atına kıymayanın, kanı yere akmışmış!
 Bir defa şenlik yapmış, aileler toplanmış,
 Ok atmış karısına, bütün eşler oklanmış!
 Biraz nefes alanlar, azıcık geç kalanlar,
 Kılıçtan geçirilmiş, görülmemiş kaçanlar!
 Avlara gidilmiş, şenlikler düzülürmüş,
 Gelen ordular ile, hayvanlar sürülürmüş.
 Tuman-Han ava gitmiş, Mete’ye de, gel demiş,
 Kurdu Mete avlamış, Tuman’sa keklik yemiş!
 Avda bir ok uçuşmuş, Tuman-Han’a gelmişmiş!
 Mete’nin tümeni de, bu hedefi delmişmiş!
 Gerçi derler ilk oku, Mete atmıştı, çoğu,

**Oğuz'un babasıysa, yemişti “Tanrı oku”!
Bu bir efsane idi, ok bir bahane idi,
Töre’yi bozan Tuman, tam bir divane idi!**

Çin tarihlerinde, Mete’nin babasını öldürüşü ile ilgili olay, böyle anlatılıyordu. “Zaten olayların anlatılışından da, bunun bir mitoloji olduğu, açık olarak görülüyordu.” Öyle anlaşıyor ki bu çağda, Hunlar arasında da, buna benzer efsaneler yok değildi. Mete gibi büyük bir hükümdarın ortaya çıkışı, bütün Ortaasyayı hakimiyeti altına alışı ve ayrıca komşularına da büyük bir dehşet saçışı sebebi ile, Ortaasya’nın eski mitoloji kahramanlarının hususiyetleri, Mete’ye yakıştırılmış ve onun faaliyetlerine uydurulmuştu.

2. “TÖRE”Yİ BABA BİLE BOZSA, ÖLMELİYDİ

“Dünya mitolojilerinde “Baba öldürme” olayı, erkek çocukların şuur altlarında saklı hislerin, malsallardaki birer görüntüleri halinde kabul ediliyorlardı”: Aslında ise, “Babalarını öldüren çocuk efsaneleri”, insanlığın hayalinde yaşamış, çok eski şuuraltı âkisleri idiler. Yunanistan’da da “Kral Ödip”, babasını öldürmüştü. Tabii olarak, Türk efsanelerinden haberleri olmayan, Sigmond Freud gibi büyük ruh doktorları, kral Ödip’le ilgili efsaneyi de açıklamaktan geri kalmamışlar ve hatta şuuraltı görüntülerine göre, birçok tedavi şekilleri bile bulmuşlardı. Bizim eski “Rüya Tâbirnâmeleri” mizde de, bu gibi hislerin açıklanmasına yer verilmiştir.

Çünkü onlara göre, erkek çocuğun rüyasında, yani cemiyetin yasak ettiği bir işe, şuuraltında girişmiş olması anormal değildi. Tabii olarak bu konuları Freud, biraz da mübalâğa etmiş ve büyütmişti. Ama kendisi, büyük bir ruh doktoru idi. Bu teşhis yolu ile, birçok erkek çocukların da tedavi edip, iyileştirmişti. İşte, böyle, cemiyetin yasak ettiği; fakat şuuraltında toplanan istekler ile hisler, kendilerini masallarda gösteriyorlar ve bir mitoloji motifi haline giriyorlardı. Zaten, insanların ulaşamayacakları şeylerin pek çoğu, masallarda olmuş gibi anlatılıyorlardı. Türklerin, Mete ve Oğuz Han efsanelerinin, ne zaman meydana geldiklerini söylemenin, elbetteki imkânı yoktur. Ama öyle anlaşıyor ki bunlar, tarihten çok önceki çağlardaki belki de insanlığın, henüz daha insanlıklarını bilmediği devirlerde, hissedilmiş ve duyulmuş hayallerden başka bir şey değil idiler. Yukarıdaki açıklamaları yapmakla, Oğuz Kağan destanı'nın, kesin olarak Freud'un nazariyesine göre düzenlenmiş olduğunu, söylemek istemiyoruz. Ama Türk Mitolojisine benzer, daha başka mitolojiler de vardır. Bu motifler, Avrupa'lılar tarafından yüzyıllar boyunca işlenmiş ve bir açıklanma yoluna doğru gidilmiştir. Türk Mitolojisi ise, hiç el atılmamış, üzerinde düşünülmemiş ve hatta birçoklarımızın, varlığına bile inanmadığımız bir konudur. Bunun içindir ki, bizden önce söylenmiş ve görülmüş gerçekleri de gözönünde tutarak, kendimize bir metod ve ışık aramak zorundayız.

“Türk mitolojisinde, “Türk töresi” ne uymadığı gerekçesi ile, baba öldürme olayları yer

alıyorlardı”: Ortaasya’da söylene gelen efsanelerde büyük kahramanlara, insan üstü hususiyetler verilmek istenmişti. Oğuz Kağan destanında da, bunun örneklerini pek çok görüyoruz. “Oğuz’un ayağı, ayı ayağı gibi; bileği ise, kurt bileğine benziyordu. Vücûdu, baştan aşağıya kadar tüylerle örtülü idi. Annesinden doğar doğmaz, memeyi ağzına bir defa almış ve süttten bir yudum içtikten sonra da, annesine bir daha yanaşmamıştı. “Çiğ et yiyip, şarap istemeğe başlamıştı”. Aşağıda da söyleyeceğimiz gibi, “Türkler çiğ et yemezlerdi”. Ama korkunç bir kahraman, onlara göre, çiğ et de yiye bilirdi. Çünkü O, o kadar korkunç ve o kadar bahadır, bir kimse idi:

“Korkunç bir hakan olsun, çok büyük bir han olsun, “Babasını öldürsün, Türk Töresi korunsun”.

Ortaasya efsanelerinde, “M a n a s H a n’ın oğlu Semetey doğmuş ve epey de büyümüştü. Ama ona, hiç kimse bir ad bulamamıştı. Günün birinde yurttta, ansızın “Gök sakallı” bir ihtiyar peyda olmuş ve Semetey - Han’ı kucağına alarak, O’na Semetey adını vermişti.” Bundan sonra da, bir şiir okumağa başlamıştı. Bu şiirin başında, “Semetey öyle büyük, öyle korkunç bir bahadır olacak ki, babasını bile öldürecek” diye söze başlanıyordu. Bu da, büyük bahadırılığın, bir hususiyeti idi. Çünkü, büyük bir kahraman gerekirse, babasına bile acı-mazdı ve öyle olması lâzımdı. Ama, Türk Mitolojisinde çok önemli bir nokta vardı. Bunu da, hiçbir zaman unutmamamız lâzımdır: “Ne Oğuz Kağan ve nede Mete, kendi öz ihtirasları için, babalarını öl-

dürmemişlerdi". Babalarının öldürüşlerinin tek sebebi, onların "Türk töresine uymamış ve riayet etmemiş olmaları" idi. Çünkü Türk töresine göre taht, Mete'nin hakkı idi. Kendisi Baş-Hatun'dan, yani hükümdarın en asil hatunundan doğmuştu. Eski Türk töresine göre hükümdarlık, ancak onun hakkı olabiliirdi. Halbuki, Mete'nin babasının yeni bir cariyesi araya girmişti. Babası zayıftı. Kadının tesirinde kalıyordu, "Töreyi unutuyor" ve asil olmayan bir çocuğu, onun yerine geçirmek istiyordu. Göktürk tarihinde, bunun örnekleri çoktur: Üçüncü Göktürk Kağanı Mohan Kağan'ın, çok değerli bir oğlu vardı. Savaşçılığı ve idaresi ile, Türkler arasında büyük bir ün yapmıştı. Ama annesi, birinci hatun değildi. Onun annesi de asil idi ama; asillik derecesi bir kağan doğurmak için yeterli görülüyordu. Bu sebeple, Mohan Kağan'ın vasiyeti üzerine, kendi oğlu hükümdar olamamış ve yerine küçük kardeşi geçmişti. Hatta Mohan Kağan: "Bir evlâtle baba arasındaki bağ, hiçbir şeyle mukayese edilemez. Ama ne yapayım ki, aramızda bir de töre var", şeklinde konuşmak zorunda kalmıştı.

**"Oğul ile babanın, arasına girilmez,
"Mayasıdır Hakanın, Türk Töresi geçilmez!"**

Oğuz-Han'da babasını öldürmüştü. Türk cemiyeti, Oğuz-Han'ın babasını öldürmesini, doğru ve töreye uygun bir hareket olarak görüyordu. Çünkü babası, Hak dinini kabul etmemiş ve Tanrı yoluna girmemişti. Hatta Oğuz-Kağan destanları, Kara-Han'ın kendi oğlu Oğuz-Kağan tarafından öldürüldüğünü de söylemiyorlardı. Kara-Han, bilinme-

yen bir yerden gelen, bir kılıç darbesi ile ölmüştü. Bazıları da, “Kimin attığı bilinmeyen bir ok **Kara-Han’ın hayatına son vermiştir**”, diyorlardı. Bütün bu sözlerin altında yatan, bir istek ve bir eğilim görülüyordu. “**Kara-Han’ı, oğlu Oğuz-Kağan değil; yine Tanrı öldürmüştü**”. Kimden geldiği bilinmeyen bu kılıç darbesi veya ok. Tanrı tarafından atılmış ve Kara-Han da, bu yolla cezalandırılmıştı. Türk destanlarının hiçbirisi, Oğuz Han’ın elini, baba kanına bulandırmıyorlardı. Mete’de öyle idi. Mete’nin bizzat kendisi, babasını öldürmemişti. Türklerde ordu, bir milletin sembolü ve gerçek varlığı idi. Mete’nin babasını öldüren oklar, ordu tarafından atılmıştı. Tuman-Han, binlerce ve hatta onbinlerce ok ile ölmüştü. Mete’nin babası, bütün bir milletin okları ile cezalandırılmış ve bu yolla da töre, yerine getirilmişti.

**“Mete ile Oğuz’un, babaları yanılmış,
“Tanrı vermiş cezayı, oğul yaptı sanılmış!”**

II.

TÜRKLERİN KURTTAN TÜREYİŞİ

1. TÜRKLER, “KIR YELELİ”, TECRÜBELİ KURTLARA VURGUNDU

En eski Türk efsaneleri, kurt ile başlarlar. Kurt, Türk mitolojisinin başlangıcı ve aynı zamanda, en önemli sembolüdür. Oğuz-Kağan destanı ile ilgili bölümümüzde de belirttiğimiz gibi kurt, hayvan besleyen kavimlerin en çok ilgilendikleri bir hayvan olmuştur. Türkler, ne yapsınlar ki, binleri ve hatta yüzbinleri aşan sürülerini, korumak zorunda idiler. Bu sürülerin, büyük ve amansız düşmanı da kurt idi. Kurt, eski Türklerin yalnız mallarını değil; canlarını da, her an korkunç tehlike ile karşılaşmaya bırakabilecek güçte, bir hayvandı. Ortaasya’da kurtlar, sürü halinde dolaşırlardı. Başlarında, ihtiyar ve tecrübeli kurtlar vardı. “Saçları kırlaşmış ve gök gök olmuş bu ihtiyar kurtlar, sürülerini istedikleri yerlere götürüyorlar ve yiyecek bulmak için en uygun şartları arıyorlardı”. Bu sebeple, Türkler, ihtiyar kurtların peşinden koşan yüzlerce genç kurda değil; en öndeki, ihtiyar ve yeleleri kırlaşmış, “Gök Kurt’a”, önem verirlerdi. Çünkü, onların sürülerinin başında giden gök tekeleri ile ihtiyar koçları da pek çoktu. Hatta Ortaasya devletlerine se-

yahat etmiş olan Çinliler, büyük at sürülerinin çobansız olarak, otlayıp dolaştıklarını bile görmüşlerdi. Sürünün başındaki bir ihtiyar aygır, kendi atlarını güdüyor ve onları her türlü tehlikelerden koruyordu. Bu duruma hayret eden Çinliler, sürünün başı olan bu aygırlardan, uzun uzun söz açmışlardı. At sürüleri bu aygırların istedikleri yönere gidiyor ve onların istedikleri yerlerde konaklıyorlardı. Tehlike anlarında bu ihtiyar aygırlar, sürünün ortasına geçiyor ve hepsinin çiftelerini, kurtlara karşı korumak üzere dışa çeviriyorlardı. İşte en eski Türk efsanelerinden beri görülen gök kurtlar da, yeleleri kırlaşmış ve sürülerini mahir bir komutan gibi idare eden, âdeti insanları şaşırtıp, pusuya düşüren, böyle ihtiyar kurtlardı. Yine Oğuz-Kağan destanı ile ilgili bölümümüzde söylediğimiz gibi “Gök kurt”lar, gök mavisini Tanrının bir rengi ve bir sembolü halinde idiler. Gök, hem sonsuzluğa kadar uzanan fezanın ve hem de rengini ifade eden bir deyimdi. Oğuz-Kağan, annesinden yüzü gömgök olarak doğmuştu. Tanrının yer-yüzüne gönderdiği elçiler, “Gök-Sakallı” idiler. Yer-yüzünde yaşayan birçok tecrübeli ve şeref sahibi ak sakallı ihtiyar da vardı. Ama Türkler, bir insan oğlu olan bu ihtiyarlara, “Ak-sakallı” diyerek onları Tanrının “Gök sakallı” elçilerinden ayırıyorlardı.

“Türkler, yeleleri kırlaşmış, tecrübeli ve öncü kurtlara gönül verirlerken; Moğolların gözlerinde köpekler kutsallaşıyorlardı”: Moğollar’la Türkler, uzun süreler yan yana yaşamışlar ve aralarında, birçok kültür alışverişleri olmuştu. Fakat Moğol-

lar'ın kendi mitolojilerine hakim olan hayvan motifi kurt değil; köpek idi. Türkler, köpeğe nefretle bakarlardı. Köpek tanrının lânetlediği aşağı, bir yaratık idi. Moğollar ise öyle anlaşıyor ki, zaman zaman köpeği yiyorlardı. Bunun için de, ona karşı içlerinde, belki bir minnettarlık duyuyorlar ve böylece köpekleri kutsallştırıyorlardı:

ALAN - KOVA EFSANESİ

**Hatun yuva kurmuştu, iki oğlan doğmuştu,
Ama kocası ölmüş, yokluk onu boğmuştu.
Bir gece yatar iken, ay gökte parlar iken,
Bir nur girmiş bacadan, karnını okşar iken:
Bir başkalk duymuşmuş, uykudan uyanmışmış,
Sarı bir nur bacadan, kendine uzanmışmış!
Az sonra da bacadan, sarı bir köpek çıkmış,
Sayılmazmış rüyadan, çünkü o uyanıklmış.
Hatun hamile kalmış, Tanrıdan da kut almış,
Üç oğlan doğurmuş da, Moğol soyu çoğalmış.
Moğollar Türk değildi, yüz, gözleri ayırdı,
Türke bağlı bir ildi, kültürleri aynıydı.
Alan - Kova Hatundu, Cengiz'in ilk atası,
Moğollarca bu idi, onların tek anası.**

Gerçi sarı ışık, bir nur idi. Uygurların türeyiş efsanesinde de kayın ağacının üzerine, 40 gün 40 gece ışık düşmüş ve bundan sonra da Uygurların ataları olan 5 çocuk, ağaçtan doğmuşlardı Türk Mitolojisinde, kutsal bir ışığın inmesi yolu ile, hâmile kalma olaylarına çok rastlıyoruz. “Gök-Kurt

da, Oğuz Han'a bir ışıık hâlesi içinde" görünmüştü. Fakat bir köpeğin ışııkla beraber inip, bir kadını hâmile bırakması, Türk mitolojisine çok yabancı gelen bir motifti. Türkler daha çok, av köpeklerine önem verirlerdi. Bir yiğidin, başlıca üç önemli sembolü vardı. Birincisi at, ikincisi av doğanı, üçüncüsü ise, av köpeği idi. İyi bir ata, iyi bir doğana ve en nihayet iyi bir av köpeğine sahip olan bir yiğit, Türklerce iyi ve becerikli bir bahadır sayılırdı:

MANAS - HAN'IN ÖLÜMÜ VE DİRİLİŞİ

Kırgız Han'ı Manas-Han, zehirlenip ölmüştü,
Han babası Yakup-Han, Manas'ını gömmüştü.
Bir kız melek göndermiş, Tanrı, Altın-Ay adlı,
"Bir gör, bak, öğren", demiş, "Nasıl mış ölen ath?"
Altın-Ay yere inmiş, bakmış atı ağlıyor,
Av köpeğiye sinmiş, yere bakıp havlıyor.
Manas'ın av doğanı tünemiş tuğ başına,
Aramış Manas-Han'ı, bakmamış hiç aşına.
Tanrı demiş: "- Böyle, at, böyle köpek, doğanı,
"Öldüremem doğrusu, Manas gibi olanı!"

Bildiğimiz üzere, Tuna Bulgarları'da Türk ırkından gelen bir kavim idiler. Bunlar, bugünkü Bulgaristan'a inerek, orada geri bir hayat içinde yaşayan Slavları organize etmişler ve o çağ için, ileri sayılabilecek bir devlet düzeni meydana getirmişlerdi. Birçok büyük askerî tabyalar, saraylar, su yolları ve şehirler yapan Tuna Bulgarları, büyük kayalar üzerine de kendi Hanlarının, resimlerini

oydurmuşlar ve yazıtlar yazdırmışlardı. Bir at üstünde giden, ilk Bulgar Hanı Kırumuş-Han'ın arkasından da, bir köpek koşuyordu. Bu köpek hiç şüphe yok ki, sadık ve iyi cinsten bir av köpeği idi. Kırumuş-Han, İstanbul'u kuşattığı bir sırada, Tanrıya kurban olarak, bir de köpek öldürtmüştü. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Türklerde esas mitolojik sembol kurt idi. Fakat köpek de ve özellikle av köpekleri, kurdun yanında zaman zaman yer alıyorlardı. Ama Türklerin hiç bir efsanesinde, köpekten türediklerine dair, en ufak bir kayda bile rastlanmıyordu. Cengiz-Han çağında Moğollar, büyük bir Cihân İmparatorluğu kurmak istemişler ve bunun yanında, bir de imparatorluk mitolojisi meydana getirmişlerdi. Bu mitolojiye göre: “Cengiz-Han'ın ilk ataları erkek bir gök kurt ile, beyaz ve dişi bir geyikten türemişlerdi”. Gök kurt da, dişi geyik de, Türk mitolojisinin çok eski, birer malı idiler. Moğolların önemli tarihleri, bütün Moğol atalarını, Gök kurt ile, Beyaz geyikten başlatıyorlardı. Fakat sonraları bu efsaneyi unutup, yine kendi iptidai Moğol mitolojisini anlatmağa başlıyorlardı. Meselâ, yukarıda adı geçen ve Cengiz-Han'ın kutsal bir atası olan dul kadın efsanesi, bir ara, bu yüksek devlet mitolojisinin arasına sıkıştırılıyordu. Bununla da kalınmıyordu. Bütün kaynaklarda Gök kurt ile Beyaz geyiğe değil; köpekten hâmile kalan, bu dul kadına önem veriliyordu. Daha sonra, kendilerini Cengiz-Han'ın soylarından getiren, bazı devletler de kurulmuştu. Meselâ Özbekler, bir köpekten türemeyi ayıp saymış ve aşağı görmüş olacıklardı ki, Cengiz-Han'ın atalarının başından ge-

çen bu efsaneleri anlatırken, köpek yerine bir arslan koyuna başlıyorlardı.

2. İNSAN BABA, KURT ANNE

“Türk mitolojisinde babanın insan; annenin ise kurt olması, Türklerin yüksek bir cemiyet çağına çok erken girdiklerini gösteriyordu”. Türklerdeki kurt ile ilgili efsaneleri incelemeye başlamadan önce, **“Kurt ana”** ile **“Kurt ata”** üzerinde duralım. Çünkü Ortaasya Türk kavimlerinin bazılarında kurt, ana şeklinde görülmüş ve bazılarında da bir baba gibi anlatılmıştır. Kurdun baba olarak sayılması, herhalde analığından daha önceki çağlar ile ilgili olmalı idi. Çünkü kurdun ana olduğu Türk cemiyetlerinin, daha önceleri **“Ana”** ailesinin geri çağlarını geçirmiş, olmaları gerekiyordu. Halbuki Göktürk çağında baba, bir insandı. Bunun için de çocuklar, babanın soyuna, cinsine ve hususiyetlerine çekiyorlardı. Türklerde çocuk, babanın üzerine kayıtlı idi. Bu sebeple annesi kim olursa olsun, babasının miliyetine göre büyüyor ve terbiye ediliyordu. Nitekim Osmanlılarda da öyle idi. Bu sebeple, Türklerde her türlü karışma ve yabancı kadın alma, kavmin yok olmasına ve ayrıca Türk kültürünün de ortadan silinmesine, bir engel teşkil ediyordu. Bu sebeple, Uygurların ataları olan ve Çinliler tarafından Kao-Çı adı ile adlandırılan Türk kavimlerinin türeyiş efsanelerinde de kurt, baba idi. Uygurlar daha sonraları, büyük devlet kurmuş ve yüksek bir içtimai seviyeye erişmiş olmalarına rağmen, Gök-

türklerden daima geri kalmışlardı. Meselâ “Ana ailesi”nin izlerini, sonraki Uygur İmparatorluklarında bile bulmak mümkündür. Fakat Göktürklerde, “Ana ailesi” ile ilgili bütün hatıralar silinmiş ve bütün cemiyet, baba ailesi üzerine kurulmuştu. Bu sebeple Göktürk efsanelerinde anne kurt ve baba da insan, olmuştu. Tabii olarak böyle bir oluş, birkaç sene içinde meydana gelip, tamamlanamazdı. Bu, bir anlayış ve zihniyet meselesi idi. Göktürkler Uygurlardan çok daha önceleri, “Ana ailesi” çağlarını aşmış ve iştimaî düzen bakımından, daha ileriye gitmişlerdi. Bunda, Ortaasya’nın orta ve batı kısımlarında oturan Türklerin, daha erken çağlarda büyük devletler kurup, idare etmelerinin tesirleri de vardır.

3. KURT: “TANRI’NIN GÖRÜNTÜSÜ”

“Altay dağlarında yaşayan Hunlar, bir insan gibi gülen ve kızan “Kurt Tanrı” heykelleri yapıyorlardı”: Büyük Hun devletini kurup geliştiren Ortaasya boyları, daha çok Altay dağları ile, bu dağların güney-batılarına yayılmışlardı. Bu sebeple bunların, Göktürk devletini kuran ve geliştiren kavimlerle ilgileri bulunuyordu. Çünkü Göktürk devletini kuran Türkler de, yine aynı bölgelerde yaşıyorlardı. Altay dağlarının, özellikle batı bölümlerinde bulunan Kurganlar’da, ağaçtan veya madenden yapılmış, birçok kurt heykelcikleri de ele geçiyordu. Bu heykelciklerin çoğu, at dizginleri ile eğerlerine, süs olarak yapılmışlardı. Bu kurtlar, tabii bir üslûpla

yapılmış ve gerçek bir kurdun fizyonomisini, tam olarak yansıtıyorlardı. Bu kurtların bazıları, bazan bir insan gibi gülüyorlardı. Bu kurt heykelcikleri, adi bir hayvan heykeli olamazlardı. Onları yapan sanatkârlar, kurtların yüzlerine ve duruşlarına bir insan şekli vermiş ve bu kutsal kurtları, adetâ kişileştirmişlerdi. Bu kurtların bazıları da, gerçekten korkunçtu. Büyük dişleri, korkunç yüz ve göz hareketleri ile, insanlara her türlü kötülükleri getiren, gerçek birer dev gibi idiler. Gerçi kurt, insanlara büyük zararlar veren ve korkunç bir hayvandı. Fakat Göktürk efsanelerinde görüldüğü gibi kurt, aynı zamanda bu bölgelerde yaşayan halkların, kutsal atalarından başka birşey de değil idiler. Bir kavmin atası da, herhalde kendi soyuna kötülük verebilecek kadar, korkunç bir şekilde tasvir edilemez ve anlatılamazdı. Herhalde gülen ve şefkatle bakan kurt heykelleri, bu bölge halkının ataları olmalıydılar. Altaylı Hunlar, kurtları bir yandan kendi atalarından sayarlarken, diğer yandan da korkunç cinler ve periler şeklinde, kurtların bulunduğunu itiraf etmekten de geri kalmıyorlardı. Türk kültür tarihi bakımından, çok önemli bir noktaya da temas etmeden, geçemeyeceğiz. Altaylarda yaşayan Hunların yaptıkları bu kurt heykelciklerinde, kurdun dört ayağı ile kuyruğu da yapılıyordu. Fakat önemli olan nokta, kurtların ayakları ile gövdesinin gösterilmesi ve bu heykellerde adetâ, kurdun soyulmuş bir derisinin tasvir edilmesi idi. Daha sonraki Altay Samanları, elbiselerine kuş tüyü takmak sureti ile, kendilerinin bir kuş haline girdiklerine inanırlardı. Şamanların, sırtlarında taşıdıkları sincap derisi ise,

Tanrı'nın kutsal bir sincabının ta kendisi gibi sayılırdı. Deri, kutsal sincabın bir sembolü mahiyetinde görülüyordu. Kurban edilen hayvanların derileri de, Tanrıya gitmiş olan ruhları, yeryüzünde kalmış hatıralarından başka birşey değildiler. Kurtların, deri halinde gösterilmelerinin sebebi de, herhalde, bu olmalı idi. Altay Şamanizminde bunların pek çok örnekleri vardır. Bu sebeple bu konu üzerinde daha fazla durup, kitabımızı genişletmeyeceğiz.

4. KURT, ASTRONOMİK BİR SEMBOL

**“Büyükayı burcunda, yedi azgın kurt varmış,
“Zincirle bağlýmışlar, onlara gökler darmış!”**

Oğuz Destanı ile ilgili bölümümüzde de söylediğimiz gibi, kurdun astronomik bir anlamı da vardır. Türklere göre gökteki **“Büyük ayı burcu”** yedi kurttan başka birşey değil idiler. Bu yedi kurt, Kutup yıldızına, demir zincirlerle bağlanmışlar ve önlerinden kaçan **“Küçük ayı burcu”** nun atlarını yemek için, durmadan kovalıyorlardı.

5. KURT, TANRI'NIN ELÇİSİ

**“Kurt, Yüce Tanrı'nın insanlara gönderdiği bir
“h a b e r c i s i” si gibi görülüyordu”:** Türklere göre insanların olduğu kadar, Tanrı'nın ruhu da, zaman zaman, kutsal bir hayvanda tecelli eder ve görünürdü. Sibiryalı Şamanları şöyle diyorlardı:

T a v ş a n, bizim koşucumuz!
K u r t, bizim haber getiricimiz!
K u ğ u, şekline girdiğimiz!
K a r t a l, elçimiz olan hayvanlardır!

Kartal, yeryüzünden göklere doğru uçuyor ve insanlardan Tanrı'ya doğru haber götürüyordu. Kurt ise, Tanrı'nın bir haber getiricisi idi. Şamanların sözlerinden anlaşıyordu ki Tanrı, haberlerini insanoğluna kurt ile gönderiyordu. Kartallar, insanoğlundan Tanrı'ya giderlerken; kurtlar da, Tanrı'dan insanoğluna doğru, kutsallıklar taşıyorlardı.

6. OĞUZ - HAN'A YOL GÖSTEREN "GÖK KURT"

Oğuz - Kağan, "Urnm" illerine akın yapmadan önce, bir yerde konaklamış ve derin bir uykuya geçmişti. Oğuz - Kağan destanı, bundan sonra meydana gelen olayları, şöyle anlatıyordu:

Çadırları kurdurup, derin uykuya daldı,
Tam, tan ağarıyordu, çadıra bir nur daldı,
Bir erkek kurt görüldü, ışıқта soluyarak.

Bir kurt ki, gök yeleli!
Bir kurt ki, göm gök tüylü!

Bakıyordu Oğuz'a ışıқта uluyarak.
Döndü bu kurt Oğuz'a, tıpkı bir insan gibi,

Ağzından sözler döktü, tıpkı bir lisân gibi.
 Dedi: “Ey! Ey! Oğuz Ey! Bilirim ne dilersin!
 “Urumun illerinde, savaş uğraş istersin!
 “Ey Oğuz! Askerini, ben kendim güdeceğim!
 “Ordunun en önünde, kendim yön vereceğim!”
 Toplattı çadırını, Oğuz duyunca bunu,
 Ordusuna gidince, hayretle gördü şunu:
 Bir büyük, erkek bir kurt, askere öncü gibi!
 Gök tüyü, gök yelesi, yol veren izci gibi!
 Yürür durur önlerden!
 Nihayet durdu Gök - Kurt, nice sonra günlerden.
 Duruverdi Oğuz’un, ordusu da ardında,
 Bir nehir vardı burda, İdil-Müren adında.”

Uygurların bu Oğuz destanında da görüldüğü gibi, “Gök yelesi ve göktüylü erkek kurt”, bir ışık hâlesi içinde görünüyordu. Gerçi “Işık hâlesi”, Hıristiyanlıkta da çok önemli ve İsa’nın da bir sembolü idi. Zaten bu hâle, İsa’nın kutsallığını ve bir nevi Tanrı’nın sembolü olduğunu gösteren, önemli işaret idi. “Işık hâlesi”, Budizm’de de görülüyordu. Buda’nın başı, bir ışık hâlesi ile örtülmüştü. Bunu söylemekle, Türklere ışık hâlesinin Hıristiyanlıktan veyahut da Budizm’den geldiğini anlatmak istemiyoruz. Nitekim Oğuz - Han’ın, gökten düşen birinci karısı da, nihayet bir ışık huzmesi içinde yeryüzüne inmişti. Bu “Kutsal ışık”, Türk mitolojisinin her yerinde görülen ve yaygın bir motiftir. Kurdun konuşması ve Oğuz Han’a yol göstermesi, Türk mitolojisinin herhalde en önde gelen motiflerinden biridir. Bu motif, üç kıta üzerinde yayılan Türkler arasında, uzun yıllar unutulmamış ve devam edegel-

mişti. Hatta Süryani tarihçilerinin dediğine göre: “Anadolu’yu zapteden Türkler, köpeğe benzer bir hayvanın peşinden gelmişler ve hayvan, Anadolu’da kaybolunca, Türkler de bu bölgelerde yerleşmişlerdi.” Oğuz - Kağan destanı, Oğuz - Kağan’ın Kıpçak akınından sonra Gök kurdun, Oğuz’un karşısına çıkmasını ve ona buyruklar vermesini de şöyle anlatıyorlar:

**Oğuz orduya geldi, hep beraber yüründü,
Erler yola çıkarken, kurt onlara göründü.**

**“Bir kurt ki, erkek bir kurt!”
“Gök tüylü, gök yeleli!”**

**Bu kurt döndü Oğuz’a, bakınadan sağa sola,
Dedi: “Ey Oğuz şimdi, ordunu çıkar yola,
“Halkını, beylerini, çadırını hep topla,
“Baş çekip göstereyim, doğru yol nerde ola!”
Oğuz-Kağan baktı ki, erkek kurt önler gider,
Ordunun öncüleri, Gök - kurtu gözler gider,
Oğuz bunu görünce, ne çok sevinmiş idi!
Alaca aygırına çabucak binmiş idi!**

Uygurların Oğuz destanının bu bölümünde artık kurdun bir ışıık hâlesi içinde görüldüğünden söz açılmıyordu. Çünkü, destan daha önce onun nasıl bir ışııkla görüldüğünü, yürüdüğünü ve en nihayet bu ışııkla beraber, nasıl kaybolduğunu anlatmıştı.

7. GÖKTÜRLERDE KURT, BİR DEVLET SEMBOLÜ

“Göktürklerde kurt, eski din anlamını kaybetmiş ve bir “devlet sembolü” haline gelmişti:” Çin tarihlerinin anlattıkları Göktürk efsanelerinde, kurdun böyle bir öncülük yaptığını görmüyoruz. Gerçi kurt, eski Göktürklerin kılıçtan geçirilmiş halklarından, geriye kalan tek çocuğu alarak bir mağaraya götürmüş, emzirmiş ve büyüttü. Bu çocukta da, bütün Türk milleti türemiştir. Fakat kurt, Çin tarihlerine göre, Göktürklerle öncülük etmiyordu. Artık onların, **“Tuğlarının başlarında, altın bir kurt başı”** bulunuyor ve ancak böyle sembolik bir manâ içinde, önemi de sınırlandırılmış oluyordu. Herhalde çok eski çağlarda kurt, **“Türklerin bir totemi”** gibi idi. Türkler, içtimâî hayat bakımından ilerledikçe, kurdun anlamı da yavaş yavaş gerçekçi bir yöne doğru yönelmiş ve eski din önemini kaybetmişti. Fakat kurt, sembolik de olsa, Türk halklarının kalplerinde yaşayıp duruyordu. Türklerin kurt başlı sancaklarından söz açan Çin tarihleri de, bu başların hangi anlamı ifade ettiklerini anlatmağa çalışıyorlardı. Onlar diyorlardı ki: **“Türkler kendilerinin, kurttan türediklerine inanırlardı. Bunun için de, bayraklarının tepesinde, kurdun başını olsun, eksik etmezlerdi.”** Anadolu abidelerinde de, birçok **“Çift başlı kartal”** kabartmaları görüyoruz. Herhalde İslâmiyeti çoktan kabul etmiş olan Türkler, bu çift başlı kartalları bir din sembolü olarak işlemiyorlardı. Bununla beraber Türklerin çok eski çağlarda dinlerinde yer alan **“Çiftbaşlı kartal”** gibi

semboller, onların kalplerini de, büsbütün bırakıp gidemiyorlardı:

**“Yerle gök arasında, bir kutsal kapı varmış,
“Çift başlı büyük kartal, bu kapıyı tutarmış.”**

Müslüman Türkler, bu çift başlı kartallara bir din sembolü olarak değil; daha çok kendilerine uğur getiren bir **“Tılsım”** olarak bakıyorlardı. Bunun için de, abidelerinin üzerine koyup, herhalde onlardan uğur ve talih umuyorlardı. Gerçi din, bütün milletlerin hayatında, çok önemli bir rol oynamıştır. Fakat **“sihir”** de, dini hiçbir zaman yalnız bırakmamıştır. Türkler, İslâmiyetin esaslarını çok iyi bilen, müslüman bir millet idiler. Fakat onların da dinî inançlarının yanında, sihir ve sihirle ilgili sembolleri, kendi ruh ve hayatlarını, yalnız bırakmamıştı.

“Türklerin “Kurttan türeyiş” inançları, eski Roma mitolojisinden kesin çizgilerle ayrılıyordu:” Bugün de, Altay dağlarında yaşayan birçok kavimler, kendilerinin kurttan türediklerine inanırlar. Bu inanç, ta Kamçatka yarımadasına kadar uzamıştır. Kamçatka yerlilerine göre: **“Kendilerinden olan dul bir kadın, erkek bir kurtla evlenmiş ve ondan iki çocuk doğmuştu. Bu iki erkek çocuk da, bütün Kamçatka yerlilerinin, ataları olmuşlardı. Kamçatkalılar, zaman zaman büyük törenler yapıyorlar ve bir kurdun derisini samanlarla doldurarak, köy köy gezdiriyorlardı. Bazen da, genç bir kız alıp, bu kurt sembolü ile aynı çadıra konuyor ve bunlardan sembolik olarak, yeni nesiller türetilmek isteniyordu.”**

Şunu da unutmamamız gereklidir ki, eski Roma mitolojisinde de kurt, büyük bir öneme sahip idi. Eski Avrupa kavimleri Roma mitolojisinin tesirlerinde kalmış ve ondan pek çok şeyler almışlardı.

Attila'nın Avrupa'ya gelişi ile, özellikle Cermenlerde, bazı yeni kurt efsaneleri görülmeye başlandı. Fakat bu efsanelerin motifleri, eski Roma ananelerine aykırı düşüyordu. Attila Hunları ile gelen bu kurt efsanelerini, daha çok Cermenler benimzediler. Bu motifler, artık Cermen mitolojisinin birer malı olmuşlardı. Ama zaman zaman Cermenler, "Attila'nın yüzünün bir kurda benzediğini" söylemekten de, geri duramıyorlardı.

Kurt çok güçlü ve dayanıklı bir hayvan ı. Bu sebeple kurt, Türk halkları arasında bir kudret sembolü olmuştı. Hatta Ortaasya kavimleri büyük hükümdarlar için, "Gök - Börü Sultanım", yani Gök - kurt'a benzeyen sultanım diyerek, kendi hükümdarlarının kudret ve kuvvetini anlatmak istiyorlardı. "Büyük bahadırların gözleri de kurda benzetiliyordu." En keskin oklar ise, "kurt dilinden" başka bir şey değildi. "Kurtla koyun olmaz, ciğerle oyun olmaz." Bu da çok eski bir Türk atasözü idi.

8. HUN - TÜRK MITOLOJİSİNDE KURT

"Kurttan türeyiş" efsanelerinin, Ortaasya'da ilk olarak görünmeleri: Oğuz - Kağan destanı ile, Oğuz - Kağan'ın babasını öldürme olayını anlatırken, bu motiflerin birer tarih olayı olmadıklarını söyle-

miştik. Bu gibi düşüncelerin, tarihten çok önceki çağlarda, Türklerin belki de henüz insanlıklarını idrak edemedikleri devirlerde meydana gelmiş olabileceği üzerinde de durmuştuk. Kurt ile ilgili efsaneleri incelerken de, aynı görüş ve metodla hareket etmemiz lâzımdır. Türklerin kurttan türeyişi ile ilgili efsaneler, ilk defa Göktürkler çağında görölüyordu. Bundan çok önceki çağlarda, meselâ Hun İmparatorluğunun en güçlü olduğu devirlerde bile, böyle kurt efsanelerine rastayabiliyoruz. Büyük Hun devleti kurulurken, Hunlardan başka Ortaasya'da güç sahibi olan, daha birçok devletler de vardı. Bunlar arasında, Yüe-çi'ler ile Wu-sun'lar, önemli bir yer tutuyorlardı. Hatta Mete, babası tarafından Yüe-çi'lere rehin olarak verilmiş ve sonra da oğlunun Yüe-çi'ler tarafından öldürülmesi için, birdenbire taarruza geçilmişti. Büyük bir devlet reisi, oğlunu küçük bir devlete rehin olarak veremezdi. Öyle anlaşıyor ki, başlangıçta, yani M. Ö. 204 senesinden önce, Yüe-çi'ler Hunlar'dan daha güçlü idiler. Yüe-çi'lerin yakınlarında Wu-sun'lar adlı, bir komşuları daha bulunuyordu. M. Ö. 140 senelerinde Hunlar tarafından mağlûp edilen Yüe-çi'ler, Batı Türkistan'a geçmek zorunda kalmışlar ve Ortaasya'daki yerleri de, Wu-sun'lar tarafından işgal edilmişti. Yüe-çi'ler sonradan, bugünkü Afganistan ile Hindistan'ın kuzeylerini de ele geçirecekler ve büyük bir imparatorluk kuracaklardır. Kuşan İmparatorluğu adını alacak olan bu devlet, Batı Türkistan'dan Çin Hindî'ne kadar olan bölgeleri kendi hakimiyetinde toplamakla kalmayacak, aynı zamanda bu geniş bölgeler içinde, bir kültür ve inanış bir-

liği de meydana getirecektir. Bu zamana kadar küçük devletler halinde bölünmüş olan bu geniş bölgelerde, büyük bir kültür ve medeniyet aramak elbette ki boş bir çaba olacaktı. Fakat Kuşan devletinin yarattığı birlik ve zenginlik sayesinde, yepyeni bir medeniyet kurulacaktı. Meselâ bu zamana kadar, nihayet küçük derviş topluluklarının ve sihirbazların bir mesleği olan Budizm, ancak Kuşan devletinin yardımı ile gelişmiş ve bütün dünyaya yayılmıştı. Bugün nerdeyse dünya nüfusunun üçte biri ve hatta daha fazlası, Buda dinine inanmaktadır. Kuşan'lar bu dini, resmî din olarak kabul etmişler ve bir dünya dini haline sokmuşlardı. Bütün bunlarla söylemek istiyoruz ki, Çin tarihlerinin kısa olarak söz açıp geçtikleri bu Ortaasya Türk kavimleri, gittikleri yerlerde az zaman içinde, büyük imparatorluklar ve medeniyetler kurma gücüne sahip olan kavimlerdi. Sonsuz bir hayat dinamizmi ve bir saat düzeni, gibi işleyen teşkilât kurma kabiliyeti ile, sayıca az da olsalar, dünya tarihinin yönünün değişmesine yol açıyorlardı.

Bir tarih olayı gibi anlatılan, Ortaasya'nın en eski "Kurttan türeyiş" efsanesi: Batı Türkistan'a gidip, Kuşan İmparatorluğunu kuran Yüeci'lerin yerlerini alan Vusun'lar, aynı yerde küçük bir devlet kurmuşlardı. Çin tarihlerinde anlatılan, kurtla ilgili en eski efsane de, yine Vusun'ların hakan soylarına aitti. Fakat bu efsane, Göktürk efsaneleri gibi köklü ve yerli görünmüyordu. Vusun'ların kurt efsanesi, hülâsa olarak şöyledir:

**Asya'nın ortasında, her milletin başında,
Hunların hakanlığı, henüz yetmiş yaşında.
Asya'daki Vusun'lar, bağlı idi Hunlara,
Yarlık, devlet vermişti, Hunlar bu Vusun'lara.
Üç yüz bin atlarından, uzun mızraklarından,,
Titremeyen yok idi, Hunların adlarından.
Tanrı yoldan saptırdı, Vusun'lar baş kaldırdı,
Bir ceza arar gibi, Hun hanına saldırdı.
Vusun'lar azmış idi, Hunlar da kızmış idi,
Küçük bir Hun ordusu, onları ezmış idi.
Kalmamıştı Vusun'lar, acımamıştı Hunlar,
Yalnız bir çocuk kalmış, görmemişlerdi onlar.
Gelmiş bir karanlığa, düşmüş bir bataklığa,
Yaşamak nasip olmuş, bu küçük yaratığa.
Kuşlar kargalar sezmiş, çocuğa etler vermiş,
Çocuk da bu etleri, ağzına alıp yermiş.
Bir dişi kurt görünmüş, etrafında sürünmüş,
Korkunçluğu kalmanmış, anneliğe bürünmüş.
Kurt çocuğu emzirmiş, türlü etler yedirmiş,
Aradan günler geçmiş, esenliğe erdirmiş.
Hunlar haber almışlar, hemen ordu salmışlar,
Çocuğu çıkarmışlar, bataklıktan almışlar.
Hun Hakanı da şaşmış, çocuğa az yaklaşmış,
Bu çocuk kutsal demiş, sonra da kucaklaşmış.
Bir tümene baş yapmış, çocuğa iyi bakmış,
Kendi oğluymuş gibi, ünvanlar, adlar takmış.
Kan döküp başlar kesmiş, mızrakla düşman dermiş,
Hakan da babasının, ilini ona vermiş.**

Göktürklerin kurttan türeyiş efsaneleri ile, aynı zamanda bir cihân imparatorluğu da meydana

gelmişti. Halbuki burada Hun İmparatorluğuna bağlı, küçük bir kiral vardır. Kiral, Hun İmparatoru tarafından cezalandırılmıştır. Ve sonradan, onun çocuğu yetiştirilerek, yeniden babasının ülkesine tayin edilmiştir. Çin tarihlerinin anlattıkları bu olay, efsaneden çok, bir tarih gibidir. Ama ne olursa olsun, Çin tarihlerinin yazdıkları bu kayıtlardan da anlıyoruz ki, Göktürklerin türeyişlerine benzer efsaneler, M. Ö. 140 senesinden önce de söyleniyor ve bütün Ortaasya halkları tarafından da, bunlara inanılıyordu. Bu efsaneler o kadar çok yayılmışlardı ki, Çin tarihleri Wu-sun'ların gelişmelerinden söz açarlarken, bunları söylemekten de geri duramıyorlardı.

Bizce Hun çağında anlatılan bu kurt efsanesi, Göktürklerinkine daha yakın ve oldukça gelişmiş türde, bir mitoloji örneği idi. Hun çağının bu kurt efsanesi, şekil bakımından daha çok Göktürk efsanelerine yakındır. Zaten Göktürkler de, kendilerini Hunlar'ların soylarından sayıyorlar ve Ortaasya'da, Hun İmparatorluğunun bir mirasçısı gibi hareket ediyorlardı. Halbuki, az sonra söz edeceğimiz Uygurların atalarına ait kurt efsanesi, daha başka türde ve Göktürklerinkine nazaran, daha geri bir yapı ve anlayış içinde anlatılmıştı.

9. UYGUR ATALARININ KURT TAN TÜREYİŞLERİ

Göktürk devletinin kuruluşundan önce, Ortaasya'da birçok dağınık Türk kavimleri vardı. Bun-

ların tümüne Çin kaynakları, “Yüksek arabalı” kavimler derlerdi. Öyle anlaşıyor ki, bu Türk kavimlerinin arabaları, Çin arabalarına nazaran daha “Yüksek tekerlekler” üzerinde duruyor ve Çinliler de onları, bu adla adlandırıyorlardı. Aslında, Yüksek tekerlekli arabalara sahip olan bu Türk kavimleri, Orhun nehrinden, ta Güney Rusya’ya kadar uzanıyorlardı. Çin tarihleri bunlara, “Yüksek arabalı” anlamı karşılığı olarak, ya “Kao-Ci” adı; ve yahut da, herhalde yine sonraki Tölgş Türk kavminin Çince bir şekli olan “Tie-Le” diyorlardı. Çinlilerin, Orhun kıyılarından ta güney Rusya bozkırlarının içlerine kadar uzayan bu kavimleri, aynı adla adlandırmalarının, herhalde önemli bir sebebi olsa gerekti. Öyle anlaşıyor ki Çinliler de, bütün bu kavimler arasında bir bağ ve akrabalığın var olduğuna inanıyorlardı. VI. asırdan sonra Çinliler, bu etnik deyimini kavramını daha da darlaştırmışlar ve yalnızca, Orhun kıyılarında yaşayan ve Uygurların ataları olan Türk kavimlerine, Tiele adını vermişlerdi. Uygurların ataları ile ilgili “Kurttan türeyiş” efsanesi, hülâsa olarak şöyledir:

Büyük bir Hakan varmış, Gök Tanrı’ya taparmış,
 Üç güzel kızı varmış, hep evine kaparmış.
 “— Benim kızlarım”, dermiş, “Çoktan Tanrıya ermiş,
 “Nasıl bir İnsanoğlu, bu kızlara değermiş!”
 Kızları almış, gitmiş, yüksek bir dağa çıkmış,
 Kızları hayran kalmış, burda gök çok açılmış.
 Demiş: “— Burda bekleyin, Tanrıya dua edin,
 “Eğer Tanrı almazsa, başka illere gidin!”
 Kızlar çok beklemişler, “Tanrı gelmez”, demişler,

Bir erkek kurt görünmüş, kurdu benimsemişler.
 Kurt dağın etrafında, dolanmış her yanında,
 Küçük kızın kaynamış, bir aşk, sevgi kanında.
 Küçük kız demiş: “— Budur! Tanrının şekli kurttur!
 “Bu kutsal dağ da zaten, Gök Tanrı’ya bir yurttur!”
 Kardeşleri: “— Gel!” demiş. “— Bu kurt seni yer!”
 Demiş.
 Fakat kız dağdan inmiş, kurt: “— Elini ver!” demiş.
 Kurt kızı eve almış, bir mağaraya dalmış,
 Orada yaşamışlar, soyları da ün salmış!

“Eski Türk mitolojisindeki “A n a a i l e s i”
 izleri, Göktürk çağında yerini gelişmiş “B a b a
 a i l e s i” düzenine bırakıyordu”: Oğuz - Kağan des-
 tanı ile ilgili bölümümüzde de söyleyeceğimiz gibi,
 Uygur’larda, “Ana ailesi” ne ait birçok kalıntılar
 görülüyordu. Zaten bu efsanede, annenin bir insan-
 oğlu olması da, “Ana ailesi” nin izlerinden biri idi.
 Ayrıca ana ailesinin özelliklerinden biri de, mirâsın
 ve önemin, küçük çocuğa verilmesi olarak sayılıyor-
 du. Sonradan Cengiz devletindeki taht kavgaların-
 da da, bu inanışın izlerini, açıkça görüyoruz. Bu Uy-
 gur efsanesinde de, kurt ile evlenen ve Uygurların
 soylarını meydana getiren ata, Kağanın “Küçük
 kızı” idi. Göktürk efsanelerinde, “Ana-Ata” yok-
 tu. Göktürk türeyiş efsanelerinde her zaman için,
 “Baba - Ata” ya önem verilir. Zaten Türkler eşle-
 rini, kaçırma veya anlaşıma yolları ile, dış kabileler-
 den alırlardı. Kendi boyları içinde evlenmek, bir nevi
 yasak idi. Bunun için de yabancı boyların önemi kal-
 mıyor ve devlet içinde, “Ana” ve “Dayı” ailelerinin
 söylenmesine, lüzûm bile görülmüyordu.

10. GÖKTÜRKLERİN KURTTAN TÜREYİŞLERİ

“Göktürklerin kurttan türeyiş efsaneleri”, Türk mitolojisinin en ileri ve hatta en romantik bir bölümüdür. Türk mitolojisinde genel olarak: **“Bir millet düşmanları tarafından yok edilir ve geriye yalnızca bir çocuk kalırdı”.** Türk özelliğini taşıyan her efsanede, aşağı yukarı bu motifi bulmak mümkündür. Aşağıdaki meşhur Göktürk efsanesini, Çin tarihlerinden karşılaştırma yolu ile özetleyerek okuyucularımıza sunuyoruz. Bu efsaneye göre eskiden Türkler, **“Batı denizi”** nin kıyılarında otururlarmış. Efsanedeki Batı denizi, ya **Hazar** denizi veya **Aral** gölü olabilirdi. Batı denizi'nin Altay dağlarına yakın veya Tanrı dağları üzerinde, bir göl olması da muhtemeldi. Eskiden, **“Türklerin düşmanlar tarafından tamamen yok edilmelerine, hemen hemen her Türk efsanesinde rastlayabiliyoruz.”** Geriye kalan tek çocuğun, kolları ile bacaklarının kesilerek, bir bataklığa atılması da, Türk mitolojisinde önemli bir yer tutar. Böyle **“Bataklık”** motiflerine, **Hun** ve **Macar** efsanelerinde de rastlanır. Göktürklerin **“Kurttan türeyiş”** efsaneleri şöyledir:

**Mete'nin Hun devleti, tarihe karışmıştı,
Fakat büyük milleti, tarihle yarışmıştı.
Bir soyu sayılırdı, Göktürkler de Hunların,
Adları anılırdı, bu büyük budunların.
Göktürkler müstakilmış, düşmanları hiç yokmuş,**

İnsanları gamsızmış, malları da pek çokmuş.
 Komşu bir millet varmış, Türkleri ezip almış,
 Bir kişi bırakmamış, küçük bir çocuk kalmış.
 Çocuğa acımışlar, henüz on yaşındaymış,
 Bataklığa atmışlar, akli da başındaymış.
 Boşalmışnuş kursağı, acıkmış, ezilmişmiş.
 Ama bir kurt türemiş, ağzında et getirmiş,
 Sürünerek yürümüş, eti ona yedirmiş.
 Zamanla evlenmişler, etlerle beslenmişler,
 Kurt bir gün gebe kalmış, uluyup seslenmişler.
 Oğlan yaşıyor diye, düşmanlar korka kalmış,
 Taşıyor kurtlar diye, insanlar şaşa kalmış,
 Düşman ordu göndermiş, Oğlanı bulun, demiş,
 “Fakat kutsal bir kurt var, uyanık olun!” Demiş
 Kurt anlamış, kutsalmış, oğlanı hemen almış,
Turfan’ın kuzeyinde, mağaralara dalmış.
 Mağara çok derinmiş, içi de çok serinmiş,
 Kurt şöyle bir gerinmiş, sonra da dibe inmiş.
 Kurt gelmiş bir ovaya, ova geniş güzelmış,
 Ovanın etrafından, dağlar göğe yükselmiş.
 Kurt konmuş bu ovaya, vatan demiş oraya,
 On erkek çocuk doğmuş, kavuşmuş bir yuvaya.
 Çocuklar beslenmişler, büyüyüp eğlenmişler,
 Dışardan on kız almış, onlarla evlenmişler.
 On çocuk, “On-Boy” olmuş; boylar da bir soy olmuş;
 Türemiş çoğalmışlar, bu ova insan dolmuş.
 Dağları eritmişler, Dünya’ya erişmişler,
 “Demirci” olmuş kalmış, bu işe girişmişler.

Çin tarihlerinin anlattıkları bu efsane, bize çok
 önemli bir gerçeği de öğretiyor: Öyle anlaşılıyor ki,
 “Türklerin önceleri ilk yurtları, İç Asya’nın batıla-

rında bulunuyordu.” Tufan’ın kuzey dağlarına daha sonra göçmüşlerdi. Çin tarihlerinin yazdıkları Göktürklerin “Türeyiş efsanesi” burada bitiyor. Çinliler bundan sonra daha neler olduğunu açık olarak yazmıyorlar. Bu efsanenin son bölümlerini de, çok sonraları, Cengiz-Han çağında anlatılan “Ergenekon” destanlarından duyup, öğreneceğiz. Gerçi, Moğollar, bu efsaneyi, kendilerine benzetmiş ve bir nevi Moğol kabilelerinin türeyiş efsaneleri haline sokmuşlardı. Fakat bu mitolojinin kökleri ile ana motifleri, Göktürklerin türeyişleri ile ilgili idi. Göktürk devleti, M. S. VI. asırdan itibaren bir cihân imparatorluğu olmuş ve 300 sene yaşamıştı. Böyle soylu ve büyük bir devletin, iptidai Moğollar’dan bir efsane alıp, menşelerini ona dayandırmaları, herhalde imkânsızdı. Ayrıca bunlar, “On-Boy” dan meydana gelen Batı Türklerinin, “On-Ok” adı ile anılan bölünmeleri idiler. Bu efsane, Orhun nehrinde yaşayan “Doğu Türklerinin” değil; daha çok “Batı Türklerinin” bir efsanesi idi.

“Ergenekon efsanesi, eski Göktürk efsanelerinin, geri ve basit bir devamı idi”: Az önce Uygurların ilk türeyiş efsanelerinden söz açarken, kutsal ve erkek bir kurdun, dağın eteklerindeki bir mağara içinde yaşadığını söylemiştik. “Yüksək arabalı” kavimler adını taşıyan Uygurların atalarına ait bu efsane, Göktürklerinki ile mukayese edilemeyecek kadar geri ve his bakımından da, gelişmemiş bir durumda idi. Büyük Hun devletinde, bizzat Hun hükümdarının başkanlık ettiği bazı törenler vardı. Bu törenlerden en önemlisi, zaman za-

man devletin ileri gelenlerinin toplanarak, “Ata mağarasına” gitmeleri ve bu mağaraya saygı göstermeleri idi. Göktürk devletinde de, aynı törenleri görüyoruz. Türk mitolojisi yalnızca ozanlar tarafından söylenen masallardan ibaret değil idiler. Onlar, yalnızca Türk kitlelerinin kalplerinde değil; büyük devlet törenlerinde de yer almışlardı. Asıl önemli olan nokta, işte budur. Bu, gerçek bir Türk mitolojisi idi. Bütün milletçe bunlara inanılıyor ve devlet de, bu efsaneye karşı inançlı bir şekilde saygı göstermek zorunda kalıyordu.

“Türklerin “Kutsal mağaraları” ve bu mağaralar için yapılan resmi törenler”: Mağaralar, her milletin mitolojisinde, az veya çok, yer almışlardır. Nihayet derin bir mağara, korkunç karanlığı ile insanlarda merak yaratmış ve insanların zihinlerini, bu sırrı çözmeğe yöneltmişti. Ama bu demek değildir ki, Türk mitolojisinin mağaraları da diğer milletlerden alınmış ve onlara benzetilmişti. Yalnız Ortaasya’da değil, Anadolu’daki masallarımıza da bir göz atalım: Anadolu’daki masallarda, Göktürk efsanelerinin ufak değişikliklere uğramış, pek çok örneklerini görebiliriz. Hatta İslâmiyetle ilgili hikâyelerde bile:

“Peygamber’in torunu Muhammed Hanefî, bir geyiği kovalayarak büyük bir mağaradan, içeri girer. Mağaradan açılan bir delikten, büyük bir ova-ya çıkar ve Mine Hatun’la karşılaşır.” İslâmiyetin

en ufak izleri bile görülmediği, Altay Türklerinin masallarına bakalım: “Altay Türklerinin kahramanları, ala bir geyik kovalayarak, büyük bir dağ kenarına gelirler, Geyiğin peşinden, bakırdan veya demirden yapılmış bu dağdaki, bir mağaradan içeri girerler. Fakat “Yeraltı âleminde”, geyik birdenbire kaybolur ve karşısına türlü canavarlar, veyahut da iyilik veren ihtiyarlar ile, çok güzel kızlar çıkardı.” Altaylar’da bunlara benzer, pek çok masallar anlatırlardı. Bu masalların hiç birinde de, ne İslâmiyetin ve ne de başka mitolojilerin izleri vardı. Meselâ bir Altay masalında şöyle deniyordu:

Han-Pergen ata bindi, atını epey sürdü,
 Uçsuz bucaksız gökte, açılmış bir yol gördü.
 Bir geyik görünmüştü, ışığa bürünmüştü,
 Sanki, “Beni vur”, diye, Pergen’e sürünmüştü.
 Geyik gitti, o gitti, koyu bir duman çıktı,
 Nasılsa karşısına, bakır bir kurgan çıktı.
 Öyle büyük bir dağ ki, göklere batmış idi,
 Yedi Tanrı çalışmış, ancak yaratmış idi.
 Geyiği öne katmış, sürüp kovalar iken,
 Tam geyiğe yaklaşmış, kaçmış, yakalar iken.
 Yalnız bir çadır görmüş, epey de bir ter dökmüş,
 Çadıra gelen geyik, hemen önünde çökmüş.
 Han-Pergen fırsat bulmuş, hemen geyiğe vurmuş,
 Çadırdan bir er çıkmış, O’nun önünde durmuş.
 Demiş ki: “— Ben gönderdim, ala geyiği sana,
 “Çünkü ben istiyordum, hemen gelmeni bana!”

Öyle anlaşılıyor ki, Göktürklerin dişi kurdu ile ataları olan çocuk, yeraltına giden, bir mağaradan

içeri girmişlerdi. Yeraltı âleminde yaşamışlar, çoğalmışlar ve daha sonra da yeryüzüne çıkmışlardı. Çünkü Altay masallarında, “Demir ve bakır dağlarda bulunan bu mağaralar, daha çok yer altına açılan birer gibi kapı idiler.” Nitekim Ergenekon destanında da, bu dağları eritip, dışarı çıkmak için, birçok körükler işlemiş ve demirciler çalışmışlardır. Şunu da unutmayalım ki, “Göktürklerin ataları da demirci idiler.” Onlar en iyi çelikleri işlerler ve Ortaasya imparatorluklarına bunları, silâh olarak satarlardı. Hem bu, bir efsane de değildir. Nitekim Göktürk devletinin kurucusu Bumin-Kağan, kendi efendileri olan Avar İmparatorundan bir kız istediği zaman, şu azarı işitmmişti: “Siz bizim, demirci kölelerimizsiniz. Nasıl olur da siz, bizden kız isteyebilirsiniz?” Bütün bunlar bize gösteriyor ki, tarih mitolojisi ile ve mitoloji de, tarih ile karışıyordu. Göktürklerin ataları demir cevherleri ile dolu, dağların eteklerinde türemiş ve demirleri eriterek, yeryüzüne çıkmışlardı. Sonradan, kendilerinin demirci olmaları da, herhalde bundan ileri geliyordu. Bu efsaneler, onların demircilik sanatlarının da bir hikâyesi olsa gerekti.

11. ERGENEKON DESTANI

Göktürk çağındaki yer altına giden mağaraları, demir dağları ve nihayet çok eski çağlardan beri, yalnızca demircilik yaparak, bu san'at dalında büyük bir ihtisas edinen Türkleri yukarıdaki bölümümüzde incelemiş bulunuyoruz. Şimdi artık, Cen-

giz - Han çağında ortaya çıkan “Ergenekon” efsanesine gelebiliriz. Cengiz-Han çağındaki Türkler, Oğuz Kağan destanına büyük bir önem vermişlerdi. Fakat Moğollar da, efsanesiz kalmamak istedikleri için olacak ki, Ergenekon destanını, büyük bir istekle kendilerine mal etmişlerdi. Cengiz-Han çağında, Moğolların en ileri seviyede bulundukları bölgelere giden Çinli seyyahların, yazdıkları seyahatnameler, elimizde bulunmaktadır. Çoğu bilgin ve büyük askerlerden seçilen bu Çinli elçilerin bize açık olarak söylediklerine göre, bu çağa kadar Moğolların maden işlemek ve çelikten alet yapmak gibi san'atlardan haberleri bile yoktu. “Hatta Cengiz-Han'ın gençliğinde, değil demiri; başka bir madeni bile görmüş olması pek muhtemel değildi.” Ergenekon efsanesi ise, demirci bir millete ait, bir türeyiş efsanesidir. Son çağlarda bile demiri tanımayan Moğollar, güya demirden dağları eritmişler ve açtıkları yolla, yeryüzüne çıkarak etrafa dağılmışlardı: “Ergenekon efsanesinde de Göktürk Mitolojisinde olduğu gibi Moğollar, Türkler tarafından tamamen ortadan kaldırılmışlar ve geriye yalnızca, bir kadınla, bir erkek kalmış idi. Bu kadınla erkek, sarp ve kayalık bir yere sığınmışlar ve burada yaşamaya başlamışlar. Bu yerin etrafı ise, hep sarp dağlar ve ormanlarla çevrili imiş. Zamanla burada çoğalmışlar ve artık bu bölgeye sığamaz olmuşlar”. Ergenekon efsanesi ile ilgili metinlerin tam tercümelerini, “Türk Mitolojisi” adlı eserimizde vermiş bulunuyoruz. Ayrıca bu destanlarda geçen, bütün kişi ve yer adları da incelenmiş ve bir aydınlığa kavuşturulmak istenmiştir. Bu sebeple, aynı konu üzerinde, daha

fazla durmak istemiyoruz. Moğolların dediklerine göre, güya büyük körükler yapmışlar ve bu körükleri işleterek demir dağları eritmişler ve bu yolla, dışarı çıkmışlardı.

Cengiz-Han çağında görülen, **“Ergenekon efsanesi, Göktürklerin türeyiş efsanesinin, dejeneredilmiş bir şeklinden başka birşey değil idi.”** Göktürklerin türeyiş efsanesi, şüphesiz ki, çok daha geniş ve derin bir manâya sahipti. Ayrıca mitoloji motifleri de, en eski Türk özelliklerini gösteriyorlardı. **“Demirci Türkler”**, kendileri için en güzel bir efsaneyi yaratmış ve ayrıca 300 sene gibi bir süre yaşayan büyük Göktürk İmparatorluğu da, ~~bu~~ efsaneye inanarak bağlanmıştı.

Aslında demircilik, Moğollar için sihirbazlara mahsus ve korkunç bir san'attı: **“Çünkü demirci ateşle oynuyor, katı bir maddeyi bu ateş içinde işleyerek, bir alet haline koyuyordu.”** Nitekim Sibirya'da, demircilikle hiç bir ilgileri olmayan Buryat'lar gibi iptidaî kavimler bile, kendi Şamanlarının demirci olduklarına inanıyorlar ve onların, gökteki kutsal demircilerden türediklerini söylüyorlardı. Bu geri kavimler için, demircilik bir ideal haline gelmiş ve bir demirci olmak, onlar için en büyük bir arzu olmuştu. Demirci efsanelerinin bol miktarda bulunduğu birçok Sibirya kavimlerinde, bu zengin mitolojiye rağmen, demircilik san'atının en ufak bir izine bile raslanmıyordu.

Altay Türklerinin sonraki efsaneleri de, demirciler ve demir dağ motifleri ile doludur. **“Gök bakur, yer demir”** deyimini, Altay efsanelerinde sık sık görmek mümkündür:

**Bir dağ var yükselmişti, başı göğe ermişti,
Çadır direği gibi, gök kubbesin germiştir.
Bazan demirden idi, bazan bakırdan idi
Kökünü yere salmış, kapısı yerden idi.
Demirdenmiş çatısı, mağaraymış kapısı,
Altında cennet varmış, yerin buymuş yapısı.**

III

O ĞUZ - KA ĞAN DESTANI

1. O ĞUZ DESTANININ ÖZELLİKLERİ

Eski Türk tarihinde hükümdarların doğuşu, efsanelere büründürülmüş ve kutsal bir olay gibi anlatılmışlardı. Hükümdarlar böyle kutsallaştırılıp, gökten indirilir iken; elbetteki Oğuz-Kağan gibi, bütün Türk kavminin atası olan kutsal bir kişinin menşeleri de, Tanrıya ve göğe bağlanacaktı. Eski Türklere göre herşeyi yaratan ve her varlığın sahibi olan tek kutsal şey, gökteki biricik Tanrı idi. Aslında göğün kendisi bir Tanrı değildi. Çünkü gök de, yer gibi, maddî birer varlık ve yüce Tanrı tarafından yaratılmış, dünyanın birer parçası idiler. Gök, bir tane idi ve dünyamızın üstünü, bir kubbe şeklinde kapıyordu. Fakat bu kubbenin üstünde, daha birçok gökler vardı. Ayın güneşin ve türlü yıldızlar ile burçların dolaştıkları, ayrı ayrı gökler, uzayın sonsuzluklarını kendi aralarında paylaşıyorlardı. Bütün bunların üstünde, bir gök daha vardı ki, bu gökte yaratıcı, büyük ve tek Tanrı oturuyordu. Eski Türkler, göğün katlarını üst üste koyma yolu ile saymamışlardı. Fakat sonradan, biraz da dış tesirler sebebi ile gökleri, yedi veya dokuz kat olarak tarif etmeğe başladılar.

“Oğuz-Kağan destanına, Uygur çağından sonra, hafif dış tesirler girmeğe başladı”: Göktürk çağında, eski Türk dini ile inançları, bozulmadan devam etmekte ve gittikçe de gelişmekte idi. Uygur devleti kurulup da, yeni birçok dinler Türkler arasına girmeğe başlayınca, durum biraz daha değişti. Çünkü Uygurlar, çok daha önceleri Çin’in ortalarında gezmişler, ticaret yapmışlar ve birçok insanlarla karşılaşarak, konuşmuşlardı. **“Bu dış ilişkiler, Uygurlara birçok yeni görüşler getirmiş ve onlarda, büyük dinlere inanmak ihtiyacını doğurmuştu.”** Ticaret, eski Türk savaşçılarının dini ile, pek bağdaşan bir meslek değildi. Eski Türk dini, disiplin, otorite ve savaşçılığı, herşeyden üstün tutuyordu. Halbuki tüccarlar, daha geniş ve rahat bir hayata sahip olmak zorunda idiler. İşte bunun içindir ki, bu zamana kadar Türkler göğe ve gökten gelen kutsallıklara inanırlar iken, Uygur çağında durum birdenbire değişiyordu. Uygurlar, köklerini Suriye’den alıp, İran’da gelişen M a n i dinini aldıktan sonra, aya daha çok önem vermeğe başladılar. Aslında ise Türklerde, kutsal olan en önemli şey, gökten sonra dünyamızı ısıtan güneş idi. **“Uygurların, güneşten aya geçmiş olmaları, yeni bir düşüncenin başlangıcı gibi sayılabilir.”** Bu sebeple, Uygurlar çağında yazılmış Oğuz-Kağan destanlarında, eski Türklerin dedikleri gibi kutsal kişiler, artık **“Gögün oğlu”** değil; **“Aydın oğulları”** oluyorlardı. Oğuz-Kağan da **“Ay Tanrı”** nın bir oğlu idi. Destan, daha başlangıçta, şöyle başlıyordu:

**“Aydın oldu gözleri, renklendi ışık doldu,
“Ay-Kağan’ın o gündü, bir erkek oğlu oldu!”**

Eski Türkler de iyi ve güzel olayları, aydınlık ve ışıqla anlatırlardı. Biz, nasıl yeni bir oğlu olan dostumuza, **“Gözlerin aydın olsun”**, diyor isek, onlar da Oğuz-Kağan'ın doğuşu dolayısı ile, **“Ay Kağan'ın gözleri aydın oldu, renklendi”**, diyorlardı.

“Cengiz-Han'dan sonra, Oğuz destanlarının yazılması, adetâ moda olmuştu”: Oğuz-Kağan destanı, Türklerin İslâmiyete girişi ile kaybolmamış ve yüzyıllar boyunca üç kıta üzerinde, Türkler arasında yaşamıştı. Cengiz-Han'ın, kendi imparatorluğunu kurmasından sonra, eski Türk mitolojisinin değeri daha çok arttı ve daha çok yayılmağa başladı. Cengiz-Han ile oğullarının tarihlerini yazan tarihçiler, Moğol kabilelerinin oluş ve meydana çıkışlarını anlatmağa başlamadan önce, Oğuz destanını yazıyorlar ve bundan sonra, esas konularına giriyorlardı. Bu, çok önemli bir başlangıç ve olaydı. Çünkü, **“Üç kıta üzerinde kurulmuş olan Cengiz-Han İmparatorluğu, kendi köklerini de Oğuz Han'a ve Türk mitolojisine bağlıyordu.”** Aslında ise, Cengiz-Han'ın atalarının nasıl doğduklarını ve genişlediklerini anlatan, birçok efsaneler de vardı. Fakat bunlar tarihlerin küçük bahisleri arasına sıkıştırılıyor, kitabın başına ise, Oğuz - Kağan destanı alınıyordu. Çünkü, asırlar boyunca Ortaasya'ya hâkim olan ve bütün Ortaasya halkları için bir örnek teşkil eden büyük devletler, ancak ve ancak Türkler tarafından kurulmuşlardı. Bu sebeple de Cengiz-Han ve oğulları, kendi cihân imparatorluklarını onun bir devamı olarak görüyorlar veya o şekilde görünmek istiyorlardı.

“Müslüman olmuş Oğuz Türklerinin destanları da, Türk mitolojisinin en eski motifleri ile dolu idiler”: Fakat Türkler, çoktan müslüman olmuş ve İslâmiyetin ana prensiplerine gönülden bağlanmışlardı. Aslında ise, İslâmiyet ile eski Türk dini arasında büyük ayrılıklar da yoktu. Buna rağmen, eski Oğuz-Kağan destanları, elbetteki İslâmiyetin birçok inançları ile uygunluk gösteremeyecekti. Bunun içindir ki, İslâmiyetten sonra yazılan Oğuz-Kağan destanlarında, biraz daha değişiklik yapılmış ve İslâmiyete uydurulmuştu. İslâmiyeti kabul eden Türkler, bizce Uygurlara nazaran, eski Türk an’anesini ve töresini daha çok korumuşlardı. Tabîî olarak biz Oğuz Türkleri üzerine, daha büyük bir önem veriyoruz. **“Çünkü Oğuzlar, bütün Ortaasya ve Türk âleminin, en soylu ve en gelişmiş zümreleri idiler.”** Şehir hayatına çoktan başlamış olmalarına rağmen, eski Türk devlet teşkilâtı ile disiplini, onların ruhlarından henüz daha silinmemişlerdi. Bu sebeple Oğuz Türklerinin destanlarında, Uygurlarinkine nazaran, daha eski ve daha köklü motifler görüyoruz. İslâmiyetten sonraki Türk destanlarına göre, **“Oğuz - Han’ın babası Kara-han”** idi. Oğuz Han’ın babasının, **“Kara-Han”** adını alması da boş değildi. Eski Türklerde, **“Ak ve kara, soylular ile halkı birbirinden ayıran, sembolik renkler”** idi. **“Ak-Kemik,”** Kağanlar ile, onların oğulları idiler. **“Kara-Kemik”** ise, halk tabakasından başka birşey değildi. Diğer kitaplarımızda da her zaman söylediğimiz gibi, Türk halklarının **“ak”** ve **“kara”** şeklinde ayrılmış olmalarına rağmen, aralarında bir sınıf mücadelesi yoktu. Müslüman Türkler, Oğuz-Han’ın babasına

“Kara-Han” diyorlardı. Çünkü kendisi Müslüman değildi. Müslüman olmak isteyen oğlu Oğuz-Han’a da engel olmak istemişti. Tabii olarak bu fikirlerimiz tam ve kesin değildir. Fakat Türk tarihi ve an’aneleri hakkındaki bilgilerimiz, bizi bu sonuca doğru sürüklemektedirler. Oğuz Han Müslüman Türk-lere göre, babasından çok, an’anesine bağlıdır. Bu sebeple Oğuz destanını anlatmağa başlarlar iken, hemen şöyle derler:

Üç gün üç gece geçti, annesine gelmedi,
Annenin memesinden, bir damla süt emmedi.
Bana gelmedi diye, annesi ağlıyordu,
Sütüm emmedi diye, kalbini dağlıyordu.
Ağlayıp sızlıyordu, beşiğe dolanarak,
Sütümü, az em diye, çocuğa yalvararak!

2. TÜRK MİTOLOJİSİ VE KUTSAL ÇOCUKLAR

Oğuz Han diğer Türk destanlarında olduğu gibi doğar doğmaz, bir olgunluk ve erginlik gösteriyordu. Annesi, henüz daha Müslüman olmamıştı. Annesine karşı, bu kırgınlığının sebebi de, bundan başka birşey olmamalıydı. Nitekim az sonra Oğuz Han annesi ile konuşmağa başlar ve ona şöyle der:

Ey, benim güzel annem, öğüdümü alırsan!
Yüce Tanrı’ya tapıp, eğer hakkı tanırsan!
O zaman memen alır, ak sütünü emerim!
Bana lâylık olursan, adına anne derim!

Oğuz-Kağan’ın annesi, henüz daha üç günlük beşikte yatan çocuğunun, böyle konuşup söyleşmeye

başladığını görünce, ona kalpten bağlanır ve Tanrı'ya inandığını oğluna söyler. Müslüman Türklerin söyledikleri bu Tanrı, İslâmiyetin Allah'ından başka birşey değildi. Fakat aynı zamanda destanlar, zaman zaman bir **"Gök Tanrısı"** ndan da söz açıyorlar ve eski Türklerin, gerçek inançlarını açığa vuramaktan geri kalmıyorlardı. Eski Türklerde de **"üç sayısı"** ve **"üç yaşında"** olma önemli idi. Fakat Türk mitolojisinin en önemli sayısı **"yedi"** ile **"dokuz"** sayılarıdır. Müslüman Türklerin Oğuz destanlarında: **"Oğuz - Kağan, üç gün içinde olgunlaşmıştı."** Halbuki eski Altay destanlarında: **"Çocuğun olgunlaşması için, yedi günün geçmiş olması gerekiyordu."** Hatta çok güzel, şöyle bir Altay efsanesi de vardır:

**Altay'da olmuş idi, bir çocuk doğmuş idi,
Dünyaya gelir iken, nurlara boğmuş idi.
Yedi kurtlar uçmuşlar, koku alıp koşmuşlar,
"Çocuğu ver", demişler, uluyarak coşmuşlar.
Annesi çok ağlamış, yüreğini dağlamış,
Çocuk da dile gelmiş, yarasını bağlamış.
Demiş: "— Anne, sızlama! Oyala da, ağlama!
"Yedi gün mühlet iste, işi bağla sağlama!"
Yedi gün mühlet dolmuş, annenin benzi solmuş,
Oğlan beşiği kırmış, bir civan yiğit olmuş.**

Bu altay efsanesi, mitolojinin ta kendisidir. Gerçi Oğuz-Kağan destanı da, bir mitolojidir. Fakat büyük devletler kurup gelişen Türk toplumları, onun içindeki akla uymayan motifleri ayıklamış ve gerçekçi bir şekle sokmuşlardı. Oğuz-Kağan destanında, göklerde dolaşp, göğün çeşitli katlarını zap-

tetme ve türlü ruhlarla çarpışma, pek görülüyordu. Oğuz-Kağan, gerçi Tanrı'nın gönderdiği, kutsal bir Hakandı. Fakat O, daha çok, bir insandı. İnsanlık özelliklerini taşımış ve insanların yaşadığı yer yüzünü zaptederek, Tanrı adına, idare etmeğe memur edilmişti. Az önce özetini yaptığımız Altay efsanesi dikkatle incelenince, daha birçok mitolojik motifler de ortaya çıkacaktır. Meselâ **"Yedi kurt"**. **"Büyük ayı burcu"** nun, yedi yıldızından başka birşey değildi. Çünkü Türklere göre: **"(B ü y ü k a y ı b u r c u 'nun yedi yıldızı, kalın ve demir zincirlerle Kutup yıldızı'na bağlanmış, yedi azgın kurt idiler.) Bir ara bu kurtlar, çocuğun atı ile tayı da alıp götürmek isterler. Bu savaşlar sırasında çocuk sıkışınca, akıllı ve kutsal buzağısı da ona yol gösterir ve başarı sağlamasına imkân verir. (Türklere göre **"K ü ç ü k a y ı b u r c u"**, iki at tarafından çekilen, bir arabadan başka birşey değildi.) Bu burcun etrafında dönen Büyükayı burcunun yedi kurdu, bu iki atı yakalayıp yemek isterler ve bunun için de gökyüzünde, durmadan onların etrafında dönerlerdi. (Altay efsanesine göre), Küçükayı burcu, çocuğun dostu ve yakını idi. Bo ğ a b u r c u da, herhalde yine bu kahramanın buzağısından başka birşey olmamalıydı."**

Görülüyor ki, Oğuz-Kağan destanı birdenbire uydurulmuş ve yazılmış bir hikâye değildi. Onun kökleri, yüzyıllar önce inanılmış ve söylenmiş, Türk efsaneleri ile inançlarına dayanıyordu. Süzüle, süzüle, akla mantığa uymayan bölümlerin, gerçeğe uydurulması ile, bütün Türklerin malı olan Oğuz-Kağan destanı meydana gelmişti.

3. OĞUZ - KAĞAN'IN DOĞUŞU

“Oğuz-Kağan, kutsal bir şekilde doğmuştu”:
Az önce, büyük Türk kahramanlarının, genel olarak kutsal bir şekilde doğduklarını söylemiştik. Elbette ki Oğuz-Kağan'ın da doğuşu da, kutsal ve fevkalâde bir şekilde olmalıydı. Nitekim Uygurların Oğuz - Kağan destanı, O'nun doğuşunu şöyle anlatıyordu:

**Gök mavisiydi sanki, benzi bu oğlancığın!
Ağzı kıpkızıl ateş, rengi bu oğlancığın!
Al, al idi gözleri, saçları da kapkara,
Perilerden de güzel, kaşları var ne kara!**

Oğuz-Kağan doğarken, benzinin rengi tıpkı gök mavisı gibi idi. Y ü z, eski Türklere göre, insanın en önemli bir yeri idi. Utanç, kötülük ve hatta kutsallık bile, insanın yüzüne akseden özellikleriydi. Kötü bir insanın yüzü, elbette kara idi. İyilerin de yüzleri, aktı. Ama kutsal insanların yüz rengi, gök mavisinden başka birşey olamazdı. Çünkü gök, Tanrı'nın oturduğu ve hatta bazan, Tanrı'nın kendisinden başka birşey değildi. **“Oğuz-Kağan doğarken, yüzünün gök renkte olması, onun gökten geldiğini ve Tanrı'nın rengini taşıdığını gösteren bir belirti idi.”** Biz yanlış olarak Türklerin, **“Gök Börü”**, yani gök kurt dedikleri kutsal kurda, bozkurt adını verelimiz. Aslında ise gök ile boz arasında büyük ayrılıklar vardır. Türklerin kutsal kurtlarının rengi de gök idi. Çünkü o, Tanrı tarafından gönderilmiş bir elçiden başka birşey değildi. Belki de, Tanrı'nın ta kendisi idi. Tanrı, kurt şekline girerek Türklere

görünüyor ve onlara başarı yolu açıyordu. Onun için de, kurdun rengi gömgök idi. Daha sonraları Türkler, gök rengini olgunluk, erginlik ve tecrübenin bir sembolü olarak görmüşlerdir.

“Oğuz-Kağan’ın ağzı ateşe niçin benzetilmiştir”: Oğuz-Kağan’ın ağzı ise, ateşe benzetilmişti. Elbetteki, bunun da önemli bir sebebi vardı. Tabii olarak bu efsaneyi, bir şiir gibi okuyunca, ağzın niçin ateşe benzetildiğini anlamak kolay değildir. Yine eski Altay efsanelerine dönelim:

**Ak-Han avlara gitmiş, çok geyik hayvan yıkmış,
Küçük ufak bir çocuk, Ak-Han’a karşı çıkmış.**

Demiş: “Ey Han, beni al! Evlât edin, esen kal!”

“Sarayın bahçesinde, oynayayım beni sal!”

Çocuk ağzını açmış, ağzından alev saçmış,

Gökteki bulut yanmış, Hakan da hemen kaçmış!

Altay efsanesinin bu kahramanı da, bir mitoloji motifidir. Kendisi çocuktur ve ağzından alevler çıkmaktadır. Bu da onun kahramanlığını ve gücünü gösteren bir özellik idi. Ama Oğuz-Kağan destanında, ağız bir ateşe benzetilmiştir. Fakat binlerce yıl önceki, ağzından alev çıkan mitolojik kahramanlar, artık kaybolmuştur.

“Oğuz-Kağan doğarken gözlerinin rengi de, al idi”: Bugün Anadolu’da söylenen, **“Gözleri kanlı”** deyimini de, bize çok şeyler ifade eder. O’nun gözlerinin al oluşu, daha doğrusu kan rengine benzemesi, Oğuz-Kağan’ın büyük bahadırılığının, bir özelliğinden başka birşey değildi. Cengiz-Han da doğarken, **“avucunun içinde bir kan pıhtısı”** tutuyordu. Bunu

gören annesi ile babası şaşırmış ve hemen Şamanlara koşmuşlardı. Şamanlar ise, O'nun dünyayı zaptedeceğini ve büyük bir bahadır olacağını söylemişlerdi. Fakat Cengiz-Han çağı ile ilgili efsaneler, en eski Türk ve Ortaasya özelliklerini göstermiyorlardı. Elbetteki onların kökleri de, Türk mitolojisine dayanıyordu. Fakat Çin yolu, ile Moğollara birçok yabancı tesirler girmişti. Türklerde yeni doğan kahramanlar, avuçlarında bir kan pıhtısı tutmazlardı. Çünkü bu biraz da, eski Hint mitolojisinin motiflerinden biri idi. **"Türklerin kahramanlarının gözleri, kırmızı veya kıızıdır."** Çinde de, bu vardır. Fakat Çin kahramanlarının gözleri yalnız kırmızı olmakla kalmazlar, aynı zamanda cam gibi de parlarlardı. Çinliler, **"Büyük Göktürk Kağanı Moğan Kağan'dan söz açarken, onun da yüzünün kıpkırmızı ve gözlerinin cam gibi parladığını"** söylüyorlardı. Herhalde Moğan-Kağan, acayip bir fizyonomiye sahip değildi. Fakat 20 sene müddetle, bütün Çin'i korkutmuş ve diz çöktürmüş bir hükümdardı. Eski Türkler, kırmızı renk için genel olarak **"al"** sözünü kullanırlardı. Fakat bu söz sonradan, biraz da manevî bir anlam almıştı. Nitekim loğusaları basan ve kötülük yapan **"Albastı"** da, yine bu rengi taşıyordu. Altay Türkleri, büyük kurt sürülerini idare edip, köylere korkunç zararlar veren kurtlara da zaman, zaman, **"al böri"** derlerdi. Bu allık, kurdun veya albastı gibi ruhların renginden dolayı değil; daha çok, onların korkunç zararlar vermesinden ileri geliyordu. Çünkü onlar güçlü ve kudreli idiler. Tıpkı yeryüzünü zapteden ve kendi egemenliği altında toplayan Oğuz-Kağan gibi.

“Oğuz-Kağan’ın yüzünün rengi gök mavisi, gözleri de al, yani kırmızı idi”. Bazıları al sözünü, “elâ” şeklinde de anlamak istemişlerdi. Fakat tabii olarak, bunun aslı yoktur. Çünkü, **“Oğuz-Kağan’ın saçları da kara”** idi. Sarı değildi. Bu sebeple gözlerinin elâ olmasına da, hiç bir sebep yoktu.

4. OĞUZ-KAĞAN’IN ÇOCUKLUĞU

“Türk mitolojisinde kahramanlar, “üç” veya “yed i” günde konuşurlardı”: Az önce, Müslüman olmuş Türklerin Oğuz-Kağan destanlarından söz açarken, Oğuz-Kağan’ın üç günde konuşmağa başladığını belirtmiştik. İslâmiyetin tesirleri görülmeyen, Uygurca Oğuz-Kağan destanında da, aynı şeyleri görüyoruz. Ama, yukarıda da dediğimiz gibi, eski Türk efsanelerinde büyük kahramanlar, çoğu zaman **“Yedi günde kendilerine gelir ve kırk gün sonra da, bir delikanlı gibi hayata başlarlardı.”** Nitekim Uygurların Oğuz-Destanı, Oğuz’un küçüklüğünü şöyle anlatıyordu:

**Geldi ana göğsüne, aldı emdi sütünü,
İstemedi bir daha, içmek kendi sütünü.
Pişmemiş etler ister, aş yemek ister oldu,
Etraftan şarap ister, eğlenmek ister oldu.
Ansızın dile geldi, şiirler düzer oldu,
Aradan kırk gün geçti, oynasır, gezer oldu.**

“Türkler yemeklerini, ilk çağlardan beri pişirerek yerlerdi”: Türkler herhalde, tarihten çok önceki çağlarda bile, yemeklerini pişirerek yemeğe baş-

lamışlardı. Nitekim, Göktürklerin Çin kaynaklarında bulunan ilk efsaneleri de, **“İlk Türk Atasının, ateşi icât ettiğini ve yemekleri pişirmeği öğrettiğini,”** söylüyordu. Sibiryâ'nın tundralarında yaşayan geri halklar, Türklere nazaran çok daha sonraki çağlarda yemeklerini pişirip, yemeği öğrendiler. Nitekim, **Fin**'lerle **Macar**'ların ataları olan Batı Sibiryalılar, kendi atalarının çiğ et yediklerini söylerler ve bununla öğünürlerdi. Onlar, daha güneylerindeki Ortaasya Türk halklarına, **“yemeklerini pişirenler”** derler ve kendilerini, onlardan ayırırlardı. Gerçi bu Sibiryâ halkları da, sonradan yemeklerini pişirmeğe başlamışlardı. Ama, zaman zaman bu eski hatıraları yad etmek için, **“çiğ et yeme törenleri”** yapmağı da, ihmal etmezlerdi. Türk mitolojisiinde, Türklerin çiğ et yediğine dair, elimizde hiçbir delil yoktur. Ama büyük kahramanlar, o kadar korkunç idiler ki, zaman zaman çiğ et bile yerlerdi. Onun için Oğuz Kağan'ın,, çiğ et istemesinin sebebi de, bundan ileri geliyordu.

“Oğuz-Han'ın vücudu, güçlü ve korkunç hayvanlara benzetilirdi”: Dede **Korkut** masallarında da büyük kahramanların yürüyüşü, arslanlara benzetilmiş ve vücut yapıları da, korkunç hayvanlar gibi anlatılmışlardı. Oğuz-Kağan destanında da, az da olsa, bunları görmüyor değiliz. Uygurların Oğuz destanı, Oğuz-Kağan'ın şeklini, şöyle anlatıyordu:

**Öküz ayağı gibi, idi sanki ayağı,
Kurdun bileği gibi, idi sanki bileği.
Benzer idi omuzu, ala samurunkine,
Göğsü de yakın idi, koca ayının kine!**

Destana göre, Oğuz'un elleri ve pençesi, ayının büyük ve güçlü pençesini andırıyordu. Ama kurdun bileği başka idi. Kurt, yeryüzündeki hayvanlar içinde, koşma bakımından, en dayanıklı hayvandı. Bir türlü yorulma bilmezdi. Bileği ince idi. Fakat o ince bilekli kurdun pençesi korkunçtu. Bir samur büyük-lüğündeki, kılı omuzlar ve ayının göğsü gibi, gergin ve şişkin göğüsler, Oğuz-Kağan'ın bir insan olarak ne derece güçlü olduğunu anlatmağa yarayan sözlerdi.

“Oğuz-Kağan'ın vücudu niçin “tüylü” idi” :
Eski Türkler, **“İlk insanın, tüylü olduğuna inanır-lardı.”** Altaylarda yaşayan birçok efsanelerde, bu konu ile ilgili, sayısız örneklerle rastlıyoruz: **“Tüy-lerle kaplı olan ilk insan, Tanrı'ya karşı günah işle-miş ve bundan dolayı da tüyleri dökülmüştü. Tüy-leri dökülünce de insanoğlu, bir türlü hastalıktan kurtulamamış ve ölümsüzlüğü elinden kaçırmıştı.** (Bir söylenişe göre) **Tanrı, insanı yaratırken şey-tan gelmiş ve insanın üzerine tükürerek, her tarafını pislik içinde bırakmıştı. Tanrı da, insanın dışını içi-ne, içini de dışına çevirmek zorunda kalmıştı. Bu suretle insanın içinde kalan şeytanın pisliği ve tüy-ler, insanoğlunun ruhunu ve ahlâkını kötü yapmış-tı. İnsanın gerçi dışı, Tanrı yapısı idi ve güzeldi ama; içi şeytan tarafından kirletilmiş ve şeytana benzer, bir özelliğe bürünmüştü.”** Bu sebeple Oğuz destanın-da, bu çok eski Türk inançlarının izlerini de bulu-yoruz. Çünkü Oğuz-Kağan, bizim gibi tüysüz değil; her tarafı kıllarla dolu ve fevkalâde bir yaratıktı:

**Bir insan idi fakat, tüyleri dolu idi,
 Vücudu kılı idi, çok uzun boylu idi.
 Güder at sürüleri, tutar, atlara biner,
 Daha bu yaşta iken, çıkar, avlara gider.
 Geceler günler geçti, nice seneler doldu,
 Oğuz da büyüyerek, bir yahşi yiğit oldu!**

5. OĞUZ - KAĞAN'IN GENÇLİĞİ

Türk mitolojisinde büyük kahramanların, çocukluk ile gençliğini birbirinden ayıran, bazı önemli çağlar vardı. Altay efsanelerinde bu çağ, daha çok “Ad koyma” töreni ile başlardı. Adı olmayan bir çocuk, henüz daha yetişkin bir genç ve kahraman sayılmazdı. Bir gencin ad alabilmesi de, kolay bir iş değildi. Elbette adsız bir insan olamazdı. Her çocuğa Türkler, doğuşundan itibaren bir ad verirlerdi. Fakat bu ad, onun gerçek adı ve unvanı sayılmazdı. Hatta Türkler kahramanlarına, her yeni bir başarı üzerine, yeni bir ad daha verirlerdi. Daha yüksek bir rütbeye terfi eden kimseler bile, yeni memuriyet unvanı ile beraber, ayrıca bir ad da alırlardı. Bu sebeple Çin kaynakları, bu bakımdan bize birçok güçlükler çıkarmışlardır. Meselâ, büyük bir komutan veya Kağan'ın, bir gençlik adı vardır. Gençliğinde büyük şöhret elde eden bu komutanlar, Çin kaynaklarında çoğu zaman, gençlik adları ile adlandırılırlardı. Zaman zaman bunlar, bazı savaşlar dolayısı ile yeni unvanlar alırlardı. Fakat Çin kaynaklarında bu Türkler, gençlik ve olgunluk adları ile geçince, tarihçiler için, kimin kim olduğunu

anlamak, adetâ çok güç bir hale girer. Bu sebeple Oğuz Han'ında, gerçek bir ad ve unvan alabilmesi için, büyük bir kahramanlık ve başarı göstermesi lâzımdı. Eski Türk tarihinde de, "Baş kesmeyen ve kan dökmeyen" şehzadelere, gerçek adları verilmezdi.

6. OĞUZ'UN BİR GERGERAN ÖLDÜRMEŞİ

"Oğuz, korkunç bir gergedan öldürerek, erginliğini ispat etmişti": Bunun içindir ki Oğuz-Kağan, insanları ve sürüleri yiyen bir gergedanı öldürür ve milletini, büyük bir belâdan kurtarır. Eski Türkler, karanlık ve sık ormanlara da saygı gösterir ve hatta onlara tapılanırlardı. Türk tarihinde, yeni tahta çıkan hükümdarların, bir orman dikerek, kendi adlarına yetiştirdikleri de görülmemiş değildir. Nitekim Oğuz-Kağan destanında da, Oğuz'un yurdunun yanında büyük bir orman ve içinde de bir "gergedan" yaşırdı. Destan bu olayı şöyle anlatıyordu:

**Bir büyük orman vardı, Oğuz yurdundan içre,
Ne nehir ne ırmaklar, akardı bu orman içre.
Ne çok av hayvanları, ormanda yaşar idi,
Ne çok av kuşları da, üstünde uçar idi.
Ormanda yaşar idi, çok büyük bir gergedan,
Yer idi yaşıtmazdı, ne hayvan, ne de insan!
Basardı sürüleri, yer idi hep atları,
Yokluk verir insana, alırdı hayatları!
Vermedi hiç bir zaman, insanoğluna aman!**

Hepimiz biliyoruz ki, Ortaasya'da “gergedan” yoktu. Türklerin gergedan görmüş olmaları da, pek ihtimal dahilinde değildi. Ama gergedanın, çok korkunç bir hayvan olduğu kulaktan kulağa, Ortaasya'ya kadar gelmiş ve Türk mitolojisinde de gerekli yerini almıştı. Gergedanın yaşadığı bölgeler, Çin'e yakın olan bölgelerdi. Fakat Çinliler de, gergedanın esas şeklini bilmiyorlardı. Çinlilere göre, “Gergedan, burnunun ucunda sivri boynuzu bulunan, bir geyikten başka birşey değildi.” Ama gergedan, Çin'de büyük bir öneme sahipti. Çünkü Çin İmapatorları ile büyük komutanlar, zırhlarını gergedan derisinden yaparlardı. Bu bakımdan onlar gergedanın derisini ve dolayısı ile, bu hayvanın büyüklüğünü de tasavvur edebiliyorlardı. Gergedan motifi bakımından Türk mitolojisine, Çin tesirleri de olabiliirdi. Fakat gergedanla ilgili bilgiler Türklere daha çok Batı Türkistan ve Hindistan yolu ile gelmişti. Türkler gergedana “kıyant” derlerdi. Bu söz de, Hindistan ile Batı Türkistan'da yayılmış bir deyimdi. Oğuz Kağan, kendi milletine bu kadar zarar veren gergedanı duyunca, onu avlamak ister ve yola çıkar. Destan Oğuz'un yola çıkışını şöyle anlatıyordu:

Oğuz-Kağan derlerdi, çok alp bir kişi vardı,
 Avlarım gergedanı, diye o yere vardı.
 Kargı, kılıç aldı, kalkan ile ok ile,
 Dedi: “Gergedan artık, kendisini yok bile!”
 Ormanda avlanarak bir geyiği avladı,
 Bir söğüt dalı alıp, bir ağaca bağladı.
 Döndü gitti evine, sabah olmadan önce,
 Tam tan ağarıyordu, geyiğine dönünce,

**Anladı ki gergedan, geyiği çoktan yuttu,
Geyiğin yerine de, büyük bir ayı tuttu.
Belinden çıkararak, altın kakma kuşağı,
Ayıyı astı yine, o ağaçtan aşağı.**

Tabii olarak efsaneye göre, gergedan ayıyı da yutmuştu. Çok iyi biliyoruz ki gergedan, otlar geçiren bir hayvandır. Halbuki gergedanı yakından tanımayan Türkler, onun et yediğini zannediyorlardı. Çünkü onlara göre, bütün korkunç hayvanlar et yerler ve etle beslenirlerdi. Oğuz'un belindeki kuşağı altındı. **"Kuşak, Türkler için çok önemli bir hükümdarlık sembolüdür."** Çünkü her hükümdarın belindeki kemerin altın olması, onun hükümdarlığını gösteren bir sembol ve belirti idi. Oğuz-Kağan, daha gençliğinde bu kuşağı kuşanmış ve hükümdarlığa hazırlanmıştı. Öyle anlaşıyor ki Oğuz-Kağan gergedana büyük bir tuzak kurmuş ve onu, bu yolla avlamak istemişti. Fakat gergedan, her defasında bu tuzağa düşmeden, gelip, avını almasını bilmişti. Bunun için Oğuz, başka yol görmemiş ve bizzat kendisi, gergedanın karşısına çıkarak, onu öldürmek zorunda kalmıştı. Destan bu korkunç vuruşmayı da, şöyle anlatıyordu:

**Yine sabah olmuştu, ağarmıştı çoktan tan,
Oğuz baktı ki almış ayısını gergedan.
Artık bu durum onu, can evinden vurmıştu,
Ağaca kendi gidip, tam altında durmuştu!
Gergedan geldiğinde, Oğuz'u görüp durdu,
Oğuz'un kalkanına, gerilip bir baş vurdu!
Kargıyla gergedanın, başına vurdu Oğuz!**

**Öldürüp gergedanı, kurtadı yurdu Oğuz!
Keserek kılıcıyla, hemen başını aldı,
Döndü gitti evine, iline haber saldı!**

“A l t a y Türk efsanelerindeki kahramanlar da, b o y n u z l u” canavarlar öldürürlerdi”: Oğuz-Kağan’ın korkunç bir canavarı öldürerek, kendi yurdunu kurtarması, Türk mitolojisinin ilk ve son motifi değildir. Bu motif, dışarıdan gelmiş bir tesire de bağlanamaz. Gerçi Türkler gelişip yayıldık-tan sonra, “gergedan” gibi korkunç hayvanların bulunduğunu da duymuşlar ve efsanelerini bu yeni bilgilere göre anlata gelmişlerdi. Fakat bu olayın kökleri, çok eski Türk inançlarından ve efsanelerinden geliyordu. Nitekim, Altay efsanelerinde de, buna benzer olaylar görüyoruz. Bu efsanelerdeki kahramanların, öldürdükleri canavarlar da, “boynuzlu” idiler. Bu efsanelerden birini, çok kısa olarak özetleyip, aşağıda verelim:

**Yedi gün geçmişti ki, oğlan başladı işe,
Demir beşiği kırdı, kendini attı dışa.
Yedi dağı dolaştı yedi geyik avladı,
Boynuzlarını yonttu, birbirine bağladı.
Öyle bir yay yaptı ki, kirşsiz olmaz idi,
Böyle büyük yaya da, her kirş uymaz idi.
Duydu bir hayvan varmış, çok büyük bir canavar!
“Bari gideyim”, dedi, “Belki derisi uyar!”
Oğlan göklere gider, devlerle de savaşır,
Büyük bir dağa çıkar, canavara ulaşır,
Bu ne müthiş hayvandı, bir dağa yaslanmıştı,
Bir dağa da yatmıştı, upuzun uzanmıştı.**

**Oğlana bakarak, sanki göz kırpyordu,
Uzun boynuzlarıyla, gökleri yırtıyordu!...**

Bu Altay efsanesi, tam bir mitolojidir. Çünkü efsanenin kahramanı, atı ile göklerde uçar ve göğün katlarını gezerek, canavarı aramağa koyulur. Oğuz-Kağan destanındaki canavar, Oğuz yurdunun hemen yanındaki bir ormanda yaşamaktadır. Altay efsanesindeki canavar ise, göklerin derinliğindeki, efsanevi dağların ve göllerin içinde yaşar.

“Müslüman Türkler, Oğuz-Kağan’ın gençliğini mitolojiden kurtarmak istemişlerdi”: Müslüman Türkler, Oğuz-Han’ın ad alması için, böyle bir kahramanlık yapmasını gerekli görmemişlerdi. Oğuz-Han, kendi adını kendi vermiş ve bütün Oğuz milleti de, onun bu arzusuna uymuşlardı. Efsaneler, onun ad alışını şöyle anlatıyorlardı:

**Büyük toy yapıldı, eski Türk âdetince,
Böyle ad seçilirdi, çocuğun kudretince,
Kara-Han atlar kesti, Oğuz ad bulsun diye,
Çağırdı hep Türkleri, yurdu şen olsun diye.
Oğuz-Han birden bire, adım Oğuz’dur dedi,
Beklemedi kimseyi kendi adını verdi,
Ne kadar Türk var ise, hepsi şaşa kaldılar,
Bu Tanrı sözü deyip, buyruğa katıldılar.**

Bundan da anlaşılıyor ki Oğuz-Han’ın daha çok küçük yaşta iken kendi adını koyması, milletince bir Tanrı buyruğu gibi kabul edilmişti. Daha son-

raki Türk efsanelerinde olduğu gibi burada, gök sakallı bir ihtiyar görülmüyordu. Oğuz-Han, Tanrı'nın gönderdiği gök sakallı elçilerin yerine bizzat geçmiş ve kendi adını, kendisi vermişti. Daha sonraki Oğuz destanının parçaları sayılan **“Dede Korkut”** hikâyelerinde, çocukların adları, genel olarak **“Dede Korkut”** un kendisi tarafından verilirdi. Anadolu Masallarında ise gök sakallı ihtiyar ile **“Hızır”** ın ve hatta **“Dede Korkut”** un yerine, ihtiyar dervişler geçmişlerdi.

7. OĞUZ KAĞAN'IN EVLENMESİ

Müslüman Türkler Oğuz Kağan'ı, normal bir insan gibi kabul etmişler ve onu, öylece evlendirerek, bir yuva kurdurmuşlardı. Halbuki İslâmiyetin tesirleri görülmeyen Oğuz destanlarında, durum daha başkadır. Uygurların Oğuz destanına göre Oğuz Kağan, **“Gökten inen göğün kızı ve yerdeki bir ağaç koğuşundan çıkan, yerin kızları ile evlenmiş”** ve bu yolla soyunu meydana getirmişti. Burada artık Oğuz-Kağan destanı, bir destan değil; daha çok, gerçek bir mitoloji halinde idi. Öyle bir mitoloji ki, Türklerin dünya görüşlerini, uzay anlayışlarını ve dolayısı ile, Cihân hakimiyeti hakkındaki düşünce ve isteklerini, hep kendisinde topluyordu. Oğuz-Kağan, mitolojik bir Türk hükümdarı idi. Yeryüzünü zaptetmiş ve büyük bir devlet kurmuştu. Bu olay, tıpkı bir tarih gibi anlatılıyordu. Aynı zamanda destanda, bir hikâye çeşnisi de vardı. Ama Oğuz destanı, Binbir Gece Masalları gibi, hayal mahsulü ve uydurulmuş, bir masal değildi. Oğuz-Kağan des-

tanı, Türklerin düşünüş, inanış ve binlerce seneden beri gelişerek, olgunluğa erişmiş fikirlerinin, bir özeti gibi idi. Fikirler, düşünceler ve semboller, tarih olayları ile anlatılmışlardı. Oğuz-Kağan da, hatunları da, çocukları ve akınları da, hepsi birer sembolden başka şeyler değil idiler. Oğuz-Kağan'ın gökten inen kızla evlenişini, Uygurların destanı şöyle anlatıyordu:

OĞUZ'UN, GÖĞÜN KIZI İLE EVLENMESİ

**Oğuz-Kağan bir yerde, Tanrıya yalvarırken,
Karanlık bastı birden, bir ışık düştü gökten,
Öyle bir ışıktı ki, parlak aydan, güneşten.
Oğuz Kağan yürüdü, yakınına ışığın,
Gördü, oturduğunu ortasında bir kızın.
Bir ben vardı başında, ateş gibi ışığı,
Çok güzel bir kızdı bu, sanki Kutup yıldızı!.
Öyle güzel bir kız ki, gülse, gök güle durur!
Kız ağlamak istese, gök de ağlaya durur!
Oğuz kızı görünce, gitti aklı beyninden,
Kıza vuruldu birden, sevdi kızı gönülden.
Kızla gerdeğe girdi, aldı dilediğinden!**

Eski Türklere göre, hem gök ve hem de yer, kutsal idiler. İran'da ve Avrupa mitolojisinde olduğu gibi, yer kötülüğün ve fenalığın bir sembolü değildi. Ama gök, yerden daha önemli idi. Bu sebeple Oğuz Kağan ilk önce, gökten inen kutsal kızla evlenmişti. Daha sonraki Altay efsanelerinde de, buna benzer motifler görüyoruz. "Altay dağla-

rının vadilerine sıkışmış kalmış olan bu Türkler, büyük devlet kuramamışlardı. Onların, ne Kağanları ve ne de hükümdarları vardı Bu Türkler arasında, kağanların yerlerini, Şamanlar alıyorlardı.” Çünkü, cemiyet içinde söz ve güç sahibi olanlar, Şamanlar idiler. Bu sebeple Şamanların soyları da, eski Türk Kağanları gibi kutsal ve gökten geliyorlardı. Bir efsaneye göre: “Şamanların atası olan büyük bir Şaman, gökle yerin kızı ile evlenmiş ve onlardan, Altay Şamanları türemiştir. (Bazıları da), gökle suların kızları ile evlenmişlerdir”. Bütün bunlar bize gösteriyor ki, belirli mitoloji motifleri, her bölgeye ve çağa göre değişiyorlar; fakat ana özelliklerini kaybetmiyorlardı. Bundan sonra da Oğuz-Kağan, yerin kızı ile evlenir. Destanlar, Oğuz-Han’ın bu ikinci hatunu buluşunu da, şöyle anlatırlar:

OGUZ’UN, YERİN KIZI İLE EVLENMESİ

Ava gitmişti birgün, ormanda Oğuz-Kağan:
 Gölün tam ortasında, bir ağaç gördü yalnız,
 Ağacın koğuşunda, oturuyordu bir kız.
 Gözü gökten daha gök, sanki Tanrı kızıydı,
 Irmak dalgası gibi, saçları dalgalıydı.
 Bir inci idi dişi, ağzında hep parlayan,
 Kim olsa şöyle derdi, yeryüzünde yaşayan:
 “Ah! Ah! Biz ölüyoruz! Eyvah, biz ölüyoruz!”
 Der, bağırıp dururdu!
 Tıpkı tatlı süt gibi, acı kırmızı olurdu!
 Oğuz kızı görünce, başından aklı gitti,
 Nedense yüreğine, kordan bir ateş girdi.

**Gönülden sevdi kızı, tuttu aldı elinden,
Kızla gerdeği girdi, aldı dilediğinden.**

“Bir gölün ortasında bulunan adalar”, Türk mitolojisinin en önemli motiflerinden biridir. Uygurların Türeyiş efsanelerinde ise bu kutsal adacık, iki nehrin kavuştuğu bir yerde bulunuyordu. Oğuz-Han destanındaki Kıpçak Bey’de, **“Göl ortasında bulunan bir adacıktaki ağaç kovuğunda doğmuştu”**. Ağaç, köklerini yerden alıyor ve kimbilir yerin ne kadar derinliklerine kadar inebiliyordu. Bu sebeple bereketin sembolü olan ağaç, yerin soylarını da temsil ediyordu. Destan, **“Göğün kızını Kutup yıldızına benzetirken, yerden gelen kızın saçlarını ise, ırmak dalgaları gibi”** gösteriyordu. Göğün kızı göğe, yerin kızı da yere benziyordu.

“Müslüman Türkler, Oğuz-Kağan’ı normal bir insanmış gibi evlendiriyorlardı”: İslâmiyeti kabul etmiş olan Türkler ise, daha başka türlü düşünüyorlardı. Onlar Oğuz-Han’ı, normal bir insan olarak kabul ediyorlar ve kendi fikrine uygun, bir kız alıyor gibi gösteriyorlardı. Oğuz-Han, iki amcasının da kızını almış; fakat onları yola getirip, müslüman edememişti. Bunun üzerine, her iki karısının da yüzüne bakmamış ve onlara elini bile değdirmemişti. Üçüncü amcasının kızı, diğerlerine nazaran daha çirkindi. Fakat küçüklüğünden beri, Oğuz-Han’ı bütün kalbi ile seviyordu. Oğuz, en sonunda bu kıza gitmiş, içini açmış ve müslüman olduğu takdirde, kendisi ile evleneceğini söylemişti. Bu teklifi çoktan beri bekleyen kız, ağlayarak Oğuz’a bakmış ve şöyle demişti:

**Ben ne Allah tanırım, ne de Tanrı bilirim!
 Senin sözün buyruktur, hep peşinden gelirim!
 Sen ne dersen o olur, fermanından çıkamam!
 Sen var iken başımda, başkasına bakamam!**

Oğuz bunu duyunca, çok sevinmiş ve artık kaygusu dinmişti. Bunun üzerine kıza, Tanrıya inanmasını söyleyerek, şöyle demişti:

**Ey, sevgili hatunum! Benim ey eşsiz eşim!
 Gönlümde ebediyen, yanacak, ey ateşim!
 Tanrının birliğine, bir defa iman getir,
 Sev onu! Varlığıma, seninle bir can getir.**

Kız Oğuz Han'ın bu sözü üzerine Tanrıya inandığını söyleyerek artık müslüman olmuştu:

**Sözünü kabul ettim, senin yoluna geldim!
 Tanrının birliğiyle, canımı sana verdim!**

Müslüman olan Türklerin, eski Oğuz-Kağanlarından ve onun destanlarından vazgeçemeyerek, yeni olarak düzdükleri bu hikâyeler, aslında en eski Türk mitolojisinin ana çizgileriyle bir benzerlik göstermiyorlardı. Fakat ne yapsınlar ki, onlar da müslüman olmuşlardı ve müslümanlığı, yalnızca X. yüzyılda değil; ta Oğuz-Han zamanından beri tanıdıklarını ve bildiklerini göstermek istiyorlardı. Müslüman tarihçiler, Oğuz-Han'ın yaşadığı çağlar hakkında da, bize bazı bilgiler verirler. Meselâ Hiveli mes-hur Ebul Gazi Bahadır Han'a göre Oğuz-Han, zamanımızdan 5000 sene önce yaşamıştı. “En önemli nokta da şu idi ki, Ebul Gazi Bahadır Han Oğuz-Han'ı, İran'ın en eski atalarından daha önceye ko-

yuyor ve Türkleri, bir millet olarak İran'lılardan daha eski tutuyordu. Bu efsaneler Türklerin, İslâmiyeti ve Allah'ı, 5000 sene önceleri ve hatta insanlığın ilk yaratılış sıralarında tanıdıklarını, söylemek istiyorlardı". Henüz daha müslümanlığın ne demek olduğunu bilmeyen Türkler "Allah" sözünden habersiz idi. Eski Türk tarihçilerine göre, "Al-lah" sözünün manasını anlamayan Türkler, Oğuz-Han'ın şiir okuduğunu veyahut da şarkı söylediğini zannederlermiş. Bunlar da, Müslüman Türkler tarafından, bir Türk olarak uydurulmuş, düzenlenmiş ve geniş halk kitleleri arasında yayılmış hikâyelerdi.

Öyle anlaşıyor ki Türkler, İslâmiyetin öncülüğünü, Araplara ve hatta Peygambere bile vermek istemiyorlardı. Bu duruma göre, "Oğuz-Han Türklerin ilk ve en eski peygamberleri oluyordu. Gerçi bu da, İslâmiyetin esaslarına aykırı idi. Fakat Türk kitlelerinin, milliyet ve üstünlük hislerini göstermesi bakımından bizler için bir önem taşıyordu".

8. YER VE GÖK VARLIKLARININ OĞUZ'UN OĞLU OLMALARI

"Gök ve yerin türlü varlıkları, Oğuz Han'ın oğulları oluyorlardı": Oğuz-Han, "gökten bir ateş gibi, ışık hâlesi içinde inen göğün kızı" ile evlendikten sonra, üç oğlu olmuştu. Bu oğullarının adlarını, "Gün-Han", "Ay-Han" ve "Yıldız-Han" koy-

ması, bize çok şey ifade eder. Zaten göğün belli başlı varlıkları, güneş, ay ile yıldızlar idiler. Ağaç koğuşunda bulduğu yerin kızından da, yine üç oğlu oluyordu. Bunların adını da **“Gök-Han”**, **“Dağ-Han”** ve **“Deniz-Han”** koyuyordu. Burada Türk mitolojisi ile Türk düşünce düzeninin, çok önemli bir meselesi ile karşılaşırız: Yerin kızından doğan çocuklardan birinin adı **“Gök-Han”** idi. Ayrıca **“Gök-Han”**, yerin kızının çocuklarının, en büyüğü idi. Yerin kızından, **“Gök-Han”**’ın doğmuş olması, ilk bakışta bizi şaşırtıyordu. Halbuki bu kitapta sık sık söylediğimiz gibi gök kubbesi, aslında Türklerce, maddî bir varlık gibi düşünülüyordu. Türkler gök kubbesini uzaydan, ayrı düşünüyorlardı. Asıl gök, güneş ve ay ile yıldızların dolaştıkları, uzay idi. Eski Göktürk kitabelerinde de söylendiği gibi: **“Tanrı gök ile yeri yarattıktan sonra, ikisi arasında da, insanoğlunu yaratmıştı”**. Yer ile göğü yaratan Tanrı, gök kubbesinin üstünde ve sonsuz feza içinde bulunuyordu. Eski Türkler göğe, **“Tengri”** derlerdi. **“Tengri”**, hem **“gök”** ve hem de **“Yüce Tanrı”** anlamına geliyordu. Ama onlar, gök kubbesini anlatmak isterlerken, **“Kök Tengri”** derler ve böylece, gök kubbesini, esas büyük Tanrıdan ayırırlardı. Bu çok eski Türk düşüncesinin izlerini, Oğuz destanında da bulmamız, bizi sevindirmektedir. **“Çünkü, Türk düşünce düzeni, yüzyıllar boyunca değişmemiş ve ana çizgileriyle üç kıta üzerinde yaşamıştı”**.

Burada önümüze çok önemli bir mesele de çıkmaktadır: Bazılarına göre, **“Gün-Han”**, **“güneşin hanı”**; **“Ay-Han”** ise, **“ayın hanı”** şeklinde açıklan-

mıştır. Onlara göre Türkler, güneşte de bir dünyanın olduğunu düşünmüş olmalı idiler. Oğuz-Han, en büyük oğlunu da, güneşe bir Han olarak tayin etmiş olmalıydı. Bu düşünce tarzı, oldukça sakat ve yanlışır. “Oğuz-Han’ın oğulları, güneşin, ayın ve yıldızların hanları değil; bilâkis güneş, ay ve yıldızların, ta kendileri idiler. Gerçi Oğuz-Han, yine insanoğlu sayılan Türk milletinin, bir atası idi. Fakat Oğuz destanında Oğuz-Han, yalnızca Türk milletini temsil etmiyor; aynı zamanda göğün ve yerin bütün varlıklarını da, kendi adı ve soyları altında topluyordu. Görülüyor ki, bir efsane gibi ve Türk milletinin türeyişi şeklinde, karşımıza çıkan Oğuz-Kağan destanı, bütün kâinatın oluş ve türeyiş mitolojisi halinde görünüyordu. İşte Oğuz-Han destanının, bizce en önemli olan özelliği bu idi. Sonradan bu altı oğuldan dörder oğul daha türeyerek, 24 Oğuz boylarını meydana getireceklerdir”.

9. OĞUZ DESTANINDA “AİLE DÜZENİ”

“Oğuz efsanesinde görülen aile düzeni, daha çok “Baba ailesi” ile ilgili idi”: Şimdiye kadar sosyologlar aileleri, başlıca iki bölüm içinde incelemişlerdir. İkkel kavimlerde daha çok “Ana ailesi” görülüyordu. Fakat cemiyet ilerledikçe ve ictimai seviye yükseldikçe, “Baba ailesi” ne doğru bir gidiş vardı. Daha doğrusu Ana ailesi geriligi, Baba ailesi ise, bir toplumun olgunluğunu gösteriyordu. Bazı Moğol efsanelerinde, ana ailesinin izlerini görmüyor değiliz. Meselâ Cengiz-Han’ın atası kocasız bir kadındı idi. Gökten inen sarı bir köpek şeklindeki hay-

vandan hâmile kalmış ve Moğol ulusunu meydana getirmişti (Bk. s...). Türklerde ve Türk mitolojisinde, böyle bir “Ana-Ata” ya rastlamıyoruz. Türk mitolojisinin bütün ataları, -hatta istisnasız olarak- hep erkek ve büyük bahadırlar idiler. Burada da, Oğuz Han’ın çocuklarının hepsi, erkek olarak doğmuşlar ve Türk milletini birer baba olarak, meydana getirmişlerdi. Şunu da söylemekte fayda vardır: Eski Roma’da “Baba ailesi”, kayıtsız ve şartsız olarak, babanın hakimiyeti altında idi. Baba oğlunu satabilir ve öldürebilirdi. Ama Türklerde, böyle bir baba ailesi görmüyoruz. Oğuz-Han babasını bile, müslüman olmadı diye öldürmüş ve ona karşı gelebilmişti.

10. OĞUZ’UN TOPLUM DÜZENİ, “ZAMAN BİRİMLERİNE” GÖRE

“Oğuz Han’ın oğulları ile boylarının sayıları birer takvi rakamları idiler”: Oğuz destanı, eski Türk düşünce ve toplumunun, mantık üzerine kurulmuş düzenlerini göstermesi bakımından, büyük bir öneme sahiptir. Eski Türkler, İranlılar veya Hintliler gibi, hesapsız ve düzensiz düşünmüyorlardı. “Türk düşüncesinin her yönü, matematik bir mantık üzerine kurulmuş ve bu, topluma da sıkı bir disiplin ile beni setilmişti”. Oğuz Han’ın altı oğlu vardı. Göğün kızıdan doğan çocuklar Boz-Ok bölümünü; yerin kızıdan doğanlar da, Üç-Ok bölümlerini meydana getiriyorlardı. Bu yolla altı çocuk, ikiye bölünmüş ve üçlü bir düzen meydana getirilmişti. Yani 12 saatın, 12 ayn ve hatta 12 burcun yarısı olan çocuklar, yine bölümlere ayrı-

lıyorlar ve takvim biriminin bir çeyreğini meydana getiriyorlardı. Bütün rakamlar 12 ile 24 sayılarını bölen, birimler idiler. Aslında eski Türklerde çoğu zaman bir sene 12 ay değil; 24 ay idi. Bu da ayın, onbeş günlük devrelerine göre hesaplanıyordu. Nitekim Oğuz Han'ın da 24 torunu vardı. Eski Çin takviminde üç, altı, on iki ve yirmi dört rakamları yalnız bir zaman birimi olarak değil; aynı zamanda kutsal sayılar olarak da, büyük bir öneme sahip idiler. Eski Çin'de, "zaman ve mekân birimleri", birbirine uyduruluyor ve zamanla mekân arasında, bir birlik meydana getiriliyordu. 12 ay ve 24 saat, Çin İmparatorluğu içinde de, 12 eyâlet ile 24 vilâyetin meydana gelmesini gerektiriyordu. Bunları söylemekle Türkler, Oğuz-Kağan destanını, Çin düşüncesine göre düzenlemişlerdir, demek istemiyoruz. Türklerin de kendilerine göre bir takvimi vardı; Çinlilerin de. Aslında Türk takvimi, zaman zaman Çin'e tesir etmiş ve Çin kültüründe de büyük bir önem kazanmıştı. Fakat mitoloji tetkiklerinde, başlıca problemlerin daha iyi anlaşılabilmesi için, mukayeseli araştırmalar yapmak ve örnekler vermek, çok faydalıdır.

"Oğuz Han destanındaki "takvim rakamları", Türk devlet teşkilâtı ile ordu düzeninde de görülüyordu": Oğuz destanı, yüzyıllar ve hatta binyıllar boyunca, Türk halkları tarafından söylenmiş ve anlatılmış, uydurma bir masal değildi: "Onu meydana getiren düşünce düzeni, yalnızca Türklerin gönüllerinde ve kalblerinde yaşamamış; aynı zamanda, topluma düzen ve disiplin veren bir ilham

kaynağı halinde devam etmişti". Meselâ Büyük Hun İmparatoru Mete'nin ordusu, 24 tümenden meydana geliyordu. Bu 24 tümen, 6 köşeye bağlı idi. Tıpkı Oğuz Han'ın 6 oğlu gibi. Bu 6 köşe de, ikiye ayrılıyorlardı. "Sağ" ve "Sol" adları ile, imparatorluğun "Doğu" ile "Batı" yönlerini, aralarında bölmüş bulunuyorlardı. Atilla'nın Macaristanda büyük bir imparatorluk kurması, düzenli ve disiplinli orduları ile dehşet vermesi, Avrupalıların toplum düzenlerinde de, yeni yeni değişiklikler meydana getirmişti. Birçok Cermenler, Atilla'nın emrinde çalışmışlar ve Atilla Hunlarından, pek çok şey öğrenmişlerdi. Atilla, M. S. 450 de ölüp gitmişti. Fakat O'nun adı, Cermen ve İskandinav efsanelerinden, yüzyıllar boyunca silinmemişti. Hep, Atilla'nın harplerinden ve ordu düzeninden, bahsedilir olmuştu. Bu zamana kadar "yüzlük", "binlik" ve "onbinlik", ordu birimlerini bilmeyen Cermen'ler, Atilla'nın ölümünden sonra, yalnız kendi ordularını değil; köy ve şehirlerini bile, bu prensiplere göre düzenlediler. Atilla'nın ordularından bahseden İskandinav efsaneleri, O'nun 24 tümeninden ve 6 ordusundan söz ediyorlardı. Tıpkı Oğuz Han'ın, 6 oğlu ve 24 torunu gibi. Bütün bunlar bize gösteriyorki, "Oğuz Kağan destanı zihinlerde ve hayallerde yaratılmış bir hikâye değil; Türk toplumunu anlatan ve yansıtan bilgiler idiler".

11. TÜRK DEVLETİ DÜNYA DEVLETİ İDİ

"Eski Türkler yeryüzünü bir Türk devleti, Oğuz Kağanı da bütün insanlığın bir hükümdarı olarak

düşünüyorlardı”: “Türk kültürünün eski çağları” adlı kitabımızda, bu konu üzerinde geniş olarak durmuş ve eski Türk devlet anlayışını, birçok örneklerle göstermeğe çalışmıştık. Fakat Oğuz destanından söz açarken, az da olsa, bu konuya dokunmadan geçemeyeceğiz. Oğuz Han, 6 oğlunu toplamış ve onlara, birçok öğütler vermişti. Bundan sonra beyleri ile, milletini de bir araya getirerek, büyük şölenler ile ziyafetler verdiğini de görüyoruz. Eski Türk Kağanları, savaşlardan önce ve sonra bütün milleti toplar ve onlara, büyük ziyafetler verirlerdi. Bu toplantılar aynı zamanda, birer “kurultay” ve “danışma” toplantıları idiler. Uygurların Oğuz destanına göre, Oğuz-Han konuşmağa başlamış ve kendi devletini tarif etmişti. O’na göre: “Yukarıdaki gök, kendi devletinin bir çadırı gibi idi. Güneş de, Oğuz-Kağan devletinin bir bayrağı olacaktı”. Zaten eski Göktürk yazıtları da öyle diyorlardı: “Yukarıdaki mavi gök, aşağıdaki yağız yer yaratıldığında ikisi arasında da insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine de, atalarımız Bumın-Kağan ile İstemi-Kağan, Han olarak oturmuşlar”. Göktürk devletini kuran Bumın ve İstemi-Kağan, yalnızca Türk milletinin değil; gök ile yer arasında yaşayan, bütün insanlığın hükümdarları idiler. Onlar, bu tahta Tanrı tarafından oturtulmuş ve bütün yeryüzünü idare etme yarlığı da, yine Tanrı tarafından onlara verilmişti. Bu fikir, Türklerin yalnızca devlet idare etme düşüncelerinde değil; Türk dininin çok eski prensipleri içinde de bulunuyordu. Büyük Hun Devleti ile, daha sonraki Türk devletlerinde, bu düşüncenin türlü ve sayısız örneklerini bulabiliyoruz.

“Oğuz Kağan’ın akınları, sonraki Türkler tarafından, kendi bilgilerine göre, ilâve edilmiş bölümlerdi”: Şimdiye kadar sözünü ettiğimiz konular, Oğuz-Kağan destanının esasını meydana getiren bölümlerdi. Artık bundan sonra, Oğuz Han’ın akınlarından söz açılır ve nereleri zaptettiği, geniş olarak anlatılmağa çalışılır. Uygurlar, Oğuz-Kağan’a, kendi bildikleri memleketlere akınlar yaptırırlar ve oraları aldırırlardı. Uygurlar, İran ve Hindistan bölgelerini çok iyi tanımıyorlardı. Güney Busya Türkleri hakkında da pek fazla bilgileri yoktu. Cengiz-Han İmparatorluğu kurulunca, âdeta bütün imparatorluk içinde, Oğuz-Kağan destanını yazmak ve söylemek, bir moda haline gelmişti. Bu sebeple, çok daha geniş ve büyük Oğuz-Kağan destanlarının yazılmağa başladıklarını görüyoruz. Cengiz-Han İmparatorluğu, Anadolu dahil, Macaristan ovaların lan Japonya’ya ve daha güneyde de, Endenozya’ya kadar uzanıyordu. Bu sebeple, aynı çağda yaşayan Türkler ve İranlı yazarlar, bu bölgeler hakkında, gayet geniş bilgilere sahip idiler. Bu çağda Oğuz-Han, artık Cengiz-Han’ın yerine konmuştu. Cengiz-Han, nerelere gidip, zaptetmiş ise, Oğuz-Han’a da, O’nun gibi akınlar yaptırılmıştı. Cengiz-Han gençliğinde, akıllı bir eşkiyadan başka bir kimse değildi. Yol keşmek, haraç almak ve para toplamak, O’nun en ileri gelen özelliklerinden biri idi. Bu sebeple geniş bölgeler elde edip, büyük bir devlet kurduktan sonra, gençliğindeki haraç sistemini, yeni imparatorluğuna da uygulamış ve buna göre, bir idare düzeni meydana getirmişti. Cengiz-Han, herşeyden önce, bir memleketin vergilerinin toplanmasına önem

verir ve memurlarını, bu amaca uygun olarak tayin ederdi. Cengiz-Han çağındaki Oğuz-Kağan destanlarında, artık Oğuz Kağan değişmişti. Zaptettiği yerlere vergi memurları gönderiyor ve alınan vergileri de, tıpkı Cengiz-Han gibi, gözden geçiriyordu. Aslında ise, eski Türk devletlerinin teşkilâtı ile, Cengiz-Han'ın kurduğu bu yeni düzen arasında, büyük ayrılıklar vardı. Hiç şüphe yok ki, eski Türk Kağanları da, zaptettikleri yeni memleketlerden gelecek vergilere, büyük önem veriyorlardı. Fakat devletin idaresinde, hakim olan tek ve en önemli prensip, vergi toplamak değildi. Nitekim Uygurların Oğuz-Kağan destanı, daha çok eski Türk devlet teşkilâtını andıran bir şekilde konuşuyor ve eski Türk kağanlarının, gerçek düşüncelerini yansıtıyordu.

12. OĞUZ KAĞAN DESTANININ EN ESKİ BÖLÜMLERİ

“Arabanın icâdı”: Göktürklerin türeyişleri ile ilgili efsanelerde, ateş gibi insanlığa faydalı olan şeyleri icâd eden atalardan, söz açılıyor ve bunlara büyük bir önem veriliyordu. Zaten ateş, tuz, araba v.s. gibi, insanlığın gelişmesine yardım etmiş unsurlarla aletlerin icadları, bütün dünya mitolojilerinde, en eski ve öz kalıntılar olarak kabul edilmişlerdir. Türklerin **Kanglı** boyu, tarih boyunca büyük bir şöhret yapmış ve Türk kavimleri arasında, önemli bir yer tutmuştu. İlk bakışta **Kanglı** sözü, bir nevi bizim kağı, yani **“kağı arabası”** deyimini an-

dırıyordu. Bütün dünya mitolojilerinde olduğu gibi, Türk Mitolojisinde de, sözlerin dış görünüşlerine göre, bazı benzeştirmeler yapılmıştır. Bu sebeple Oğuz Kağan destanında, **kağnı** arabasının icâdından söz açılırken, Kanglı boyu ile bir ilgi kurulmuştu. Uygur türkçesi ile yazılan Oğuz destanında, Kağnı'nın icâd edilişi, şöyle anlatılıyordu:

**Çürced Kağan'ı aldı, halkıyla ulusunu,
Yoketmek için geldi, Oğuz-Han ulusunu.
Başgeldi Oğuz-Kağan, basdı Çürced Hanı'nı,
Ok ile kılıç ile, döktü düşman kanını.
Oğuz öldürdü onu, kesti hemen başını,
Böldü ganimetleri, tâbi kıldı halkını.
Oğuz'un askerleri, beyleri bütün halkı,
Düşmanda ne bulursa, toplayıp hep tüm aldı.
Atlar ile öküzler, katırlar az gelmişti,
Yığılmış yükler ise, ta dağları geçmişti.
Oğuz'un bir eri vardı, akıllı tecrübeli,
Barmaklığı - Çosun - Billig, yatkındı işe eli.
Bir kağnı arabası, yapıp koydu içine,
Oğuz'un bu ustası, devam etti işine.
Kağnıyı çekmek için, canlı öne koşukdu,
Cansız alıntılar da, üzerine konuldu.
Oğuz'un beyleriyle, halkı şaşılar buna,
Onlar da kağnı yaptı, özenmişlerdi ona.
Kağnılar yürür iken,, derlerdi: "Kağ! Kağ!"
Bunun için de dendi, artık bu halka "Kağ".
Oğuz bunu görünce, güldü kahkaha ile,
Dedi: "- Cansızı çeksın, canlılar Kağ ile!"
"Adınız Kağaluğ olsun, belğeniz de araba!"
Bıraktı onları da, gitti başka tarafa.**

Oğuz-Kağan, Mançurya bölgesindeki kavimlere akın yaptığında, çok mal elde etmiş; fakat bunları, atlarla taşıyamamıştı. Bunun üzerine, Oğuz-Kağan'ın akıllı beylerinden birisi, bir araba yaparak, malların hepsini arabalara doldurmuş ve Oğuz-Kağan'ın yurduna kadar taşımıştı. Oğuz-Kağan, böyle yeni bir icâdı görünce, çok sevinmiş ve bu beyinin soyundan gelen boylara da, **"Kangalı"**, yani **"Kağnılı"** adını vermişti. Tabii olarak bu, niha yet bir efsane ile sözlerin benzeştirilmesinden başka bir şey değildi. Türkler çok eski çağlarda, tekerlek ile arabayı icâd ederek, kullanmışlardı. Çok eski çağlarda, herhalde, **"Kanglı"** kavim adı da vardı. Fakat kendileri, henüz daha ortada yok idiler. Çünkü Türk boyları, zaman zaman çoğaldıkça bölünüyorlar ve eski adlar alarak, yeniden ortaya çıkıyorlardı. M. S. V. yüzyılda, Ortaasya tarihinde önemli bir rol oynayan bazı Türk kavimlerine Çinliler, **"Yüksek arabalı kavimler"** adını veriyorlardı. Çinlilerin bunlara, **"Yüksek arabalı"** demelerinin sebebi, herhalde onların arabalarının yüksek, yani tekerleklerinin büyük olmasından ileri geliyordu. Çin tarihleri, kendilerine benzeyen kavimlerden ve eşyalardan söz açmazlardı. Öyle anlaşılıyor ki, Türklerin bu arabaları, Çin'de kullanılan arabalara nazaran, çok daha büyük ve yüksek idiler. **"Büyük tekerlekli arabalar birçok bakımlardan faydalı ve elverişli idiler"**. Çamurlu bölgelerde ve engebeli arazilerde, büyük tekerlekli arabaları kullanmak, daha kolay oluyordu. Eski Türkler çadırlarını yalnızca yere kurmaz, aynı zamanda arabalar üzerine de oturturlardı. Bu arabalar, akınlarda da orduların peşin-

den ayrılmazlardı. Oğuz-Kağan destanında da görüldüğü gibi, harbe giden Türk ordularının arkasından, aileleri taşıyan arabalar ve kervanlar da yürürlerdi. Oğuz-Kağan destanına göre böyle ordu düzenleri, yalnızca çok eski çağlarda görülüyordu. Bununla beraber, daha sonraki çağlarda, mese-lâ Göktürk ve hatta Cengiz-Han akınlarında bile hatunlar, Hakanlar ile beylerin arkalarından gelirlerdi.

"Türklerde ilk geminin yapılışı": Oğuz Han'ın bir beyi, İtil, yani Volga nehrini geçerken kendisine bir kayık yapmıştı. Bu kayık veya gemi sayesinde, Oğuz-Han'ın orduları nehrin karşı kıyısına geçerek, düşmanı mağlûp etmişlerdi. Kayığı icâd etme motifi de, her halde Türk mitolojisinin, en eski kalıntılarından biri olsa gerektir. Eski Türkler, denizci bir millet değildi. Bununla beraber kendi ülkelerinde de, birçok geniş nehirler ile göller bulunuyordu. Uygur türkçesi ile yazılmış Oğuz Kağan destanı, Türklerin gemi veya salı icâd etmelerini şöyle anlatıyordu:

**İdil adlı bu ırmak, çok çok büyük bir suyu,
Oğuz baktı bir suya, bir de beylere sordu:
"- Bu İdil sularını, nasıl geçeceğiz, biz?"
Orduda bir bey vardı, Oğuz-Han'a köktü diz.
Uluğ-Ordu-Beg derler, çok akıllı bir erdi,
Bu yönde Oğuz-Han'a yerince akıl verdi.
Baktı ki yerde bu beg, çok ağaç var çok da dal,
Kesti biçti dalları, kendine yaptı bir sal.
Ağaç sala yatarak, geçti İdil nehrini,**

Çok sevindi Oğuz-Han, buyurdu şu emrini:

“- Kaliver sen burada, halkına oluver bey!

“Ben dedim öyle olsun, densin sana Kıpçak-Beg!”

Tabii olarak diğer Oğuz destanlarında, Kıpçak-Beg’in doğuşu ve bey oluşu daha başka türlü anlatılmaktadır.

“Dünyamıza soğuk rüzgârlar gönderen “Buz Dağı” motifi, Oğuz destanında da görülüyordu”: Karluk Türklerinin meydana gelişleri ile ilgili bölümde de, bazı önemli meselelerle karşılaşyoruz. Uygur türkçesi ile yazılmış Oğuz destanında, Karluk Türklerinin ortaya çıkışları şöyle anlatılıyordu:

Oğuz-Kağan baktı ki, erkek kurt önler gider,
Ordunun öncüleri, Gök курт'u gözler gider,
Görünce Oğuz bunu, ne çok sevinmiş idi,
Alaca aygırına, çabucak binmiş idi.
Apalaca aygırı, Oğuz severdi özden,
Ama at dağa kaçtı, kaybolup gitti gözden,
Bu dağ buzlarla kaplı, çok büyük bir dağ idi,
Soğğun şiddetinden, başı da ap ağ idi.
Çok cesur çok alp bir bey, ordu içinde vardı,
Ne Tanrı ne Şeytandan, korku içinde vardı.
Ne yorgunluk ne soğuk, erişmez idi ona,
Bu bey dağlara girdi, dokuz gün erdi sona.
Aygırı yakaladı, memnun etti Oğuz'u,
Atamadı üstünden, dağlardaki soğgu.
Olmıştı kardan adam, kar ile sarılmıştı,
Oğuz onu görünce, gülerek katılmıştı.
Dedi: “Baş ol beylere, artık sen de burda kal!
“Sana Karluk diyeyim, ölümsüz adını al!

**Çok mücevher, çok altın, hediye etti ona,
Bir bey yaptı Karluk'u, devam etti yoluna.**

Eski Türk Kağanlarının atları, büyük bir önem taşırlardı. Türk tarihinde, 60 veya 100 kilometre koşan, Me-te'nin atı gibi efsaneleşmiş birçok atlara da rastlıyoruz. Elbette ki Oğuz-Kağan, kaçan atını orada bırakıp gidemezdi. Ama, o nasıl bir attı ki, buzlarla örtülü büyük bir dağ içine kaçmış ve peşindekileri de günlerce uğraştırmıştı. Onu yakalayıp getiren insanlar bile, baştan aşağıya kadar kardan bir adama dönmüşlerdi. Oğuz-Kağan destanlarında bu dağa, "Muz-Tak", yani "Buz-Dağı" adı veriliyordu. Atı dağda bulup getiren bey de, kardan bir adam şekline girdiği için, Oğuz Kağan tarafından "Karluk", yani "Karluk" adı ile adlandırılmıştı. Sonraki güçlü ve şöhretli Karluk kabileleri, bu adamın soyundan geleceklerdi. Eski Altay efsanelerine bir göz attığımız zaman da, böyle Buz dağlarını Türk Mitolojisi için de görebiliyoruz. Altay Türklerine göre, Kuzeyden esen soğuk ve buzlu rüzgârların geldikleri bir dağ vardı. Altay Türkleri, soğuk kuzey rüzgârlarının, "Muz-Tak" adlı, buzlarla kaplı bir "Buz-Dağı"ndan geldiğine inanıyorlardı. Bu Buz Dağı, dünyanın kuzeyini baştan başa kaplamıştı. Buz Dağının üzerinde de, yine "Buz" adı ile adlandırılan, büyük devler yaşıyorlardı. İlk bakışta, Altay efsanelerindeki Buz Dağı motifleri, Himalaya dağları ile, kar adamları efsanelerini hatırlatır gibi idiler. Ama Türk mitolojisindeki Buz Dağları herhalde yerli olarak, Türklerin zihinlerinden doğmuş ve nihayet insan düşüncesinin, bir ge-

reği gibi oluşmuş ve gelişmiş olmalıydılar. Bunları söylemekle, Oğuz-Kağan destanındaki **“Buz-Dağ”**-ın, Altay efsanelerindeki Buz-Dağ ile aynı olduğunu ifade etmek istemiyoruz. Gerçi, daha sonraki **“Boz-Ok”** Oğuzlarının yurtlarında da, **“Buz-Dağ”** adını taşıyan bazı dağlar vardı. Ama mitoloji incelemeleri yapan bir kimsenin, diğer efsaneleri de gözönünde tutarak, karşılaştırmalar yapması, zorunlu görülmelidir. Eski Oğuz yurdunda da Buz-Dağlar olabilir. Fakat bu dağlar, ne de olsa insanların zihinlerinde, efsaneleşmiş ve gerçek mahiyetlerini kaybetmişlerdi.

13. OĞUZ DESTANINDA “KÖPEK BAŞLI” İNSANLAR

Oğuz Kağan destanlarının önemli bir bölümü de, **“Köpek başlı insanlar”** ın ülkelerine yapılan akınlardı. Türkler bu kavimlere, **“İt-Barak”** adı veriyorlardı. **“İt”** sözü, eski Türklerde de köpek anlamına geliyordu. **“Barak da, bir nev’i köpekdi”**. Bazılarına göre, **“Siyah ve tüylü bir köpek cinsi”** idi. Fakat bu köpek de, herhalde başlangıçlarda, efsanevî bir köpek olmalı idi. Oğuz Kağan destanlarına göre, **“İt-Barak”**ların memleketi, kuzey-batıya doğru uzanan, karanlık ülkeleri içindeydi. Oğuz-Han, **“İt-Barak”**lara karşı bir akın yapmış; fakat mağlûp olarak, dağlar arasındaki bir nehrin ortasında bulunan, küçük bir adacığa sığınmak zorunda kalmıştı. Bu adacıkta, savaşta ölen askerlerinden birinin karısı da, bir çocuk doğurmak zorunda kalmıştı. Fakat

buraya sığınan Oğuz Han'ın, ne bir çadırı ve ne de bir evi vardı. Kadın, ağaç koğuşuna girmiş ve orada çocuğunu doğurmak zorunda kalmıştı. Oğuz-Kağan, kadının esenlikle doğum yapmasına sevinmiş ve çocuğa da, Kıpçak adını vermişti". Eski Türk efsanelerine göre "Kıpçak" sözü, "ağaç koğuşu" anlamına geliyordu. Bildiğimiz üzere "Kıpçak" lar, Altay dağlarının batısından, ta Güney Rusya içlerine kadar uzanan, büyük Türk kitleleri idiler. Herhalde Kıpçak sözü de, çok eski çağlardan beri meydana gelmiş, bir kavim adı olmalıydı. Fakat Türk destanlarını yazanlar, Kıpçak'la "ağaç koğuşu" arasında bir benzerlik bulmuşlar ve bu yolla, Kıpçak Türklerinin türeyişlerini anlatmak istemişlerdi. Az önce de söylediğimiz gibi, "Oğuz-Kağan, ikinci karısını bir göl ortasında bulunan küçük bir adacıktaki ağaç koğuşunda bulmuştu". Uygurların türeyiş efsanesinde de, "Eski Uygur ataları, iki nehir ortasında bulunan bir adacıktaki kayın ağacından" doğmuşlardı. Bu örneklerden de kolayca anlaşılıyor ki, bir tarih olayı gibi gösterilen bu akınlarda, Türk mitolojisinin çok eski ve müsterek motifleri, sık sık görülebiliyorlardı:

Türkler "Barak" derlerdi, Kara tüylü köpege,
Böyle ad verirlerdi, büyük soylu köpege.
 Aslında efsaneler, bir köpek anarlardı.
 Onu da köpeklerin, atası sayarlardı.
 Bu köpek soylu idi, çok büyük boylu idi,
 Av çoban köpekleri, hep onun oğlu idi.
 Kuzey-batı Asya'da, güya "İt-Barak" vardı,
 Türklerse İç Asya'da, onlara uzaklardı

Başları köpek imiş, vücutları insanmış,
 Renkleriye karaymış, sanki Kara Şeytanmış.
 Kadınları güzelmış, Türklerden kaçmaz imiş,
 İlâç sürünürlermiş, ok mızrak batmaz imiş.
 Destanda denilmiş ki, Oğuz-Han yenilmişti,
 Bir adaya sığınıp, toplanıp derilmişti.
 On yedi sene sonra, Oğuz onları yendi.
 Kadınlar yardım etti, orada savaş dindi.
 Oğuz bu bölgeleri, "Kıpçak-Beg" e ~~h~~ verdi,
 Bunun için Türkler de, oraya "Kıpçak" derdi.

Gerçi, bu bir efsane idi. Fakat içinde tarih olayları da yatmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki, bu bölgedeki güzel kadınları Türkler almışlar ve onlardan da, yeni bir nesil meydana getirmişlerdi. Belki Kıpçağın annesi de, güzel bir İt-Barak kadından başka bir kimse değildi. Sonradan Kıpçak, Oğuz-Kağan tarafından bu bölgelere tayin edilmiş ve kuzey ülkeleri, hep onun soyları tarafından idare edilmişti. "Kıpçak'lar da türkçe konuşuyorlar ve Türk kültürüne sahip idiler". Fakat Oğuz destanı, Kıpçağı Oğuz-Han'ın soyundan değil, nihayet askerlerinden birisinin neslinden getiriyordu. Kıpçak kuzeylere gitmiş, orada soyları türemiş ve yerlilerle karışarak, yeni ve akraba bir Türk kavmi meydana getirmişti.

"**K ö p e k b a ş l ı** insanlara Avrupa ve Hint mitolojilerinde de rastlanıyordu": Eski Yunan mitolojisinde de, köpek başlı insanlarla ilgili, birçok efsanelere rastlıyoruz. Daha sonraki Avrupa mitolojisi de, köpek başlı insanlara, zaman zaman yer

vermişti. Avrupalılar, bu köpek başlı kavme, “Borus” adını veriyor ve onların, bugünkü Finlandiya ile Rusya’nın kuzey kısımlarında yaşadıklarını söylüyorlardı. Oğuz-Kağan destanındaki “It-Barak”lar da aşağı yukarı, aynı bölgelerde idiler. Bu bakımdan, Avrupa ve Yunan Mitolojisi ile, Türk Mitolojisi arasında, bir benzerlik ve bir bağ meydana gelmektedir. Köpek başlı insanlar motifi, herhalde Türkler arasına, dışarıdan gelmiş bir efsane olmalı idi. Fakat Türkler, köpeğe önem vermezlerdi. Köpek, Türklere göre, aşağı bir hayvandı. Bunun için de Türk Mitolojisi, köpek başlı insanları daima küçük görmüştü. Köpek başlı insanlarla ilgili efsaneleri, Hindistan’da ve güney bölgelerinde de görüyoruz. Hint Mitolojisi zaman zaman, köpeğe daha fazla önem vermişti. Bu sebeple Hindistan’daki köpek başlı insanlar, aşağı bir sınıfı değil; soylu Hintlileri temsil ediyorlardı. Motifin, eski Yunan’da ve Avrupa’da görülmüş olmasına rağmen, Türklerde de bunların benzer şekillerini görmüyor değiliz. Meselâ Doğu Göktürk devletinin önemli bir bölümünü meydana getiren Tarduş Türklerinin ataları da, “Başlı kurt ve vücudu insan olan” bir kimse idi. “Köpek başlı insanlara, Çin efsanelerinde de büyük bir yer verilmişti. Çin’in kuzeyinde ve Mançurya’da oturan bazı kavimler Çinlilere göre köpek başlı idiler. Bu efsaneler Çin’de, çok daha eski çağlarda başlamıştı. Hatta diyebiliriz ki, Çin’in köpek başlı efsaneleri, Yunanistan’daki efsanelere nazaran daha eski idiler”. Mançurya’nın kuzeyinde oturan iptidai Moğollar, köpeğe büyük bir önem verirdi. Onlarca köpek, hem kutsal ve hem de kendil

milletlerinin atası idi. Bu sebeple Oğuz-Kağan destanına köpek başlı insanlar motifinin, Çin'den mi, yoksa Avrupa'dan mı geldiğini, kolayca kestirmek mümkün olamamaktadır. Cengiz-Han devrinde yazılmış olan Oğuz destanları, daha çok Batı ile ilgileri olan yazarlar tarafından kaleme alınmışlardı. Bu sebeple Oğuz destanlarında köpek başlı insanlar, Kuzey Rusya ile Finlandiya'da gösteriliyorlardı. Elimizde bu konu ile ilgili, daha eski kaynaklarımız maalesef yoktur. Buna rağmen, eski Türk destanlarında, güya ~~Kuzey~~ Mançurya'da yaşayan "Köpek başlı" insanlardan da söz açılıyordu.

14. "ALTIN YAY" VE "ÜÇ GÜMÜŞ OK"

"Oğuz-Kağan'ın altı oğlu, hükümdarlık sembolü olan, "altın bir yay" ile "Üç gümüş ok" u, avda bulup getirmişlerdi": Altından yapılmış bir yay ile üç gümüş okun, Oğuz'un oğulları tarafından bulunuşu, hemen hemen bütün Oğuz destanlarında yer almaktadır. Tabii olarak, ayrı yer ve zamanlarda yazılmış olan Oğuz destanlarında, bu konuda da ufak değişiklikler görmüyor değiliz. Uygur türkçesi ile yazılmış Oğuz destanı, yayla okların daha önce, rüyada görüldüklerini yazıyordu. Bu çok güzel olay, şöyle olmuştı:

Söz dışında kalmasın, bilsin herkes bu işi,
Oğuz-Han'ın yanında, vardı bir koca kişi,
Sakalı ak, saçı boz, çok uzun tecrübeli,
Soylu bir insan idi, akıllı düşünceli.

Ünvanı Tüşimeldi, yani Kağan veziri,
 “Uluğ Türük” dü adı, Oğuz’un seçme eri.
 Altından bir yay gördü, uyur iken uykuda,
 Yayın bulunuyordu, üç gümüşten oku da.
 Ta doğudan batıya, altın yay uzanmıştı,
 Üç gümüş ok kuzeye, sanki kanatlanmıştı.
 Anlattı Oğuz-Han’a, uyanınca uykudan,
 Rühayı tabir etti, içindeki duygudan,
 Dedi: “Bu düşüm sana, dirlik düzenlik versin!
 “Hakanıma inşallah, birlik güvenlik versin!
 “Rüyada ne gördüysem, Gök Tanrı’nın sözüyle,
 “Seni de öyle yapsın, Tanrı kutsal özüyle!
 “Yeryüzü hep insanla, dolup taşar boyuna,
 “Tanrım! Bağışlayıver! Oğuz-Kağan soyuna!”

Eski tarih kaynaklarına göre ise olay şöyle olmuştu: “Oğuz-Han’ın altı oğlu bozkırlarda avlanırlarken, tesadüfen bir altın yay ile üç gümüş ok bulmuşlar ve bunları babalarına getirmişlerdi”.

Oğuz destanlarının en son metinlerinden biri sayılan, Hive’nin meşhur Türk hanı Ebülgazi Bahadır Han’ın eserinde ise durum şöyle anlatılıyordu:

“Oğuz-Kağan bir vezirine, altın bir yay ile üç gümüş ok vermiş ve bunların ayrı ayrı yerlerde, bozkırlar içine, yarıya kadar gömülmesini emretmişti. Bey, Oğuz-Kağan’ın emrini yerine getirerek yayı, batıdaki bir bölgeye ve üç gümüş oku da, doğuda yarı yerlerine kadar gömerek, gelmişti. Bundan sonra Oğuz Kağan göğün kızından doğan üç oğlunu, yani Gün-Han, Ay-Han ve Yıldız-Han’ı batıya göndermişti. Yerin kızından doğan üç oğ-

lunu, yani Gök, Dağ ve Deniz Hanları da, avlanmak için, doğuya göndermişti. Batıda ve doğuda avlanan çocuklar, yay ile okları bularak sevinmişler ve hemen onları, babalarına götürmüşlerdi. Oğuz-Han, altın yayı bulan çocuklarını, Batı ülkelerine tayin etmiş ve gümüş okları bulanları da Doğu bölgelerine vermişti". Oğuz-Han'ın bir beyini göndererek, yay ile okları yarı yerlerine kadar toprağa gömdürmesi, başka hiç bir kaynakta görülmemektedir. Bu bakımdan böyle bir olayın, sonradan uydurulmuş olması, ilk bakışta akla çok uygun gelmektedir. Fakat Türk Mitolojisinin diğer motiflerini de hatırlayınca, bu olay üzerine önem vermeden geçmek, mümkün olmamaktadır. Çok eski bir efsanedir: "Attila'nın çobanlarından birisi, günün birinde bir sığırın, ayağının kanadığını hayretle görmüş. Aca-ba sığırın ayağını böyle ne kesti diye araştırırken, yere saplanmış bir kılıç bulmuş. Sapından yere saplanmış olan bu kılıcı topraktan çıkararak, Attila'ya getirmiş. Attila'nın etrafındakiler bunu görünce çok sevinmişler ve bu kılıcın, Tanrının kılıcı olduğunu söylemişler. Ayrıca, bu kılıcı elde eden hükümdarın da, yeryüzüne hâkim olacağını ifade etmişler". Gerçi bu hikâye, İskitler çağında da görülen bir efsane motifidir. Fakat Batı bölgelerini ellerinde tutacak olan Oğuz-Han'ın oğullarının, yere gömülü altın bir yay bulmaları da, herhalde Ebü'l Gazi Bahadır Han tarafından uydurulmuş bir efsane motifi olmasa gerekti.

"Attila'nın kılıcı" gibi, Oğuz-Kağan'ın oğullarının buldukları "Altın yay" ile "Üç gümüş"

ok" da, Tanrı tarafından gönderilmiş bir hakanlık sembolü gibi düşünülüyordu. Oğuz-Kağan'ın vezirinin, az önce bu konu ile ilgili olarak nasıl bir rüya gördüğünü okumuştuk. Şimdi yine Uygur türkçesi ile yazılmış Oğuz destanından, bu yay ile okların nasıl bulunduklarını okuyalım:

Sabah olunca gördü, kendinden büyükleri,
 Çağırarak getirtti, kendinden küçükleri,
 Dedi: "- Hey! Gönüm benim! Avlansana haydı der!
 "İltiyarlık başa geldi, cesaretin hani der!
 "Gün, Ay ve Yıldız sizler, gidin gündeğusuna,
 "Gök, Dağ ve Deniz siz de, gidin günbatısına!"
 "Oğuz-Han oğuları, bunu hemen duyunca,
 Gitti üçü doğuya, üçü batı boyunca.
 Av avlayıp, kuş kuşlayan, Gün ile Yıldız ve Ay,
 Buldular yolda birden, som altından tam bir yay.
 Sundular Oğuz-Han'a, Han sevindi hem güldü,
 Aldı bu altın yayı, kırarak üçe böldü.
 Dedi: "- Ey, oğullarım! Kullanın bir yay gibi!
 "Oklarınız erişsin, göge deg bu yay gibi!"
 Av avlayıp kuş kuşlayan, Dağ ile Deniz ve Gök,
 Buldular yolda birden, som gümüştan tam üç ok,
 Sundular Oğuz-Han'a, Han sevindi hem güldü.
 Aldı üç gümüş oku, oğullarına böldü.
 Dedi: "- Ey, oğullarım! Sizlerin olsun bu ok,
 "Yay atmıştı onları, olun siz de birer ok!"

Yay Türklerde bir hakimiyet sembolü idi. Hatta Büyük Selçuklu devletinin sembolü de, bir yaydan başka bir şey değildi. Fakat Oğuz Kağan destanındaki altın yay, gökyüzünü baştan başa kap-

lıyordu. Burada yay, bir devletin değil; daha çok gökyüzünün bir sembolü halinde idi. Gerçekten de Türkler, zaman zaman yayı, gökyüzünün bir sembolü olarak görmüşlerdi. Onlara göre “ebe kuşağı” da, Tanrının bir yayı gibi idi. Türlü renklerle bezenmiş olan “ebe kuşağı”, gerçekten de altın bir yayı andırıyordu. Daha sonraki motifleri de, kesin olmamakla beraber bir açıklama denemesine tabî tutmak, henüz daha hiç bir şey bilmediğimiz bu konular için faydalı olacaktır. Daha gerçekçi Oğuz destanlarına göre: “Oğuz-Kağan altın yayı, üç büyük oğluna vermiş ve onlara, yayın bir hükümdarlık sembolü olduğunu hatırlatmıştı. Bu sebeple hükümdarlık, devamlı olarak batıda oturan ve Oğuzların Boz-Ok Türklerini meydana getiren, üç büyük çocuğun hakkı olacaktı”. Gerçekten de Türklerde yay, bir hükümdarlık sembolü idi. Efsane yazarı, buna kendinden fazla bir şey ilâve etmemişti: “Oğuz-Han, Doğuda oturan üç küçük oğluna, yani Üç-Ok’ların atalarına ise, üç gümüş ok vermişti. Bu okları verirken de oğullarına, okun bir elçilik sembolü olduğunu hatırlatmadan geri kalmamıştı”. Gerçi Türklerde ok, bir elçilik sembolü idi. Bir yere giden elçiler, sembol olarak ellerinde, kendi hükümdarlarının oklarını taşırlardı. Fakat Oğuz-Kağan’ın küçük oğullarının, elçi mertebesinde oldukları düşünülemezdi. Göktürk devletinde Bumın-Kağan, doğuda oturur ve Büyük Kağan ünvanını taşırdı. Batıdaki küçük kardeşi ise, onun emrinde olarak Yabgu idi. Kendisi gerçi Büyük Kağan değildi ama; devlet içinde Bumın-Kağan’dan sonra geliyor ve bölgesinin idaresini de, tam selâhiyetle elinde tutuyordu. Üç-Ok’-

ların devlet içindeki vazife ve selâhiyetleri de, İstemi-Kağan'ınkine benzetilebilirdi.

15. OĞUZ DESTANINDA "VERASET DÜZENİ"

"Oğuz Kağan destanlarında, Hükümdarlık büyük oğullara geçiyordu": Az önce Türk mitolojisinde, yalnızca **"Baba ailesi"** nin görüldüğünü söylemiştik. İptidaî kavimlerde görülen **"Ana ailesi"** nin izleri, Türk mitolojisinde tamamen kalkmış ve silinmişti. Ana ailesinin izlerinin bulunduğu kavimlerde verâset ,daha çok küçük oğullara düşerdi. Meselâ Cengiz İmparatorluğunda bile, bunun çeşitli kavgalarını görebiliyoruz. Türk mitolojisinde ise hükümdarlık hakkı, doğrudan doğruya büyük çocuğun hakkı idi. Bu sebeple Oğuz-Han'ın büyük oğlu **"Gün-Han"**, münakaşasız olarak, babasının yerine geçmişti. Ayrıca ana ailelerinde, dayı tarafının adları ve nüfuzları çok geçerdi. Türk mitolojisinin hemen hemen tümünde ise, dayı ailesinin en ufak bir izine bile rastlamıyoruz: **"Türkler, eski ve geri çağları çoktan geride bırakmış ve yüksek içtimai bir seviyeye erişmişlerdi"**.

16. OĞUZ - KAĞAN DESTANININ ORTAASYADAKİ KALINTILARI

Selçuk ve Osmanlı devletlerini meydana getiren **"Oğuz Türkleri"**, **Türklüğün en gelişmiş ve soylu bölümleri idiler"**. Birçok defalar büyük devletler

kurmuşlar ve tecrübe ile görgülerini, iyice geliştirmişlerdi. Oğuz Türklerinden başka, Ortaasya'da yaşayan, daha pek çok Türk vardı. Bunların birçokları, ne büyük bir devlet kurabilmiş ve ne de toplum hayatlarını geliştirebilme ortamını bulabilmişlerdi. Ama bunlar da, yine Türk idiler. Onların kültürleri de, Oğuz Türkleri ile birçok bağlar taşıyorlar ve menşe birliği gösteriyorlardı. Meselâ, Tanrı dağları ile Doğu Türkistan'ın batısında yaşayan Kırgız'lar, tarih boyunca büyük devlet hayatı yaşayamamışlardı. Tanrı dağlarının derin vadilerinde, hayvanlarını otlatmakla geçinen bu Türkler, zaman zaman kurulan büyük Türk devletlerine tabî olmuş ve öylece yaşayıp, gitmişlerdi. Bununla beraber, onların da elbette ki, Oğuz-Kağan'dan veya onunla ilgili Türk efsanelerinden haberleri vardı. "Oğuz-Kağan destanı, Oğuz Türklerinin bir devlet mitolojisi halini almıştı. Kurulan bütün devletler, kendilerini Oğuz-Han'a bağlıyorlar ve O'nun düzeni ile yetiniyor ve öğreniyorlardı" Kırgız'ların ise, böyle bir iddiaları yoktu. Ama, onlar arasın da da, Oğuz Kağan gibi babasını öldüren kahramanların bulunduğu, sık sık görebiliyoruz. Kırgız'lar, aslen Moğol olan Oyrat'lardan çok korkarlardı. Oyrat'lar henüz daha müslüman değil idiler. Kırgız'lar ise, Müslüman olmuşlardı. Fakat İslâmiyete henüz daha, iyi olarak ısınamamışlardı. Kırgızlar efsanelerine göre: "Oyrat Han'nın, Alman-Bet adlı bir oğlu olur ve büyüyerek müslüman olma ihtiyacını, belki de Tanrının ilhamı ile, hissetmeğe başlar. Bunun için Kırgız'ların yurduna kaçıp, İslâmiyeti öğrenmek ve nasıl ibadet edildiğini görmek ister". Öyle anla-

gılıyor ki Kırgız'lar, bu sırada İslâmiyetin en önemli şartı olarak, sakal bırakma ile sarık giymeği biliyorlardı. Bu sebeple kendilerine kaçan Oyrat Han'ının oğluna şöyle diyorlardı:

Bıyığını tıraş et, sakalını koyuver,
Saçların olmaz böyle, kâkülünü kırkiver;
Başındaki şapkanın, düğmelerini kesiver,
Her Cumadan Cumaya, mesçitlere geliver!

Eski Türkler “sakal” bırakmazlardı. Fakat bıyığa, büyük bir önem verirlerdi. “Uzun saç” bırakma da, Türklerin çok sevdikleri, eski bir an'anele-ri idi. Bu sebeple Oyrat Han'ının oğlunun bıyıkları, “şapkası” ile “saçları”, Kırgız Hocalarının garip-lerine gitmiş ve kendilerine uyması istenmişti. Türk mitolojisi adlı büyük eserimizde, bu konu ile ilgili efsanenin, hemen hemen tümünü bulabilirsiniz.

“Müslüman olan Alman-Bet, babasına gider ve onun da müslüman olmasını ister. Babası, oğlunun bu isteğini duyunca, kızar ve Alman-Bet'i yanından kovar. (Önemli olan nokta, Alman-Bet'in babasının da, Oğuz-Han'ın babası gibi, Kara-Han adı taşımasıdır). Alman-Bet babasını razı edemeyince, yeniden Kırgız'lara kaçır ve Kırgız'larla beraber olup, babasına hücum eder. Büyük bir savaştan sonra Alman-Bet, babası Kara Han'ı öldürür ve bu suretle intikamını almış olur”.

“Kırgız'ların bu efsanesi, gerek din ve gerekse konu bakımından, Oğuz destanı ile karşılaştırılamayacak kadar geridir”: Alman-Bet, Oğuz-Han gibi

büyük bir kahraman olarak gösterilmiştir. Fakat Alman-Bet'in kendisi, bir kağan değil; nihayet Kır-gız Hanlarının emrinde bulunan, bir komutan gibidir. Savaşın yaralanır, mağlûp olur, basit insanlar tarafından zehirlenir ve her türlü şeyler başına gelir. Kara Han'ı öldürmekle, babası onun yurdunu da, eline geçirmiş değildir. Öğündüğü şeyler de, bir kaç sığır sürüsünü elde etmek, bol miktarda yağ ve süt yağmalamak ve nihayet, şapka ile elbiseleri, ölümlerin üzerinden çıkararak toplamak gibi, basit şeylerdi. Gerçi Kır-gız'ların efsaneleri de çok güzeldir. Bir cemiyetin isteklerini, ızdıraplarını anlatır. Kendileri müslüman olmuşlardır. Fakat etraf-larındaki halklar ise, müslüman değildirler. Onlar da, eski büyük Türk devletleri gibi, bu bölgeleri alıp, düşmanlarını müslüman etmek isterler. Bu sebeple kahramanlarına, türlü savaşlar yaptırırlar. Fakat savaşlar küçüktür. Akınlar uzun sürer ama; elde edilen yeni bir toprak parçasından, hiç söz açılmaz. Kahramanlar, döner, dolaşır, savaşır ve yine, kendi küçük yaylalarına gelirler.

IV.

U Y G U R L A R I N T Ü R E Y İ Ŗ L E R İ

1. GÖKTEN İNEN İŖIKLA KAYIN AĞACININ BEŖ ÇOCUK DOĞURMASI

Uygurlar, 300 senelik bir süre içinde, Göktürklerin hakimiyeti altında kaldıktan sonra, M. S. 744 de büyük bir imparatorluk kurmağı baŖarmıŖlardı. Uygur boylarının birçokları daha önceleri, Çin sınırlarında gezmiŖler ve ticaret hayatı ile meŖgul olmuŖlardı. Bu sebeple, büyük dinleri öğrenmiŖler ve yabancı kùltürlere, oldukça ısınmıŖlardı. M. S. 763 senesinden sonra Uygurların, Mani dinini, Yesmi din olarak aldıklarını görüyoruz. Mani adlı bir Hristiyan papazının temsil ettiği bu din, kök itibarı ile, Suriye'den geliyordu. Hristiyanlık ile Musevilikin bir nevi karışımından doğmuŖtu. Suriye'den kovulan Mani, İran'a gelmiŖ ve orada birçok mürit edinerek, ölmüŖtü. Bu mezhep, Mani'nin ölümünden sonra, İran'da epey süre yaŖamıŖ ve eski İran dinlerinden de, birçok unsurlar almıŖtı. Ortaasya'da ve Çin'de gezen Mani rahipleri, Uygurların büyük Kağanı Böğü-Kağan'ı ziyaret etmiŖler ve bu yolla, Türkler arasına Mani dinini sokmağı da baŖarmıŖlardı: "Bu sebeple Uygur çağındaki mitolojilerde, özellikle Önasya tesirlerini görmek

mümkündür". Uygurların da kendilerine göre, bir türeyiş efsaneleri vardır. Fakat Uygur türeyiş efsanesi, dış tesirler ne kadar kuvvetli olursa olsunlar, yine de eski Türk özelliklerini muhafaza edebiliyorlardı. Bu efsanenin metin ve açıklamaları "Türk mitolojisi" adlı eserimizde geniş olarak belirtilmiştir.

UYGURLARIN TÜREYİŞİ

Tola ile Şelenga, birleşir dökülürmüş,
Suların kavşağında, bir ada görülürmüş.
Adanın ortasında, bir tepe göğe ermiş,
Tepenin tam üstünde, bir de kayın göğermiş.
Gün olmuş zaman olmuş, bir ışık peyda olmuş,
Işık gökten inince, kayın da nurla dolmuş,
Ne zaman ki, gün batar, ışık gökten inermiş,
Kayından sesler çıkar, herkes müzik dinlermiş.
Bunu duyan Uygurlar, hep birden şaşırmuşlar,
Bu durumu görenler, aklını kaçırmışlar.
On ay on gece kayın, ışık ile sarılmış
Bir gün tam şafakleyin, kayın birden yarılmış.
Beş güzel çocuk çıkmış, kayının ortasından,
Gözleri kamaştırmış, bakmışlar arkasından.
Gün olmuş zama olmuş, hep i kocaman olmuş,
Küçükleri "Böğü-Han", Uygurlara Han olmuş.

Türklere göre cennette, "Kutsal ağaç" ile bu ağacın kökünde de bir "Ana-Tanrı" vardı. Efsanede bazı dış tesirler vardır. Fakat ana motifler, en eski Türk mitolojisinin özelliklerini taşırlar. Türklerde nehirlerin kavuştukları yerler,

kutsal idiler. Tıpkı Oğuz destanında olduğu gibi burada da, “nehirlerin arasında kutsal bir adacık” görülmektedir. “Kayın ağacı”, Türklerin kutsal ağaçlarından biri idi. Tanrı, kendi haberlerini, kayın ağacı yolu ile gönderirdi. Bu ağaç aynı zamanda, bütün insanlığın atası olan, bir “Kadın-Ana” yı da içinde saklardı. Dede Korkut kitabında da, şöyle deniyordu: “Başun ala bakar olsam, başsuz ağaç! Dibun ala bakar olsam, dipsüz ağaç!”

2. KUTSAL AĞAÇLAR VE “ANA - TANRI”

Eski Türklerle göre, ağacın yalnız gövdesi ve yaprakları değil; kökleri de önemli idi. Çünkü “Dede Korkut” kitabında da dendiği gibi, onun kökleri dipsiz, yani, yer altı âleminin en derin noktalarına kadar gidiyor ve oralardan da haber getiriyordu. Gerçi Türklerin bu kutsal ağacı ile, Önasya mitolojisindeki “Tuba ağacı” arasında, bir ilgi de yok değildi. Ama, aralarındaki fark, çok büyüktü. Sibirya’da yaşayan Yakut Türklerinin efsanelerinde, böyle bir ağaç için, şöyle deniyordu:

Gitmiş sormuş ağaca, benim anam, kim diye/
Elbet bir atam vardır, benim babam, kim diye/
Ağaç da dile gelmiş, soyunu sayıp dökmüş,
Er - Sogotoh adlı er, saygı ile diz çökmüş.
Gök tanrısı Er - Toyon, onun babası imiş,
Karısı Kühbey-Hatun, onun anası imiş.

Türk mitolojisindeki bu ağaç da, tıpkı İslâmiyetteki “Tuba ağacı” gibi, gökyüzünde ve cennette

bulunuyordu. Fakat Türklerin bu ağacının, bir de sahibi vardı. Yakut efsanesi, ağacın bu sahibini de şöyle anlatıyordu:

**Bu kutsal ağacın da, var idi bir sahibi,
Bir dişi Tanrı idi saçları da kar gibi!
Kendisi ihtiyardı, göğsü de ap alaca!
Görenler samır idi, bir keklik gibi kırca!
Memeleri büyüktü, aşağıya sarkardı!
Uzaktan bakan kimse, iki tulum sanardı!
Ashında ise ağaç, normal boydan küçüktü!
Ana Tanrı gelince, ona göre büyüdü!
Büyürken sesler çıkar, gürültüyle esnerdi,
Bu sesler yavaş yavaş, gittikçe genişlerdi.**

Sibirya'nın, en kuzeylerinde yaşayan ve yüzyıllar boyunca, hiç bir yabancı görmeyen Yakut Türklerinin bu efsanesinde de, ağacın sesler çıkardığı ve içinde de, bir "**Ana-Tanrı**"nın bulunduğu, açık olarak görülmektedir. Bazı Türk efsanelerine göre ise, bu "**Ana-Tanrı**", zaman zaman ağaçtan çıkıyor ve göklerde geziniyordu. Bazı efsanelerde ise, bu **Ana-Tanrı**, denizin diplerinde yaşırdı. Altay Türkleri bu Ana-Tanrı'ya "**Ak-Ana**" adını veriyorlardı. O'da bir yaratıcı idi. Yeri, göğü ve insanları yaratan **Tanrı Ülgen**'e, yaratma gücünü de o vermişti.

"Türk mitolojisindeki **Ana-Tanrı**, kutsal kayınlar" ve buna benzer daha birçok motifler, çok geniş olarak üzerinde durulması gereken konulardır. Bu meselelerin hepsi, Türk mitolojisi adh eserimizde ele alınmış ve incelenmiştir.

V.

ALTAY YARATILIŞ DESTANLARI

X. Yüzyıldan sonra Altay dağları bölgelerinde, artık büyük Türk devletleri kurulmaz olmuştı. Ama bu bölgelerdeki halk, bir Türk olarak binlerce yıl yaşamış, gelişmiş ve nihayet, soylu Türkler batıya gittikten sonra da dağlar ve vadiler arasında kaybolup, kalmış kimseler idiler. Bu sebeple eski Türk mitolojisinin, en ilksel izlerini, Altay dağları bölgesinde bulmak mümkündür. Fakat zamanla onlara da dışarıdan birçok tesirler gelmiş ve yeni, yeni efsaneler meydana çıkmıştı. Biz Altay dağlarındaki efsaneleri incelerken, bu tarihi gelişimi, hiç bir zaman gözden uzak tutmadık. Etnoğraflar, tarih ve tarih olaylarını bilmedikleri için, Altay dağlarındaki Türklerin efsanelerini sanki birdenbire ortaya çıkmış gibi görürler. Bazıları da bunları, binlerce yıldan beri hiç değişmeden zamanımıza kadar gelmiş, eserler olarak kabul ederler. Biz ise, "Altay dağlarındaki efsaneleri incelerken bütün çabamızı, eski Türklerden kalan motifler ile, bu bölgelere sonradan girmiş yabancı tesirleri, birbirinden ayırmağa verdik".

1. DÜNYAYI KAPLAYAN İLK "OKYANUS"

Altay dağlarında söylenen yaratılış ve türeyiş destanları, değil yalnız Türklerin; bütün Ortaas-

ya ile Sibirya'nın bile, en gelişmiş ve üzerinde ilgi ile durulan mitoloji verileridir. En eski Türklerin ne düşündüklerini bilmiyoruz. Fakat sonradan, Ortaasya'dan toplanan bütün yaratılış destanlarına göre, yeryüzü başlangıçta, büyük bir okyanus ile kaplı idi. Bir Altay efsanesi, bunun için şöyle diyordu:

Yerin yer olduğunda, sular yeri sarardı,
Ne gök ne ay ne güneş, ne de bir dünya vardı.
Tanrı uçar dururdu, insan oğluysa tekti,
O'da uçar, uçardı, sanki Tanrıyla eşt.
Uçar, hep uçarlardı, yer yoktu konmazlardı,
Tanrı idiler çünkü, ondan yorulmazlardı.
Yoktu Tanrının hiç bir, başında düşüncesi,
Insan oğulunun ise, durmadı hiç hilesi.

Altay Türklerinin bu efsanede adı geçen Tanrıları "Bay-Ülgen", yaratıcı bir Tanrı idi. Kendisi gökle yer arasında, yüce Tanrının bir elçisi olarak bulunuyordu. Bu sebeple dünyayı yaratmadan önce, Büyük Tanrının kutsal bir ilhamı, "Bay-Ülgen"-in bütün varlığını sarmıştı. Çünkü o, dünyayı yaratmak için, Tanrı tarafından yeryüzüne gönderilmişti. Bu durumu, başka bir Altay yaratılış efsanesi, daha güzel anlatıyordu:

Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,
Uçsuz bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yer.
Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,
Uçuyor, arıyordu, bir katı yer, bir bucak.
Kutsal bir ilham ile nasılsa gönlü doldu,
Kayıptan gelen bir ses, ona bir çare buldu.

Bu iki efsane, birbirlerini tamamlıyorlardı. Bu sırada dünya, büyük bir okyanusla kaplı idi. Öyle anlaşıyor ki bu okyanusun üzeri de, ruhlar âlemi ile doluydu. Tıpkı tasavvufdaki “Vücûd-u mutlak” gibi. Altay efsanesindeki bu hali, bir Bektaşî şairi şu nefesinde, ne kadar güzel anlatmıştır:

“Ârif sundu, aldı Cihânı biçti,
 “Cebrail çok vakit deryada uçtu.
 “Hak bir avuç toprak deryaya saçtı,
 “Derya süzülüp de, yer olmadı mı?”

Bu Bektaşî nefeslerinin çoğu, konularını peygamberlerin tarihlerinden almışlardır. Bununla beraber, İslâmiyetle uyuşmayan pekçok Bektaşî şiirlerine de, rastlamıyor değiliz. Tasavvuf edebiyatında “Vahdet”, bir okyanusa benzetilmişti. Seyyit Nesimi ise, bu vahdet okyanusuna, “Mûhit” adını veriyordu. Zaten muhit de tasavvuf da, okyanus anlamına geliyordu. Seyyit Nesimi’ye göre öncele-ri bu okyanus çok durgun ve sakin idi. Fakat yaratılış, yani “tecellî” sırasında okyanus coşmuş, kendi deyimi ile, “cûşâ ve hurûşâ” gelmişti. Varlık âleminin meydana gelişi de, yine bu coşkunluk ve dalgalanma sırasında oluyordu.

2. İNSAN “BALÇIK” TAN YARATILMIŞTI

Eski Altay efsanelerinde, büyük bir okyanusun ve suyun esas olmasına rağmen, onlara göre insan-oğlu, sudan yaratılmamıştı: “İnsanın aslı yine top-

raktı". Altay efsanelerinde bu olay, şöyle anlatılıyordu:

Yine günlerden birgün, Tanrı Ülgen denize,
Bakarak duruyordu, şaşırdı birdenbire.
Bir toprak parçacığı, sulara yüzüyordu,
Toprağın üzerinde, bir kil görünüyordu.
"Toprak üstündeki şey, dedi, nedir acaba?
İnsanoğlu bu olsun, insana olsun baba".
Görünmeye başladı, insan gibi bir şekil,
Birden insan olmuştu, toprak üstündeki kil,
"İnsanoğlu bu olsun, insana olsun baba".
Bu ilk insanın ise, adı olmuştu Erlık.

Bu Altay yaratılış efsanesinde de açık olarak görülüyor ki, insanoğlunun aslı, su değil; toprak idi. Bununla beraber tasavvuf edebiyatında, kendilerini sudan getiren şairler de yok değildi. Özellikle İslâmiyetin henüz daha çok iyi anlaşılmadığı çağlarda Bektaşî şairleri, kendilerinin sudan geldiklerini ileri sürüyorlardı.

"Kim bilür bizi, nice soydanız,
"Ne zerrece oddan, ne de sudanız,
"Bize meftun olan marifet söyler,
"Biz Horasan ellerinden, baydanuz!
"Bizim zahunumuza merhem bulunmaz!
"Biz kudret okından, gizlü yaydanuz!.."

En eski Bektaşî şairlerinden birisi sayılan Abdal Musa'nın söylediği bu nefesi, Altay yaratılış destanları ile bir ilgisi vardır diye, buraya al-

madık. Böyle bir iddiada bulunmak, elbette ki büyük bir ihtiyatsızlık olur. Ama ne yapalım ki, her iki inanışın temellerinde yatan düşünce düzenleri arasında, büyük benzerlikler bulunuyordu. İran mitolojisinde de ilk insan, “kil” dediğimiz yapışkan topraktan yapılmıştı. Onun için İran’lılar ilk insana “Kil Şah” adını veriyorlardı. Türkler ise daha çok, “balçık” üzerinde durmuşlardı. Bektaşî şairi Behlûl Danâ şöyle diyordu:

“Âdemi balçıktan yoğurdun yaptın!

“Yapıp da neylersin, bundan sana ne?

“Halkettin insanı, saldın Cihana!

“Sahp da neylersin, bundan sana ne?..”

Şüphesizki, Bektaşî şairinin söylediği bu şiirde, İran mitolojisinin de tesirleri vardı. Artık Şah İsmail devrinde, balçıktan çok, toprağa önem veriliyor ve topraktan geldiğimiz söyleniyordu:

“Hataî ümidüm kesmezem Hak’tan,

“Bizi var eyledi, o demde yoktan,

“Balçığımız yuğurmuştu topraktan,

“Türâbiyem, yerden bittüm ezelden!..”

Öyle anlaşılıyor ki, “toprak ve balçıktan türeme” inancı, Türkler arasında çok yayılmıştı. Mısırdaki Türklerin yazdıkları eski Türk efsanelerinde de, bu anlayış ve düşünce, zaman zaman kendi kendini gösteriyordu. Mısırdaki Türkler, İran ve eski Samî mitolojilerinden de birçok şeyler almışlar ve kendilerine göre, yeni bir efsane yaratmışlardı:

Yılları sayılamaz, çok çok eski bir çağmış,
 Gökler delinmiş gibi pekçok yağmur yağmış.
 Dünya sele boğulmuş, bu şiddetli yağmurla.
 Yeryüzü hep kaplanmış, süzülüklenen çamurla.
 Sellerin önündeki, çamurlar bir yol bulmuş,
 Karı-Dağcı dağında, bir mağaraya dolmuş.
 Mağaranın içinde, kayalar yarılmışmış,
 Yarıkların bazısı, insanı andırmış.
 Kayaların yarığı, insan kalıbı olmuş,
 Kahpların içine, killer, çamurlar dolmuş.
 Aradan zaman geçmiş yıllar asırlar dolmuş,
 Bu yarıklarda toprak, sular ile hâllolmuş.

Bütün bu efsanelerin tam metinleri, “Türk mitolojisi” adlı büyük eserimizde toplanmıştır. Bu eserde, metinler en orijinal kaynaklardan tercüme edildikten sonra birer birer açıklanmış ve bir aydınlığa kavuşturulmak istenmiştir. Biz burada yalnızca kısa örnekler ile, okuyucularımıza bir fikir vermek istiyoruz.

İran ve Şâmî mitolojilerindeki, “Dört unsur” nazariyesi de Türkler arasına girmiş ve benimsenmişti. Ama zamanla İrandaki eski dört unsur nazariyesi, Türkler arasında orijinal şeklini kaybetmiş ve âdetâ Türkleşmişti. Karahanlılar çağında yazılan ünlü “Kutadgu-Bilig” adlı eserde bu dört unsur şöyle sayılıyordu:

“Üçü ateş, üçü su, üçü oldu yıl,
 “Üçü oldu toprak, dünya oldu il”.

Türklerde dört unsur, üçerden 12 bölüm meydana getiriyordu. Bu 12 bölüm de, “bir takvim ve zaman birimi”nden başka birşey değildi.

VL

T Ü R K L E R E G Ö R E “İ N S A N”

1. “KİŞİOĞLU”, ÜÇ KUTSAL VARLIKTAN BİRİ

Eski Türkler, “İnsanoğlu” na, “Kişioğlu” derlerdi. Türk mitolojisinde, “Kişioğlu, kâinatın üç önemli varlığından biri idi”. Göktürk yazıtları şöyle diyor-du: “Yukarıda gök, aşağıda yer yaratıldığında, ikisi arasında da kişi oğlu yaratılmış”. Bundan da anlaşılıyor ki “İnsanoğlu”, gök ile yer gibi, Tanrının yarattığı büyük varlıklardan biri idi. İslâmiyette de şüphesiz ki, “Âdem, Tanrının yarattığı en değerli varlıktı”. Kur’an’a göre, “Tanrı insanı, kendi sûretinde yaratmıştı.” İnsanoğlu en sonra yaratıldığı içinde, bütün varlıkların en olgunu ve aynı zamanda, kâinatın da bir hülâsası gibi idi. En iyisi yine bunu, büyük Türk şairi Seyyid Nesimî’nin şiirlerinden dinleyelim:

“Hak taâla varlığı Âdemdedir,
“Ev anındır, ol bu evde demdedir,
“Bilmedi Şeytan bu sırrı gamdedir,
“Ol sebepten, ta ebed mâtemdedir!...”

2. ALTAY DESTANLARINDA “İNSAN”

Altay ve Sibirya destanlarında da şeytan, ile insanoğlu, rekâbet halinde idiler. Türk mitolojisi

adlı eserimizde, bu efsanelerin hepsi bir araya getirilmiştir. Bu destanları şöyle özetleyelim:

İNSANIN YARATILIŞI

Bir insan şekli yapmış Tanrı bir gün çamurdan, Demiş ki: “İnsanoğlu, türesin bu hamurdan! Düşünmüş ki ne duyar, ne hisseder bu çamur, İnsanoğluna çok var, yetişmez yalnız hamur. Demiş: “Uçup çıkayım göldere bir ruh bulayım, “Çamura ruh katayun, tam bir Tanrı olayım.” Tanrı ne yaratsaymış, Şeytan da kıskanırmış, Hele fırsat bulsaymış, ne korkar utanırmış. Tanrının çıplak tüysüz, bir de köpeği varmış, Yabancıya vermez yüz, tepinerek havlamış, Tanrı demiş köpeğe: “Eğer Şeytan gelirse, “Sakın aldanmayasın, sana bir şey verirse.” Bir ruh bulayım diye, Tanrı uzaya çıkmış; Tanrı ne yapmış diye, Şeytan ortaya çıkmış. Köpek Şeytanı görmüş, korkutarak havlamış, Bakıp köpeği süzmüş, güzel sözle tavlammış. Demiş: “Ey köpek niçin tüysüzsün sen doğustan, “Titriyor bak hep için, rahatın yok soğuktan; “Tanrı’nın İnsan’ına, gel yol ver bir bakayım; “Senin tüysüz sırtına, altın tüyler takayım!” Köpek bu söze kanmış, havlamamış Şeytana, Şeytan çamuru almış, tükürmüştü ilk insana. Şeytanın tükürüğüyle, köpek de hep boyanmış, Altın tüy buldum sanmış, pis tüylerle donanmış. Tanrı dönünce bakmış, insanı tükürüklerle, Köpek de dolaşıyor, gururla pis tüylerle. Köpeğe demiş: “Doyma insandan rahat bulma.

**“Nefret etsinler senden dayaktan eksik olma!”
 Tanrıdan kılı imiş, atası ilk insanın,
 (Vücudu da kılıydı, aslında Oğuz-Han’ın.)
 Şeytanın tükrüğünü, çevirmiş Tanrı içe,
 İnsanın iç yüzünü, getirmiş Tanrı dışa.
 İnsan ölümlü olmuş, içi hastalık dolmuş,
 Fesat kalbini yolmuş, insan gökten kovulmuş.
 Güzelmiş dıştan insan, sakın balaıp aldanma!
 Güdermiş içten Şeytan, sakın aldanıp kanma!**

Şeytanın tükrükleri içinde kalan insanoğlu, hilekâr, yalancı ve kötü olmuş. Gerçi bu yüzden, insanın dışı temiz görünürmüş ama; Şeytanın tükrükleri ile dolu olan içi, fesatla sıvanmış imiş. Tanrı, göklerde yaşasın diye yarattığı insanoğlunu, Şeytanın bu hareketi yüzünden beğenmemiş ve yeryüzüne indirmiş. demiş ki: “- Git seni gözüm görmesin, git de yeryüzünde yaşa, gerektiği zaman öl ve gerektiği zaman da doğ! Sen gökyüzünde ölümsüz olarak yaşamağa lâayık bir mahlûk değilsin!” İnsanın içinde kalan şeytanın tükrükleri yüzünden hastalıklar doğmuş. Bunun için de insanoğlu hastalanır, iyileşir ve ölür olmuş. Anadolu’da şöyle atasözlerine çok rastlanır: “İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası ise dışında!” Bizim Anadolu Türkleri böyle derler. Altay efsanelerine göre de, “Köpeğin pislikleri, tüylerinde; insanınki ise, içinde kalmıştır”.

3. “İNSAN”, TANRI İLE BERABER

“İnsan, ta başlangıçtanberi Tanrı ile beraber yaşıyordu”: Altay efsaneleri, birçok bölümlerden

meydana gelmişlerdi. Bunların, özellikle baş kısımları, genel olarak orijinal idiler. Sonradan bu efsanelere, birçok yeni bölümler eklenmiş ve yeni kompozisyonlar meydana getirilmişti. Bazılarına göre, **“İnsanın kendisi bizzat şeytandan başka birşey değildi”**. Bu sebeple şeytan insanın, insan da şeytanın zaman zaman yerlerine geçiyorlar ve birbirlerini tamamlıyorlardı. Buna rağmen Altay yaratılış destanlarında, **“İnsanla yaratıcı Tanrı, hemen hemen, aynı zamanda yaşıyorlardı”**. İnsanoğlu Altay destanlarına göre Tanrı ile beraber idiler. Bu fikir biraz değişik de olsa, **“İslâm tasavvufunda”** da vardır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin kendisi olduğu söylenen Şirî'nin şu nefesinde, bu fikir çok güzel bir şekilde ifade edilmektedir:

**“Cihan varolmadan ketmi ademde,
“Hak ile birlikte yektaş idim ben”.**

Gerçi bu şiir, tasavvuf edebiyatının güzel bir örneğidir. Fakat ne yapalım ki, insanlığın fikirlerinde de benzeşen ve yakınlaşan birçok noktalar vardı.

“İnsan, Tanrı'yı kıskanıyor ve onunla rekabete giriyordu”: İnsanoğlu, yalnız Tanrı ile beraber yaşamıyor, aynı zamanda onunla rekabete de giriyordu. Ama Tanrı, ona güzel bir ders vermişti. Bu düşünce, Altay yaratılış destanlarının birinde, çok güzel bir şekilde anlatılıyordu:

**Yoktu Tanrının artık başında düşüncesi,
İnsanoğlunun ise durmadı hiç hilçisi.**

Bir rüzgâr çıkarmıştı suları kaynatarak,
Tanrıyı kızdırmıştı yüzüne sıçratarak.
Sandı ki insanoğlu bununla bütün oldum.
Ben çok güçlendim artık Tanrıdan üstün oldum.
Ama nasıl olduysa sulara düştü birden,
Gömüldükçe gömüldü denize daldı hepten.
Tanrıya yalvarmıştı sularda boğulurken,
“Kurtar beni, ey Tanrı”, diye bağırır iken.
Tanrı insafa geldi gitmedi üzerine,
Dedi: “Ey insanoğlu çık suların yüzüne!”
Tanrının buyruğu ile insanoğlu kurtuldu,
Gitti Tanrı yanına orada uslu durdu.

VII.

BEKTAŞI ŞİİRLERİ VE TÜRK MİTOLOJİSİ

1. UYGURLARDA, "RUHLARIN DÖNÜŞÜMÜ" VE BEKTAŞİLER

Bektaşî şairleri, "**Devriyye**" adı verilen bazı şiirler söylerlerdi. Bu daha çok İslâmî tasavvufun, "**Tecelli ve südür**" nazariyesine göre söylenmiş şiirlerdi. "**Tecelli ve südür**" nazariyesine göre, insanoğlu, "**Dört unsura bürünüyor**" ve bu yolla bir gelişim sağlıyordu. Bununla beraber, Bektaşîlerin en akıllı ve okunmuş şairlerinden biri olan Muhyiddin Abdal bile, tasavvufta yüksek bir felsefe anlayışına dayanan, bu devirlerin zincirlerini kaybediyor ve işi, kendine göre basitleştiriyordu. Hint Budizminde de, "**Ölen insanların ruhları başkalarına geçer ve bu ruh, durmadan döner dururdu.**" Uygur Türklerine Buda dini girdikten sonra, bu düşünce Ortaasya Türklerinde de iyice yayılmıştı. Uygurlar bu dönüşüme, "**Sansar**" derlerdi. Budizmde de, "**Ruhların dönüşü, tıpkı islâm tasavvufunda olduğu gibi, bir daire veya kavis etrafında olurdu. Budistler, dünyayı bir tekerlek gibi düşünürler ve ruhları da, bu tekerleğin etrafında döndürürlerdi. İslâm tasavvufun-**

da olduğu gibi, onlarda da insan ruhları, cisimlerden başlayarak gelişirlerdi. Ondan sonra ruh, bitkilere gider ve daha sonra da hayvanlarda dolaşırdı. En son merhalede ise, insan şeklinde görünürdü.” İnsan şeklinde görünen ve insanın ruhunda en olgun bir seviyeye erişmiş olan bu ruh, eski Türklerle göre kırtık, **“Tam ve tükel”** idi. Eski Türkler bu olgunluğa, **“Tükellik”** derlerdi. İslâm mutasavvıfları ise, aynı deymi **“İnsan-ı kâmil”** haline sokmuşlardı. Aslında İslâm tasavvufu, gerçek bir felsefe idi. Buda dininde ve Türklerin düşüncesinde ise, bu derinliği ve yüksek manevî anlamı bulmanın imkânı yoktu. Budizmde bir **“Tenasuh”** vardır. **“Tenasuh, ruhun maddî olarak türlü varlıklar arasında dolaşması”** idi. İslâm mutasavvıfları ise, tenasuhu reddetmişler ve bu fikri kabul etmemişlerdi. Bektaşilere gelince onlar, tıpkı eski Uygurlar gibi, ruhu maddî olarak insanlar arasında dolaştırıp duruyorlardı. Meselâ Bektaşilere göre, **“İnsanlar ikinci defa dünyaya gelişlerinde, bir tavşan veya yılan şeklinde”** görülebilirlerdi. Halbuki İslâm tasavvufunda, böyle bir şey yoktu. Bektaşilere göre, **“Muaviye, tıpkı bir kadın gibi hayız görmüş. Günü ve zamanı dolunca, Muaviye’nin bacakları arasından fırlayan tavşan, kaçıp gitmiş ve bu suretle de, tavşan soylarını meydana getirmişti.”** Bunun içindir ki, Anadolu’daki alevîler de, **“Tavşan etini yemezler”** ve tavşanı iyi bir hayvan olarak saymazlardı. Yukarıdaki kısa açıklamamızdan anlaşılıyor ki, Bektaşilerin inandıkları ruhun devri veya dönüşümü, İslâmî tasavvufa değil; daha çok Uygurlar ile Ortaasya’da yayılmış olan fikirlere uygundu.

2. HACI BEKTAŞ VELİ'NİN "GÜVERCİN DONUNA" GİRMESİ

Şamanlar zaman zaman bir kartal şekline girer, gökleri dolaşır ve ondan sonra da yere inerlerdi "Her Şamanın, şekline girebileceği bir hayvan vardı." Ama büyük Şamanların eşleri, daha çok "kuşlar" idiler. Anadolu'daki eski Türk şairleri, başka bir kuşun şekline girme olayını, "donuna girmek" deyi-mi ile ifade ediyorlardı. Ahmet Yesevî zaman zaman "turna donuna", Hacı Bektaş Velî, "güvercin donu-na," Abdal Musa ise, "geyik donuna" bürünürlerdi. Abdal Musa, Hacı Bektaş-ı Velî'nin Anadolu'ya ge-lişini şöyle anlatıyordu:

"Güvercin donuyla Urum'a uçan,
"İmamın evinin kapısını açan!..."

Gerçekten Anadolu'daki hikâyelere göre Hacı Bektaş Velî, "Bir güvercin donuna girmiş ve böylece uçarak, Anadolu'ya kadar gelmişti." Hacı Bektaş Velî'nin, büyük güç ve tesirini gören Anadolulu yerli dervişler, O'nu kıskanmışlar ve O'na karşı cephe almışlardı. Bu mücadeleleri gösteren bazı sembolik hikâyeler de yok değildir. Söylenildiğine göre, "Hacı Bektaş Velî, güvercin donunda Anado-lu'ya gelince, O'nu hemen Doğrul Baba karşılamıştı. Doğrul Baba bir doğan donuna girmiş ve Hacı Bektaş Velî'yi yakalamak istemişti. Hacı Bektaş Velî ise, bunu görünce silkinerek insan olmuş ve derhal Doğrul Baba'nın boğazından sıkarak nefesini kes-meğe başlamıştı. Doğrul Baba, durumun tehlikeli

olduğunu görünce, Hacı Bektaş'dan aman dilemiş ve O da O'nun maiyetine girmişti." Bu hikâye de aslında, bir Türk mitolojisidir. Çünkü "Doğrul Baba"nın adı "Tuğrul kuşunun" adından alınmıştı. Tuğrul da, Türklerin hem kutsal ve hem de çok iyi av yapabilen, büyük kuşlarından biri idi.

Ama Bektaşiler, Uygurların bu eski dönüşümünü İslâmiyete uydurmak ve onunla bağdaştırmak istiyorlardı. Nitekim Bektaşî Sairi Abdal Musa, Hacı Bektaş Veli'nin güvercin şekline girmesini mutasavvıfların "Devir," yani dönüşüm nazariyesi ile, şöyle açıklamaya çalışıyordu.

"Ali oldum, Adem oldum bahane,
"Güvercin donunda, geldim cihâne!..."

Abdal Musa, ne kadar gayret ederse etsin; bunun izâhını, yüksek bir felsefe olan İslâm tasavvufunda bulamayacaktır. Bu daha çok, "Eski Sibirya Samanlarının düşüncesi ile, Uygur tükellik nazariyesinin devanından başka birşey değildi."